

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Města jako centrální místa českého středověku

Kateřina Čermáková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

**Města jako centrální místa českého
středověku**

Kateřina Čermáková

Vedoucí práce:

Doc. Mgr. Karel Nováček, PhD.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu mé diplomové práce Doc. Mgr. Karlu Nováčkovi, Ph.D. za jeho cenné připomínky, rady, poskytnuté materiály a podporu při psaní práce. Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Lence Starkové, PhD. a Mgr. Petru Mudrovi za odborné konzultace. Velký dík patří také celé mé rodině a příteli Kubovi.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	PŘEDCHŮDCI TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST	3
3	TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST	5
	3.1 Popis teorie.....	5
	3.1.1 Základní pojmy	5
	3.1.2 Statické vztahy související se vznikem a rozvojem centrálních míst.....	6
	3.1.2.1 Systém centrálních míst.....	8
	3.1.3 Dynamické procesy související se vznikem a rozvojem centrálních míst.....	10
	3.1.3.1 Dynamické aspekty systému centrálních míst	12
	3.2 Metoda určení centra	13
	3.3 Klasifikace centrálních míst dle předběžných výsledků	13
	3.4 Christallerova aplikace teorie centrálních míst.....	16
	3.4.1 Nedostatky Christallerova použití teorie centrálních míst...	17
4	MODIFIKACE TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST	21
5	APLIKACE TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST V ARCHEOLOGII	27
	5.1 Příklady aplikace teorie centrálních míst.....	28
	5.1.1 Centrální místa oblasti Skiringssal (Norsko).....	28
	5.1.2 Centrální místa ve středověkém hrabství Durham	31
	5.1.3 Centrální místa v piastovském Polsku.....	33
6	ANALÝZA DOSTUPNOSTI	36

6.1 Příklad aplikace analýzy dostupnosti v české archeologii	38
7 TEORIE SVĚTOVÝCH SYSTÉMŮ	41
7.1 Středověké světové systémy	42
7.2 Aplikace teorie světových systémů v archeologii.....	45
8 PŘÍPADOVÁ STUDIE: MĚSTA JAKO CENTRÁLNÍ MÍSTA JIHOZÁPADNÍCH ČECH	47
8.1 Vymezení pojmu středověké město	47
8.1.1 Problematika rozlišení termínů město, městys, městečko a trhová ves.....	51
8.2 Prostorové a chronologické vymezení studie.....	53
8.3 Diskuse aplikace teorie centrálních míst na česká středověká města	56
8.4 Popis databáze	59
8.5 Metoda určení centrality měst	62
8.5.1 Příklad určení koeficientu deskriptoru - klášter.....	63
8.6 Výběr deskriptorů, jejich funkce a progresivita	65
8.7 Analýza a syntéza dat	86
8.8 Výsledky a jejich interpretace na základě teorie centrálních míst	89
8.8.1 Období 1230-1300.....	89
8.8.2 Období 1301-1350.....	109
8.8.3 Období 1351-1420.....	127
9 ZÁVĚR	137

10 RESUMÉ	143
11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	144
Zdroje použité pro vytvoření databáze	156
12 SEZNAM PŘÍLOH	168
13 PŘÍLOHY	

1 ÚVOD

V posledních letech jsou s narůstajícím prosazováním mezioborové spolupráce v archeologii stále více uplatňovány metody, jež byly původně vytvořeny pro účely jiných vědních oborů. Jedním takovým příkladem jsou ekonomicko-geografické teorie. Na možnosti jejich použití, které jsou ve světové archeologii od 60. let 20. století dodnes diskutovaným tématem, se zaměřuje tato diplomová práce, jejímž ústředním motivem je aplikace teorie centrálních míst při výzkumu vrcholně a pozdně středověké městské sítě v Čechách.

Česká středověká urbánní archeologie soustřeďuje svou pozornost především na jednotlivé lokality a jejich nejbližší okolí. V poslední době se z archeologického, ale i historického bádání v našem prostředí vytrácí systémový přístup ke studiu středověkých měst, který může výrazně přispět k lepšímu porozumění lidskému světu ve středověku. Zapojení lokalit do širších souvislostí má své opodstatnění, protože jednotlivé lokality a celková sídlištní organizace se vzájemně ovlivňují. Sledování těchto souvislostí nám může poskytnout ucelenější obraz o lidském životě ve středověké společnosti a odhalit některé kauzality, které doposud unikaly naší pozornosti. Rovněž mohou být tímto způsobem doplněny chybějící informace, jejichž získání jinak není možné.

Řešení otázek systému středověkého osídlení může obecně vést k řadě nových poznatků o každodenním životě člověka, jehož studium je předmětem archeologického bádání. Vzhledem k narůstající stavební činnosti a potřebě „záchranných“ archeologických výzkumů v historických jádrech středověkých měst poskytuje prostor pro komplexnější bádání a vyhledávání struktur především univerzitní prostředí, na něž nedoléhá developerský tlak. Z tohoto důvodu jsem se ve své diplomové práci zaměřila na tuto problematiku a pokusila se přispět k hledání nového směru výzkumu středověkých měst. Práce si klade za cíl nastínit možnost využití množství informací získaných terénními archeologickými výzkumy a jejich spojení především s historickými, ekonomickými a geografickými

přístupy takovým způsobem, aby došlo k integraci jednotlivých lokalit do komplexní struktury a získání ucelenější představy o středověké městské síti.

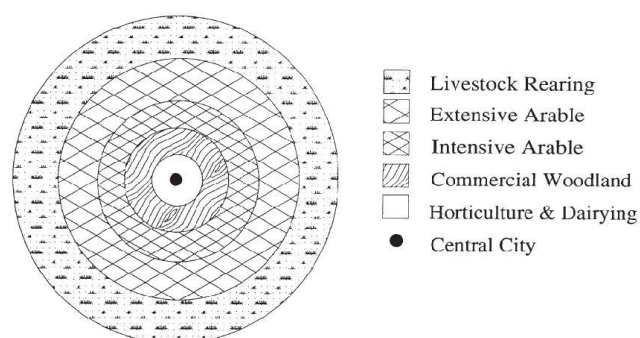
Teorie centrálních míst, vytvořená ve 30. letech 20. století německým geografem W. Christallerem, je jedním ze základních ekonomicko-geografických modelů, které se uplatňují v mnoha vědních oborech, a proto by mohl být vhodným analytickým nástrojem rovněž pro účely archeologie. Úvodní kapitoly předložené diplomové práce jsou věnovány jejímu podrobnému popisu a zhodnocení její dosavadní aplikace v archeologii. Rovněž je v této části práce nastíněna teorie světových systémů a její přínos pro archeologické výzkumy (nejen středověku). Archeologické teoretické modely soustřeďující se na podobnou problematiku zastupuje v této diplomové práci analýza dostupnosti, jež je zároveň jedinou teorií tohoto druhu aplikovanou v prostředí české archeologie.

V rámci případové studie byl v regionu jihozápadních Čech (Plzeňský kraj, Jihočeský kraj, okres Příbram) zkoumán systém středověkých měst jako centrálních míst a jeho proměny ve třech chronologických horizontech od počátků měst v této oblasti až do husitských válek (1230-1420). Součástí této v české archeologii prozatím ojedinělé studie je diskuse kritérií použitých při zjišťování centrálního významu středověkých měst a modifikace teorie centrálních míst pro archeologické účely. Z metodologického hlediska představuje práce integraci archeologického přístupu do ekonomicko-geografického pojetí sídelní struktury.

Zda je aplikace teorií vytvořených pro kapitalistickou společnost při studiu středověké městské sítě relevantní, jaké jsou její možnosti a limity, co mají středověká města společného s centrálními místy definovanými v moderní společnosti, jak odpovídá středověké uspořádání měst ideálnímu systému centrálních míst a na řadu dalších otázek spojených s touto problematikou, se snaží odpovědět následující stránky této práce.

2 PŘEDCHŮDCI TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST

Teorie centrálních míst neboli studium vztahu mezi centrem a periferií má původ v intelektuální fikci německého geografa **J. H. von Thüнена** (1783-1850), v níž byl demonstrován vztah mezi vzdáleností od centra a nárůstem ekonomického nedostatku (Champion 1989, 2). Von Thünenova práce vychází z teoretického modelu města, které je umístěno uprostřed plně soběstačného izolovaného státu obklopeného pustinou (obr.1). Tento stát má rovinný nepřerušovaný terén, všude stejnou kvalitu půdy, jednotné klima a krajinou neprochází žádné silnice. Lidé v tomto státě převážejí své zboží napříč zemí do města (centrální místo) vozy taženými voly a snaží se mít co největší zisky z prodeje zboží. Principem modelu je rozdělení izolovaného státu do čtyř zón produkce – 1) mlékárenství a intenzivní zemědělství, protože jejich produkty rychle podléhají zkáze, 2) stavební a palivové dřevo, jehož doprava je vzhledem k hmotnosti produktů složitá a nákladná, 3) rozsáhlá pole a pěstování obilí (dlouhá trvanlivost a nenáročná doprava zboží), 4) chov zvířat, který se nachází nejdále od města, protože zvířata se dopravují na trh sama (<http://geography.about.com/od/urbaneconomicgeography/a/vonthunen.htm>, citováno 21. 10. 2012).

Obr. 1: Model zón produkce podle teorie J. H. von Thüneny (dle Murphy 1998, 39, Fig. 2).

Před vznikem teorie centrálních míst formuloval svou teorii prostorového rozložení sídelních jednotek rovněž **Jean Ernest Reynaud** (1806-1863). Jeho model je založen na kombinaci geometrického uspořádání a historického kontextu. Dle této teorie se původně zemědělci usazovali v oblastech s úrodnou půdou a snažili se minimalizovat vzdálenost, kterou musejí každý den překonat, aby mohli hospodařit na svém poli. Z tohoto důvodu zakládali osadu uprostřed úrodné oblasti, kterou hodlali využívat. Tímto způsobem se vytvořil okruh komunitou užívané půdy kolem centra. Na tomto principu budovaly své osady všechny komunity, čímž se vytvářela šestiúhelníková soustava centrálních míst. Ve své teorii Reynaud zdůrazňuje, že dochází k deformaci pravidelného rozložení sídel, což je způsobeno nejednotvárností zemského povrchu. Tato teorie bývá často opomíjena, protože ve výsledku splývá s teorií centrálních míst W. Christallera (Nicolas 2009, 18-20).

3 TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST

Samotná teorie centrálních míst byla publikována v roce 1933 W. Christallerem v knize „Die zentralen Orte in Süddeutschland“. Pro svou práci jsem vycházela z anglického překladu knihy z roku 1966, jehož autorem je Carlise W. Baskin. V době vzniku překladu byly již známy i další ekonomické modely a některé Christallerovy původní myšlenky byly považovány za zastaralé, což ovlivnilo překladatele a došlo k vynechání některých pasáží. Přestože v překladu chybí 36,5% textu, lze teorii jako celku porozumět. Okleštěn byl téměř celý úvod, který osvětluje Christallerovo ideologické myšlení (chtěl svou teorii využít pro podporu nacizmu), dále Baskin zkrátil praktickou část knihy, kde se omezil pouze na popis Mnichovského systému centrálních míst (v originále je větší pozornost věnována i Stuttgartu), s čímž souvisí nepublikování některých tabulek. Z ideologických důvodů nejsou rovněž v odkazech na literaturu uvedeni někteří němečtí autoři (Nicolas 2009, 11-13).

3.1 Popis teorie

3.1.1 Základní pojmy

Pro pochopení teorie centrálních míst je nutná znalost ekonomických pojmů a principů, s nimiž Christaller pracuje. Jako centrum bývá obvykle označováno město, čemuž se chce Christaller vyhnout používáním termínu centrální místo a vytvořením hierarchie na základě přidělení písmen jednotlivým stupňům v klasifikaci centrality míst. Kontrast k centrálním místům tvoří místa rozptýlená, která mohou, ale nemusí být na centrum vázána. Zboží, které je produkováno a nabízeno v několika centrálních bodech, ale jeho konzumace probíhá na mnoha roztroušených místech, se označuje jako centrální zboží. Naopak za rozptýlené zboží je považováno to, které je produkováno mimo centrální lokalitu. Pro centra je typická spíše produkce služeb než zboží (Baskin 1966, 16-21).

Důležitými základními pojmy, s nimiž se v teorii pracuje, jsou ekonomická vzdálenost a dosah zboží. Ekonomická vzdálenost je závislá na nákladech, a nelze ji tudíž zaměňovat za vzdálenost fyzickou. Dosahem zboží je myšlena distance, kterou jsou lidé ochotni absolvovat kvůli koupi zboží v centrálním místě. Tento odstup je závislý na ekonomické vzdálenosti, ceně zboží v centru, počtu obyvatel centra, hustotě a rozložení rozptýlené populace u centra, příjmech v dané oblasti, sociální struktuře obyvatel a vzdálenosti k dalšímu centru. Z těchto faktorů vyplývá, že dosah zboží je pro každý druh na různých místech v různou dobu zcela odlišný (Baskin 1966, 22).

3.1.2 Statické vztahy související se vznikem a rozvojem centrálních míst

Statickými vztahy jsou myšleny ekonomické principy, u nichž není brán zřetel na proměnu v čase. S rozvojem centrálních míst nepochybně souvisí **konzumace centrálního zboží**, která je určena poptávkou. Více než na konzumaci centrálního zboží závisí rozvoj centrálního místa na zisku z prodeje tohoto zboží. Čím více centrálního zboží je v dané lokalitě prodáno, tím jsou bohatší její obyvatelé a centrum může vzkvétat.

Rozmach centrálních míst je určen také rozmístěním, hustotou a strukturou **populace** v daném regionu. Regiony s hustým osídlením obvykle mívají větší konzumaci centrálního zboží, což umožňuje větší specializaci, která opět vede k rozkvětu centra. Hustší osídlení rovněž umožňuje lidem, aby na produkci centrálního zboží věnovali větší kapitál. U rozptýleného osídlení je rovněž vyšší pravděpodobnost horších cest, což zvyšuje náklady na dopravu do centra, čímž produkce naopak klesá (Baskin 1966, 27-35).

U **centrálního zboží** je vždy poptávka vyšší než jeho konzumace. Poptávka je limitována třemi základními faktory – příjmy obyvatel, množstvím zboží a cenou zboží, která závisí na jeho množství a potřebě. Pokud jsou ceny centrálního zboží příliš vysoké, vedou k produkci na

rozptýlených místech (domácí výroba) a tím dochází k úpadku centra. Vysoká cena zboží může místu prospět pouze v případě, že je po centrálním zboží urgentní poptávka a není možné jej nikde blízko získat levněji. U centrálního místa poskytujícího více služeb a více zboží je vyšší konzumace, což vede k jeho přesunu do kategorie vyšších center (Baskin 1966, 35-43).

Centra jsou také limitována **regionem**, v němž se nachází. Zde hraje významnou roli především velikost regionu a jeho přírodní vybavenost. S regionem se pojí Christallerův pojem „Wegsamkeit“, jímž označuje komunikační potenciál regionu. Oblasti s dobrým komunikačním potenciálem, např. splavnými řekami, průchozími pláněmi, schůdnými horami, mohou vést k vyššímu výskytu center, zatímco v bažinatých oblastech nebo v krajině neprostupných hor není pro vytvoření center dostatek prostoru (Baskin 1966, 45).

Nezávislým ekonomickým faktorem ovlivňujícím růst center je **doprava**. Tento faktor hraje roli prostředníka a vyvolává směnu. Pokud se na nějakém místě vytváří nová cesta, předpokládá se intenzifikace poptávky a nabídky zboží. Lepší transportní možnosti znamenají redukcí ekonomické vzdálenosti. S rychlejší a levnější dopravou může být centrálně nabízeno více druhů zboží a tím dochází k růstu centrálního místa. Čím rozvinutější má region dopravu, tím větší centrum se v něm bude nacházet (Baskin 1966, 47-49).

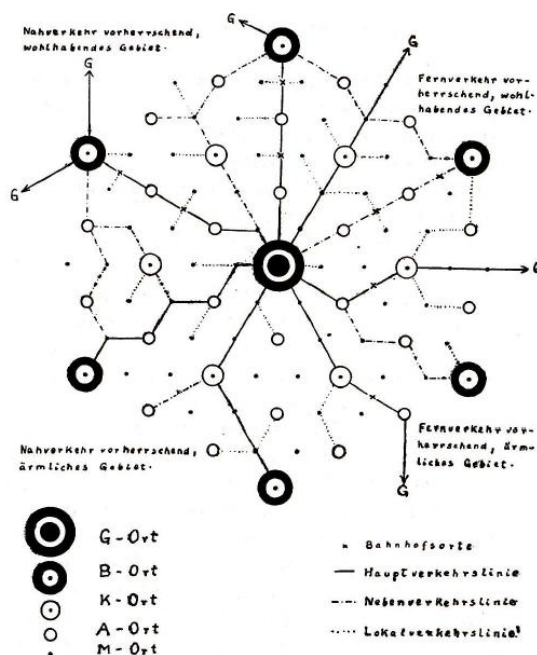
Nejdiskutovanějším faktorem teorie centrálních míst je **dosah centrálního zboží**, který je ovlivněn především čtyřmi hlavními faktory – 1) velikost a význam centrálního místa a distribuce populace, 2) ochota lidí utrácet za zboží peníze, 3) subjektivní ekonomická vzdálenost, 4) typ, množství a cena zboží v centrálním místě. Dosah zboží tvoří prstenec okolo centrálního místa, který je vymezen vnější (horní) a vnitřní (dolní) hranicí. První z nich je určena největší vzdáleností, v níž je možné obdržet zboží z daného centra. Za touto hranicí se zboží nevyskytuje, nebo jej nabízí jiné centrální místo. Vnitřní hranice je určena minimálním

množstvím konzumace centrálního zboží, které je potřeba k pokrytí nákladů na výrobu tohoto zboží. Pokud jsou oba limity u jednoho centra vysoké, hovoříme o centrálním místě vyššího řádu. Pokud jsou oba limity nízké, dochází v regionu k distribuci centrálního zboží prostřednictvím většího počtu centrálních míst nižšího řádu. V situacích, kdy spolu několik center vzájemně soupeří, dochází k vysokému vnějšímu limitu dosahu centrálního zboží a nízkému vnitřnímu. Výskyt malého vnějšího limitu a vysokého vnitřního připadá v úvahu pouze u centrálních míst vyššího řádu (Baskin 1966, 49-57).

3.1.2.1 Systém centrálních míst

Christallerův systém centrálních míst je založen na třech principech, které mohou být vzájemně propojené, nebo mohou fungovat jako zcela samostatné oddělené jednotky.

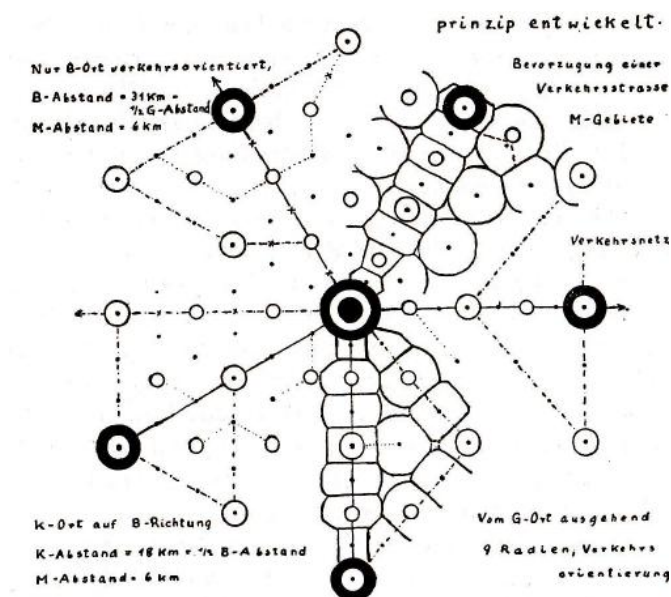
Prvním a nejrozšířenějším je **obslužný princip** (Market Principle), který je založen na rozmístění center podle dosahu centrálního zboží. Množství druhů prodáváného zboží lze podle tohoto principu přirovnat k významu centrálního místa. Každé místo má v hierarchii měst určen dosah svého zboží, který určuje vzdálenost mezi jednotlivými centry. Centrální místa jsou rozmístěna ve vrcholech pravidelných šestiúhelníků. Každé centrální místo tedy náleží dalším dvěma šestiúhelníkům (z každého je zásobováno z jedné třetiny). Každé centrum vyššího řádu v tomto systému zásobuje třikrát větší oblast, proto bývá označován jako $k = 3$ hierarchie. Pokud nedochází k pokrytí poptávky po centrálním zboží, je třeba zřídit nové centrum, které vzniká vždy ve středu stávajících center (obr. 2). Při prezentaci teorie centrálních míst bývá nejčastěji zmiňován právě tento systém (Baskin 1966, 60-72; Nicolas 2009, 2-3).

Obr. 2: Systém centrálních míst založený na obslužném principu (Market Principle) a jeho komunikační schéma (dle Christaller 1980, 66, Fig. 3).

Druhý princip, označovaný jako **dopravní** (Traffic principle) nebo také $k = 4$ hierarchie, je založený na systému dopravy. V tomto případě závisí rozmístění center a jejich rozkvět na přítomnosti komunikací. U centrálních míst převažuje výskyt na dálkových cestách, který je způsoben snahou propojit co nejvíce centrálních míst pouze jednou komunikací. Tento model rovněž zahrnuje tzv. etapové stanice, které jsou centrálními místy rozmístěnými podél cest v pravidelném rozestupu cca jeden den cesty. Na rozdíl od předchozího typu struktury centrálních míst, který je prostorový, systém založený na dopravě má tendence být lineární. Centrální místa jsou zde situována v linii úhlopříček pravidelných šestiúhelníků, přesně v jejich polovinách. Dopravní systém se vytváří spíše v regionech s rozvinutou a převážně industriální kulturou, která je schopna rozvíjet velké množství center (Baskin 1966, 72-77; Nicolas 2009, 3). Rozložení komunikací je v tomto systému naprosto odlišné od běžného uspořádání (srovnání obr. 2, obr. 3).

Obr. 3: Systém centrálních míst založený na dopravním principu (Traffic principle), (dle Christaller 1980, 80, Fig. 4).

Poslední a nejméně využívaný systém je založený na **administrativním principu** ($k = 7$ hierarchie). Dle tohoto modelu je ideálem centrum jako jádro regionu a kolem něj věnec satelitních míst, který směrem k okraji postupně řídne (Baskin 1966, 77-80).

3.1.3 Dynamické procesy související se vznikem a rozvojem centrálních míst

Statické prostředí je pouze fikcí, která slouží k definování základních vztahů. V živé společnosti je nutné těmto statickým vztahům dodat dynamiku, protože ve skutečnosti se vztahy neustále mění.

U **populace** se předpokládá její nárůst, který ovlivňuje výskyt center. Jestliže se zvýší populace v centru i v rozptýleném osídlení, je možný vznik nového centra, které zbrzdí vývoj stávajícího centrálního místa. Pokud populace narůstá jen v centru, nedojde k vytvoření dalšího centrálního místa, ale stávající centrum bude vzkvétat. Při úbytku populace zanikají doplňková centra, ale ostatní centrální místa

proporcionálně nevzkvetou, protože se zvýší ekonomická vzdálenost nutná pro dosažení zboží, čímž se stane méně frekventované. V regionech, kde se cena mění spolu s poptávkou, se cena snižuje s úbytkem populace, což přiláká obyvatele sousedního regionu a dojde k nárůstu významu centrálního místa. Na podobném mechanismu jsou založeny i změny spojené s proměnou struktury populace. První reakcí na úpadek populace je snížení ceny centrálního zboží a naopak první reakcí na nárůst populace je zvýšení cen (Baskin 1966, 85-90).

Cena produkce závisí na kapitálu, ceně práce, příjmech obyvatel regionu a ceně pozemků, kde se zboží vyrábí. Všechny tyto faktory se neustále mění. Jestliže dojde ke zlevnění centrálního zboží, začne po něm stoupat poptávka, tím dojde k nárůstu konzumace a vyššímu zásobování daným zbožím. S nárůstem poptávky po zboží dochází k upevnění centrálního místa, zatímco s nárůstem zásobování daným zbožím dochází ke zvýšení počtů center. U doplňkových sezonních center se projevuje fluktuační krátkého trvání, kde fungují flexibilní instituce přizpůsobující se sezonní poptávce. Nárůst produkce a pokles cen zboží jsou především výsledkem technologického pokroku. Paralelně s vývojem technologií dochází i k nárůstu požadavků na život, kdy lidé stále více touží po zboží a mění se představa o životním standardu (Baskin 1966, 91-98).

Velikost **regionu** centrálních míst se mění společně s dosahem centrálního zboží. Velikost celého regionu se mění pouze s nárůstem počtu center nebo změnou jejich velikosti. Dalším dynamickým procesem, který může ovlivnit vývoj regionu, je vyčerpání přírodních podmínek v dané oblasti. Region také úzce souvisí s **dopravou**. V oblastech se špatnou dopravou lze sledovat tendence vedoucí k vytváření doplňkových center. Lepší dopravní vybavenost regionu vede ke snížení ceny produkce a nižší cena dopravy umožňuje lidem, aby utráceli více peněz za zboží, což opět vede k vývoji centrálních míst (Baskin 1966, 101-106).

Složkou, která se neustále mění, jsou také **limity dosahu centrálního zboží**. Redukce dosahu zboží znamená, že již nemůže být celá země zásobena centrálním zbožím ze starých center a musí dojít ke vzniku doplňkových center s menším dosahem, aby došlo k pokrytí poptávky. Pokud se u produktů centrálního místa sníží spodní limit dosahu, dojde k nabízení daného zboží v dalším centru. Při zvýšení tohoto limitu dojde k oslabení centra. Pokud mezi sebou soupeří více centrálních míst, bude nejúspěšnější to s nejnižším limitem dosahu (Baskin 1966, 107-109).

3.1.3.1 Dynamické aspekty systému centrálních míst

Odchytky uvnitř systému centrálních míst jsou způsobeny změnou v dosahu centrálního zboží. Samotný dosah zboží se mění prakticky s každým narozením, úmrtím, změnou profese jedince, změnou módy, fluktuací peněz, s každou novou daní, objevem či myšlenkou. Všechny tyto faktory se mohou projevit ve změně vzdálenosti mezi centry, v jejich velikosti, počtu i umístění. Malé odchytky v lokalizaci centrálních míst mohou být způsobeny nerovnoměrným rozložením populace.

Při omezení vnitřního dosahu zboží mohou centrální místa dále vzkvétat pouze v případě, že se původní obslužný princip přemění na dopravní princip. Od průmyslové revoluce, která způsobila velké změny, dominuje právě druhý zmiňovaný typ systému centrálních míst. Vzdálenost mezi centry se mění s každým zánikem nebo vznikem centrálního místa a rozvojem dopravy. Na rozmístění centrálních míst má rovněž svůj podíl hustota populace – líná populace má větší hustotu center, protože překonává menší vzdálenosti.

Nárůst limitů dosahu zboží a zároveň změna dopravy vedou k nárůstu příjmů. Při této změně se začnou centra na dopravně výhodné pozici posouvat v hierarchickém žebříčku na vyšší místo a stará centra vyššího řádu naopak ztratí svůj význam. Tímto procesem se postupně systém založený na obslužném principu transformuje na dopravní princip (Baskin 1966, 111-120).

3.2 Metoda určení centra

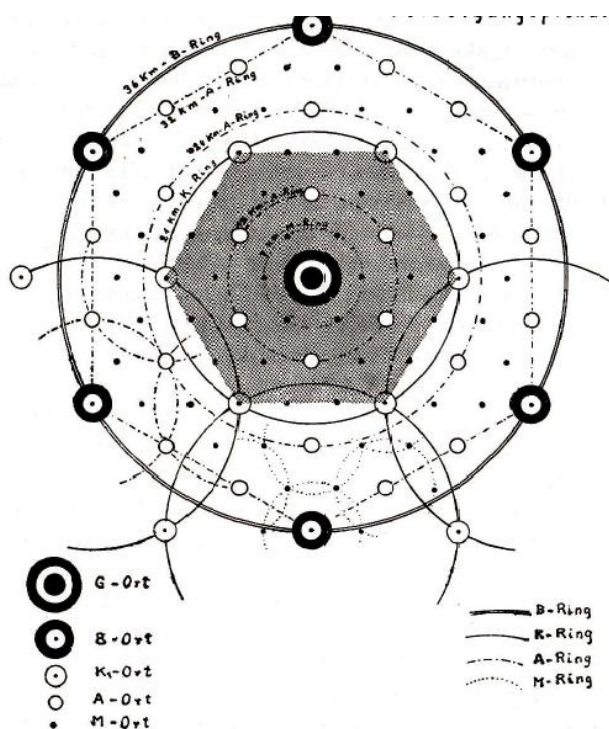
Pro označení určitého místa za centrální je nutné zkoumat dva aspekty – význam místa a jeho centralitu. Významem místa se myslí určení faktorů, které přispívají k jeho důležitosti a určují jeho centralitu. Protože centrální zboží a jeho směna vyžadují instituce, měří se úroveň centra podle jejich výskytu. Znaky center zahrnují administrativní instituce, kulturní a náboženské instituce, sociální vliv, zdravotnické instituce, organizace ekonomického a sociálního života, instituce obchodu a financí, profesionální instituce, trh práce a dopravu. Každé místo, kde existují některé z těchto centrálních institucí, je centrem. Jednotlivá centra je nutné od sebe rozlišit a najít vhodná kritéria pro odlišení lokálního a regionálního centrálního významu místa. Kategorie institucí je nutné dále dělit do podkategorií dle jejich důležitosti (minimálně na nízkou, střední a vysokou). Hodnoty, které jsou získány pro jedno konkrétní místo, musejí být porovnány s ostatními, aby byla zjištěna relevance výsledků. Pouhý souhrn velikostí individuálních elementů, které vytvářejí význam centra, je nepřesný, protože může dojít ke zkreslení výsledků u velkých měst. Centralitu míst lze ztotožnit s nadbytkem významu centrálního místa (Baskin 1966, 139-150).

3.3 Klasifikace centrálních míst dle předběžných výsledků

Christaller ve své práci rozdělil centrální místa do deseti hierarchických kategorií. Nejnižší v systému centrálních míst stojí **H**-místa (hilfszentrale Orte), která jsou doplňkovými nebo pomocnými centry. Tento typ tvoří přechod mezi rozptýleným osídlením a centry. Lze sem zahrnout tři typy osídlení – 1) stará historická centra, která nevyhovují moderní ekonomice nebo se nacházejí příliš blízko velkých měst, 2) rostoucí nebo naopak upadající centrální místa a 3) izolovaná místa, která se nemohou dále rozvíjet (např. kvůli přírodním podmínkám).

Plnohodnotnými centrálními místy jsou **M**-místa (Marktorte), která se vyznačují nejnižší centralitou (obr. 4). Pro tato centra je

charakteristické konání týdenního trhu. Kolem každého centrálního místa vyššího řádu se vyskytuje šest M-míst. Nad těmito středisky se vyskytují **A**-místa (Amtsstädtchen), která vykonávají nižší správní funkci. Dalším stupněm v hierarchii jsou **K**-místa (Kreisstädtchen), která jsou označována jako centra hrabství, kde je vykonávána nižší administrativa. Tato místa jsou ztotožňována s malými městy. Kolem každého K-místa je šest A-míst. Plnohodnotná města jsou v teorii centrálních míst označována jako **B**-místa (Bezirkshauptorte). Nad nimi dále stojí střediska střední administrativy, **G**-místa (Gaubezirkshauptorte), která tvoří centra pro větší oblast. **P**-místa (Provinzialhauptorte) je termín označující provinční centra, čímž jsou myšlena velká města s vlastním významem. Nad nimi dále stojí **L**-místa (Landeshauptstädte), která jsou nejvyšším stupněm centrálního místa, tedy centra země. Po L úrovni následují ještě **R**-místa, která jsou mezinárodními centry. Christaller k nim ve středověku řadí Konstantinopol, Benátky, Palermo a Paříž (Londýn, Florencii, Milán, Janov, Barcelonu a Kolín nad Rýnem řadí k L-místům). Mezi L a R-místy se jako mezistupeň objevují **R-T**-místa (Baskin 1966, 152-166).

Obr. 4: Zobrazení centrálních míst a jejich regionů (dle Christaller 1980, 66, Fig. 1).

S centry spojenými v systému centrálních míst je spjata typická velikost regionů náležících k jednotlivým druhům lokalit. Základem je M-region (region M-místa), který je tvořen oblastí hodinu cesty od centra. Jeho typická vzdálenost dosahuje 40-60 km od centra. Tento region má vysoký ekonomický význam, ale nemá žádný administrativní. Od M-regionu se odvíjí velikost dalších oblastí. Tři regiony nižšího centrálního místa společně tvoří další region, tedy tři M-regiony tvoří A-region, tři A-regiony tvoří K-region, tři K-regiony vytvářejí B-region a tak dále. Rádus M-regionu je 4-5 km, tedy vzdálenost mezi dvěma M-místy nebo mezi M-místem a centrem vyššího řádu je 7-9 km. Vzdálenost dalších centrálních míst lze vypočítat vynásobením $\sqrt{3}$, tedy konkrétně vzdálenost A-míst bude 12 km, K-míst 21 km, B-míst 36 km, G-míst 62 km, P-míst 108 km a L-míst 185 km. Odchyly od těchto hodnot mohou být vysvětleny ekonomicky, historicky nebo působením přírodních faktorů (Baskin 1966, 159-163).

Mimo míst centrálního významu se vyskytuje také rozptýlené osídlení, které lze rozdělit do čtyř kategorií - 1) místa, jejichž existence závisí na povaze krajiny, tedy zemědělské osídlení, 2) místa vázaná na určitou specifickou lokalitu (přístav, těžební činnost, brod přes řeku), 3) místa, která se nepojí k žádné centrální lokalitě, protože jsou zcela samostatná (kláštery, domácí výroba), 4) podomní prodejci, kteří mají vliv na ekonomiku, ale nemají pevně stanovený bod svého působení (Nicolas 2009, 12-13).

3.4 Christallerova aplikace teorie centrálních míst

Walter Christaller se snažil svou teorii potvrdit výzkumem struktury centrálních míst v jižním Německu. Celý Christallerem zkoumaný region obsahuje 192 H-míst, 180 M-míst, 81 A-míst, 59 K-míst, 20 B-míst a 11 G-regionů. Regiony s důležitostí G-míst se nacházejí okolo měst Mnichov, Augšpurk, Pasov, Innsbruck, Salcburk, Bolzano, Kempten, Rosenheim, Landshut, Straubing a Ingolstadt. Pro lepší srozumitelnost na tomto místě více nastíním strukturu centrálních míst pouze na úrovni L-míst a P-míst. L-systém Mnichova je tvořen čtyřmi P-systémy (mnichovský, augšpurský, innsbrucký a řezenský). Tyto systémy jsou doplněny dalšími třemi izolovanými G-systémy, které zastávají funkci P-míst – salcburský, pasovský a G-systém města Kempten. K této náhradě P-center centry na úrovni G-systému dochází zejména kvůli horskému terénu, který neumožňuje vznik P-center v místech, která předpokládá Christallerova teorie (Baskin 1966, 185-188).

Mnichovský L-systém byl Christallerem rovněž dán do souvislosti dalších center na úrovni L-míst, která se vyskytují kolem Mnichova (ideální vzdálenost mezi místy je dle teorie 185 km). Jako L_1 byl označen Norimberk, L_2 Praha, L_3 Vídeň, L_4 Benátky, L_5 Curych a L_6 Stuttgart. Všechna tato centra nedodrží předpokládanou vzdálenost mezi L-místy, což Christaller opět vysvětluje terénními podmínkami (např. vzdálenost Prahy od Mnichova je 300 km a Vídeň je od Mnichova vzdálena dokonce 360 km). Trojúhelníky tvořené městy Stuttgart – Mnichov – Norimberk, Norimberk – Mnichov – Praha, Praha – Mnichov – Vídeň, Benátky – Mnichov – Curych jsou téměř přesně rovnostranné. Trojúhelník, jehož vrcholy tvoří Vídeň, Mnichov a Benátky, je téměř pravouhlý (Baskin 1966, 170-173).

Systém v jižním Německu dle Christallera odpovídá většinově zákonům obslužného principu, místy jsou centra situována dle dopravního systému. Na základě ověření teorie v praxi byla zjištěna řada deviací, které lze vysvětlit ekonomickými i neekonomickými principy. Ekonomicky

vznikají deviace jako důsledek růstu nebo poklesu významu centrálních míst, kdy se neustále mění centrální význam, vznikají nová místa a stará zanikají. Další ekonomickou příčinou mohou být abnormálně vyspělé nebo hustě osídlené regiony, kde se vytváří větší počet G-míst a P-míst než v jiných oblastech. Teoretické přístupy rovněž nepočítají s výskytem doplňkových center se specifickým významem, která vyrůstají spontánně bez předchozího plánování. Mezi taková místa patří např. náboženské svatyně (Baskin 1966, 192-195).

Deviace, které nelze vysvětlit ekonomicky, mají většinou historické příčiny. Jedná se o centra založená v minulosti nobilitou, imigranty, náboženskou komunitou. K deformaci celého systému může rovněž docházet na malých územích, která obsahují pouze jedno centrální L-místo. Příkladem takového území může být Česká republika, kde je jediným L-místem Praha. Mimo historické příčiny a velikost města hrají při rozmístění centrálních míst roli rovněž faktory způsobené lidským chováním, např. již zmiňovaná lenost. Posledním vysvětlením nepravidelností je zakládání center kvůli militárním účelům. Typickým příkladem takových center jsou hraniční pevnosti (Baskin 1966, 195-197).

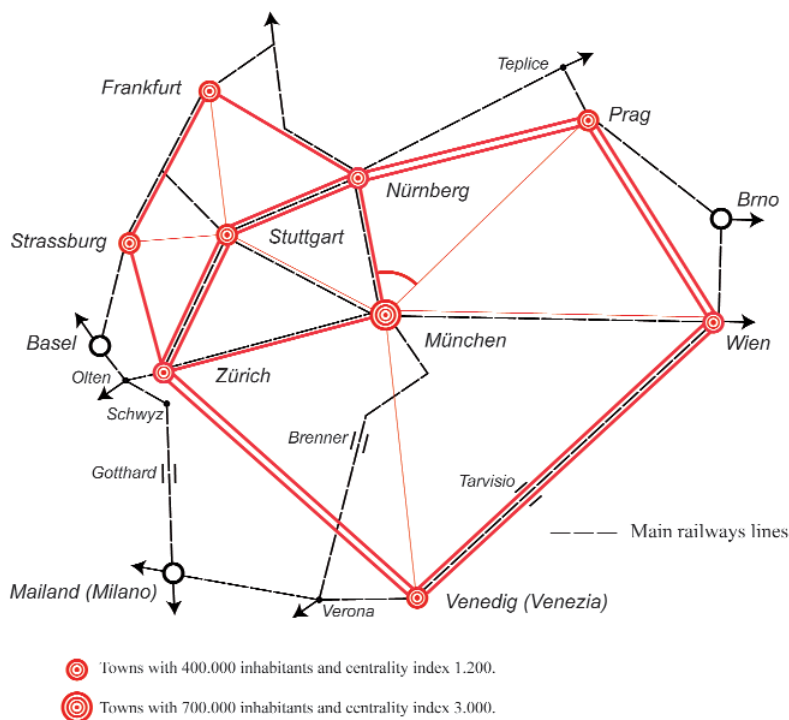
3.4.1 Nedostatky Christallerova použití teorie centrálních míst

Z výše uvedených informací vyplývá, že Christaller považoval svůj model za správný a skutečnou realitu označoval jako deviaci. Díky tomuto přístupu zkresloval své výsledky, kterých dosáhl v regionální části a nehledal nová řešení daného problému. Číselné hodnoty v praktickém ověření teorie centrálních míst uvádí pouze přibližně, čímž maskuje některé nedostatky svojí práce.

Nedodržení vzdáleností centrálních míst, které jsou určeny teorií, je Christallerem zcela opomíjeno (místo 186 km je průměrná vzdálenost 255 km). Tímto jejich nerespektováním dochází k deformaci celého modelu. Z pravidelného šestiúhelníku vychází ve skutečnosti v okruhu kolem Mnichova velmi nepravidelný útvar se šesti centrálními místy ve

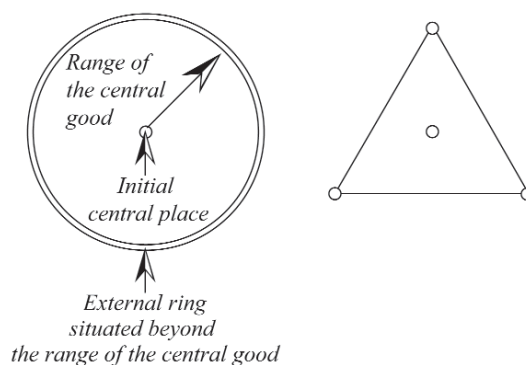
svých vrcholech. Kolem Stuttgartu dokonce centrální místa vytvářejí útvar pouze o pěti vrcholech (obr. 5). I přes tato fakta Christaller ve své práci uvádí, že jeho teorie je platná, ale jižní Německo vytváří výjimku (Nicolas 2009, 4-6).

Obr. 5: Christallerova aplikace teorie centrálních míst v jižním Německu (dle Nicolas 2009, Fig. 5).

Základním problémem aplikace teorie centrálních míst dle Christallerova modelu je matematická chyba při pokrytí daného regionu centrálním zbožím. Centrální zboží je distribuováno ve svém okolí pomocí svého dosahu, který je určen vnějším a vnitřním limitem (viz kapitola 3. 1. 3 Dynamické procesy související se vznikem a rozvojem centrálních míst). Do kružnice opisující dosah centrálního zboží z daného místa (r = dosah zboží) je vložen rovnostranný trojúhelník, v jehož vrcholech se nacházejí další centrální místa (obr. 6). Tímto způsobem je dle Christallera zbožím zásobován celý region. Při matematickém testování teorie se ale ukazuje, že použitím vnitřního limitu dosahu centrálního zboží jako poloměru kružnice kolem centrálního místa není pokryto 1,4%

plochy a při využití vnějšího limitu dochází dokonce ke zvýšení nezásobených míst na 4% (Nicolas 2009, 3).

Obr. 6: Systém rozložení centrálních míst, jehož uplatněním vzniká matematická chyba teorie centrálních míst (dle Nicolas 2008, Fig. 2).

Tuto chybu lze odstranit akceptováním nepravidelnosti rozmístění centrálních míst. Christaller připouští jako jediné řešení geometrické rozložení centrálních míst pomocí rovnostranných trojúhelníků, které na vyšší úrovni vytvářejí pravidelné šestiúhelníky. Pokud by centrální místa mohla rotovat a útvary, které vytvářejí jejich spojnice, by mohly mít 3, 4, 5 nebo 6 stran, byla by matematická chyba eliminována. Zároveň tyto útvary vytvářené pomocí centrálních míst nemusí mít pravidelný tvar (ale mohou). V aplikaci teorie na reálné podmínky je nutné mít na paměti, že neexistuje normativní tvar, který by vytvářela všechna centrální místa prostřednictvím dosahu svého zboží (Nicolas 2009, 4-5).

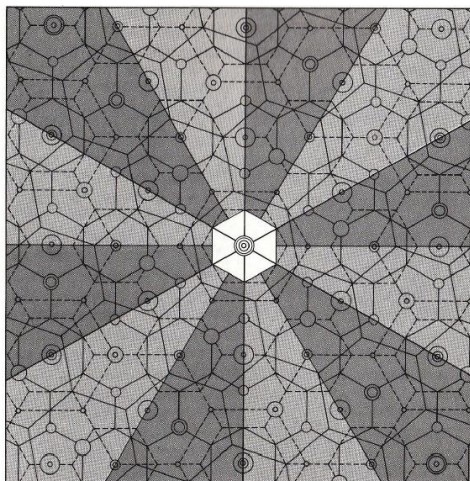
Mimo matematické nedostatky, které lze eliminovat, teorie centrálních míst nemůže být v reálném světě úplně aplikovatelná kvůli několika důvodům, které jsou způsobeny nepravidelnostmi v našich životech. Ve skutečném světě není cena dopravy stejná ve všech směrech, zemědělské trhy nejsou rozmístěny rovnoměrně a velkou roli hrají neekonomické faktory. V dnešní době rovněž může vláda zasahovat do umístění průmyslu, což způsobuje jeho nepřirozené rozložení

odporující teorii. K narušování teoretického konceptu dochází také kvůli nerovnoměrnému rozmístění lidí i zdrojů na zemském povrchu a změnám nákupních trendů (lidé nemusí vždy nutně navštěvovat nejbližší centrum). Ve skutečnosti je rovněž nereálná perfektní ekonomická soutěž, která tvoří rovněž jeden z předpokladů teorie centrálních míst (<http://ndp.treasury.gov.za/Courses%20Library/2007,%2029%20Oct-2%20Nov%20-%20TTRI%20Overview%20Course,%20Midrand/Day%20%20%2030%20Oct%202007/Reading%20Central%20Place%20Theory%20Christaller.pdf>).

I přes výše zmíněné nedostatky nelze teorii centrálních míst a její význam zcela zavrhnout. Mimo toho, že tvoří základ pro další ekonomické a geografické teorie, přináší zejména tři základní tvrzení či zjištění, jejichž platnost je nepochybná. Prvním z nich je skutečnost, že na světě existuje určitý přírodní pořádek, který může být reprezentován ideálním prostorovým uspořádáním. Toto uspořádání lze zobrazit pomocí trojúhelníků a šestiúhelníků, díky nimž se celý prostor stává kompletním. Druhým všeobecným přínosem teorie je vysvětlení základních principů řízení ekonomiky, společnosti a jejích administrativních funkcí pomocí rozmístění centrálních míst ve vrcholcích nebo středech úhlopříček pravidelných šestiúhelníků. Tato centra jsou situována na privilegovaných pozicích, kde vzniká koncentrace produkce, konzumace, ekonomických aktivit a s tím související nárůst populace. Dle teorie centrálních míst představují centra základní složku organizace prostoru. Třetí nepochybnou skutečností vyplývající z teorie centrálních míst je rozložení centrálních funkcí podle hierarchické stupnice. Základní funkce se nacházejí ve všech centrálních místech, ale s přibývajícím významem plní centra více specializovaných a vzácných úkolů (Nicolas 2009, 6).

4 MODIFIKACE TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST

Teorie centrálních míst byla diskutována již v roce 1938 na Mezinárodním geografickém kongresu v Amsterdamu. Již v této době si někteří geografové uvědomovali nedostatky tohoto teoretického konceptu a snažili se jej upravit pro potřeby svojí práce nebo z něj alespoň využít některé teze. Jedním z prvních kritiků byl německý geograf **August Lösch** (1906-1945), který radikálně zpochybnil Christallerovy geometrické a numerické představy o rozložení centrálních míst v prostoru. Lösch lokalizuje centra pomocí teoretických rovnic, které vytváří předem na základě vztahu mezi produkcí, kapacitou zboží a vzdáleností míst. Funkci lokalit dle tohoto přístupu určuje vztah mezi produkcí/distribucí a konzumací. Pro různé druhy zboží a služeb využívá různě velké sítě, čímž vzniká rozdílná struktura nabídky a produkce pro různé druhy zboží – teorie v sobě zahrnuje specializaci. Výsledný model obsahuje dominantní společné centrum, od kterého se odvíjejí výseče obsahující centra nižších řádů (obr. 7). Tyto výseče neobsahují stejný počet centrálních míst (Nicolas 2009, 6-11; Petersen 2005, 13-14). V Löschově hierarchickém modelu nemusí mít tedy všechna místa z jedné kategorie stejnou velikost a funkce. Rovněž funkce center vyššího řádu se mohou zcela lišit od nižších center a nemusí splňovat žádná společná kritéria (u Christallerovy teorie centrálních míst vždy centrum vyššího řádu plní stejné funkce jako nižší centra a má nějakou navíc, která jej posouvá v hierarchii směrem nahoru), (Haggett – Cliff – Frey 1977, 149-150).

Obr. 7: Löschův systém centrálních míst (dle Haggett – Cliff - Frey 1977, Fig. 5.9).

Hans Bobek (1903-1990) definoval centra jako místa, jež se nacházejí uprostřed regionu, který zásobují, a zároveň představují body, v nichž se sbíhají komunikace. Každé větší než průměrné město je dle Bobka formováno z několika menších centrálních míst. Ve své teorii zohledňuje nejen městské aktivity, které dělí do sektorů (politický, kulturní, obchodní, finanční), ale také další ekonomické aktivity jako průmysl, těžbu, zemědělství. Postavení centra v hierarchické struktuře centrálních míst je dle něj určeno počtem konzumentů, kteří se k tomuto místu obracejí. Vzdálenost, z níž lidé k tomuto centru dojíždějí, není podstatná a může být pro každé centrální místo individuální. Tímto přístupem se odlišuje od Christallerovy teorie, v níž je okruh lokalit zásobovaných centrálním místem určen staticky pro všechna centra určitého řádu. V roce 1961 publikoval Bobek v Atlasu Rakouské republiky několik map centrálních míst, které byly vytvořeny na těchto principech bez použití geometrických modelů (Nicolas 2009, 6-11).

Britsko-americký geograf **Brian Joe Loble Berry** (nar. 1934) se pokusil o prostorovou rekonstrukci Christallerovy teorie centrálních míst, kterou aplikoval se stejnou matematickou chybou jako její autor. Berry vycházel ze čtyř základních poznatků, které mají původ v teorii centrálních míst – 1) existuje zboží, které lze označit jako centrální, 2) zboží je ke spotřebitelům šířeno z centrálních míst, 3) prostor, v němž je centrální zboží rozšiřováno, se nazývá doplňkový region, 4) centrální zboží je distribuováno a konzumováno na základě ekonomického (racionálního) chování. Dále Berry vycházel z poznatku, že cena zboží se mění v závislosti na vzdálenosti daného místa od centra distribuce a že existuje vztah mezi množstvím centrálního zboží a velikostí populace v centrálním místě, kde je toto zboží produkováno. Tento přístup se snaží ospravedlnit Christallerovo zobrazení sítě centrálních míst pomocí pravidelných šestiúhelníků. Berryho výsledky se však s Christallerovou teorií ani s její modifikací neshodují (Nicolas 2009, 8-11).

Německý ekonom **Edwin von Böventer** provedl v roce 1962 srovnání ekonomických teorií J. H. von Thüнена, W. Christallera

a A. Lösch. Dle jeho závěrů lze využít Thünenův model izolovaného státu pro popis distribuce centrálních míst v primárním sektoru. Strukturu sekundárního sektoru podle něj lze popsat pomocí Löschovy teorie a dle Christallerovy teorie centrálních míst lze sledovat rozložení center terciárního sektoru. Bohužel při své práci Böventer upravoval teorie tak, aby bylo možné jejich srovnání, a za každou cenu hledal v jednotlivých přístupech společné znaky i přes fakt, že Lösch se snažil od svých předchůdců distancovat a jejich práci kritizoval (Nicolas 2009, 13-15).

V roce 1981 byla publikována práce **Harolda Cartera**, který sumarizoval různé vlivy na lokální vzorec osídlení. Z jeho práce vyplývají dva typy osídlení. Prvním jsou sídla, která vznikají v závislosti na specifické lokalitě (např. surovinové zdroje). Druhý typ osídlení se vytváří jako výsledek působení funkcí centrálního místa na své okolí (Petersen 2005, 14).

Souhrnný pohled na ekonomicko-geografické modely, jejich srovnání, příklady aplikace a doplnění o nové poznatky byl prezentován na konci 70. let v knize „**Locational Analysis in Human Geography**“¹. V této knize jsou základními geografickými jednotkami uzlové regiony, které jsou tvořeny určitou prostorovou organizací. Jedná se o oblasti, které obklopují lidská sídla. Na rozdíl od předchozích přístupů k modelování sítě centrálních míst nabízí toto dílo komplexní pohled, který sestává ze šesti základních prvků – interakce, sítě, uzly, hierarchie, povrch (plocha) a difuze (Haggett – Cliff – Frey 1977, 7).

Elementární součástí uzlového regionu, u níž je nutné začít s výzkumem, jsou dráhy. V podstatě se jedná o cesty, které ale nemají pevnou formu a mohou probíhat volně v různém směru. Tyto posuny v prostoru neberou ohled na rozložení komunikací v regionu. Jedná se

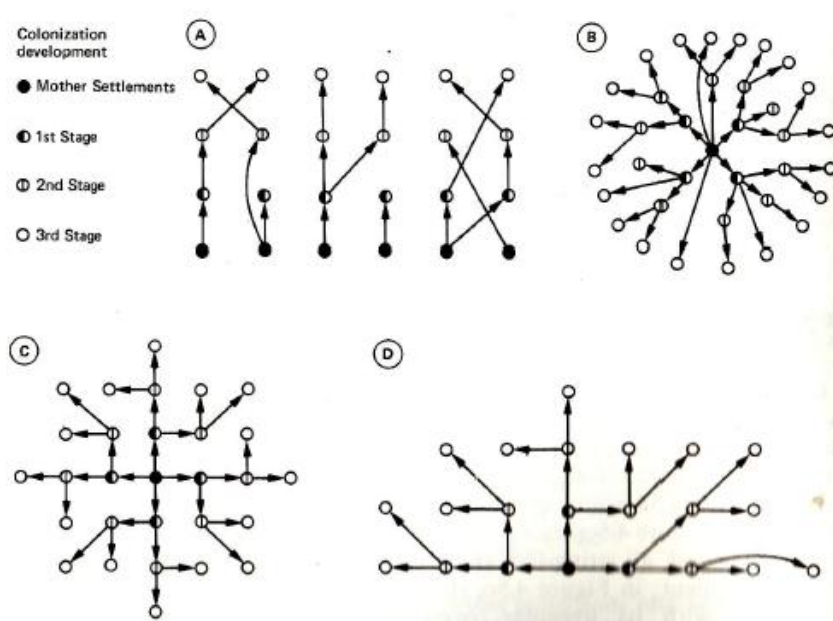
---

¹ Publikace je tvořena dvěma díly. První z nich, „Locational Models“ tvoří teoretickou část, v níž jsou diskutovány různé geografické přístupy a příklady jejich použití (kapitoly 1-7). Kniha „Locational Methods“ navazuje na teoretickou část (začíná kapitolou 8) a soustřeďuje se na sběr a analýzu dat a ověřování hypotéz.

zejména o teoretické modely, které bývají většinou zobrazeny pomocí geometrických obrazců. V diskusi o využitelnosti vyjádření regionů pomocí pravidelných i nepravidelných obrazců se jako nejvýhodnější možnost, která odpovídá tzv. zákonu minimálního úsilí, jeví šestiúhelník (Haggett – Cliff – Frey 1977, 26, 55-63, 98).

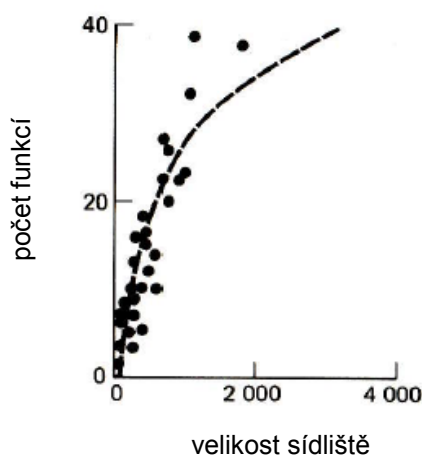
Na interakce navazují sítě, které představují komunikace (silnice, cesty), telefonní linky, kanalizaci a další inženýrské sítě, které by mohly vést k centrálnímu místu (Haggett – Cliff – Frey 1977, 64-66).

Pod pojmem uzel (v angličtině termín „nodes“) tvůrci studie zahrnují města, centrální místa a různé shluky populace. Tímto výrazem se autoři snaží vyjádřit obecnost pojmu a vyvarovat se různým terminologickým problémům, zejména prolínání termínů centrální místo a město (Haggett – Cliff – Frey 1977, 97). Teorie rozmístění uzlových bodů se zabývá rovněž jejich vývojem v čase, jehož průběh byl nastíněn pomocí čtyř modelů (obr. 8). Haggett se svými kolegy také řeší otázku historických změn, na kterou pohlíží jak z hlediska změn v rozložení centrálních míst, tak z hlediska vývoje postavení jednotlivých lokalit (Haggett – Cliff – Frey 1977, 106-126).

Obr. 8: Modely vývoje sítě uzlů v čase (dle Haggett – Cliff – Frey 1977, Fig. 4.6).

Vzhledem k hierarchickému uspořádání uzlů je v této teorii oproti předchozím zmiňovaným pracím řešen vztah mezi velikostí centrálního místa a počtu jeho funkcí. U kategorizace uzlových míst platí pravidlo, že čím více má místo funkcí, tím výše stojí v systému center, je tedy tzv. větším centrem. Totéž ovšem nemusí nutně platit z hlediska skutečné velikosti dané lokality, kterou lze měřit počtem jejích obyvatel. Výzkum centrálních míst v Illinois ve Spojených státech amerických prokázal, že s velikostí populace roste rozsah služeb, které poskytuje. Ovšem při překročení určité hranice počet nabízených služeb stagnuje a dále nestoupá (obr. 9). Rovněž je při určování stupně uzlové lokality pomocí jí nabízených funkcí nutné zvažovat, že některé funkce se váží k vyššímu počtu obyvatel než jiné a každá funkce má jinou četnost výskytu (Haggett – Cliff – Frey 1977, 140-143).

Obr. 9: Vztah počtu funkcí uzlového místa a velikosti sídliště ve státě Illinois v USA (dle Haggett – Cliff – Frey 1977, Fig. 5.1).

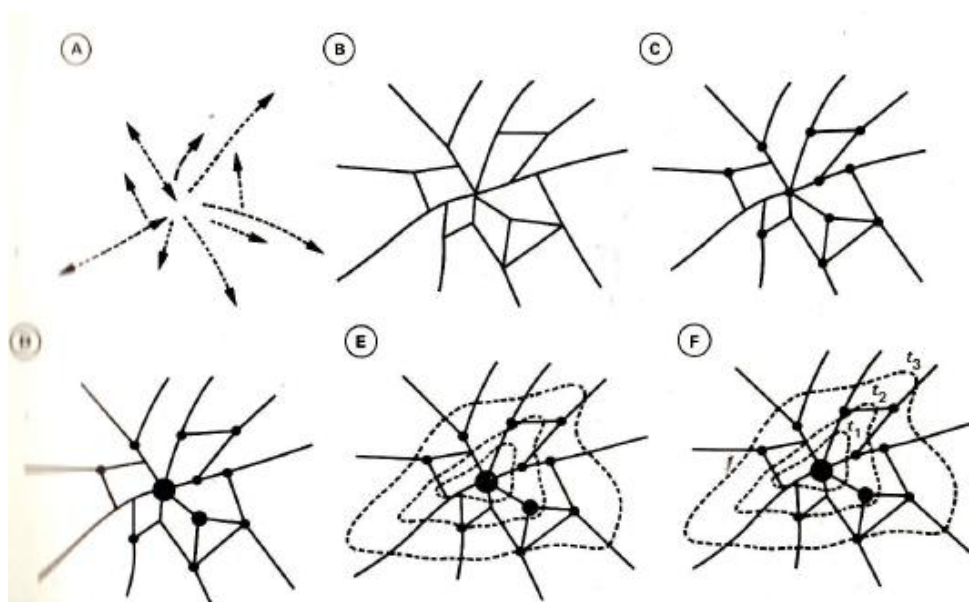
V rámci povrchu nebo plochy je řešeno především rozložení populace a využití půdy. Mimo jiné přístupy je zde jako základní zahrnut model izolovaného města J. H. von Thünera, který byl popsán výše v kapitole 2 Předchůdci teorie centrálních míst (Haggett – Cliff – Frey 1977, 191-230).

Pojem difuze zahrnuje šíření jevů, které ve většině případů probíhá směrem z centra k obyvatelům rozptýleného osídlení. Na rozdíl od interakcí, kterými se v této teorii myslí posun v prostoru, představují difuze

posun v čase (Haggett – Cliff – Frey 1977, 7, 231). Hlavními oblastmi studia difuzí, z nichž vycházejí teoretické přístupy studované v knize „Locational Analysis in Human Geography“ jsou archeologie, sociologie a epidemiologie (Haggett – Cliff – Frey 1977, 232-233).

Vztah jednotlivých složek uzlového regionu, které byly popsány výše, je vyjádřen následujícím obrázkem (obr. 10).

Obr. 10: Stádia analýzy systému uzlových regionů. A interakce, B síť, C uzly, D hierarchie, E plochy, F difuze (dle Haggett – Cliff – Frey 1977, Fig. 1.1).

Teorie centrálních míst byla rovněž specificky upravena pro potřeby územního plánování, kdy na jejím základě byla vytvořena hierarchie **osídlení v Německu**. Toto uspořádání má čtyři základní stupně osídlení – Metropolregion, Oberzentrum, Mittelzentrum, Grundzentrum. Metropolregion je tvořen osídlením s nadregionálními funkcemi, mezi něž patří služby, finančnictví, doprava, věda a výzkum, kultura a média. Jejich podstupeň představují jednotky nazývané Oberzentrum, které jsou tvořeny kulturními, politickými a sociálními aktivitami meziregionální důležitosti. Pod centry tohoto stupně se nachází Mittelzentra s regionální úrovní působnosti. Nejnižší jednotkou tohoto systému jsou místa plnící lokální potřeby obyvatel regionu, Grundzentrum (Nicolas 2009, 17-20).

5 APLIKACE TEORIE CENTRÁLNÍCH MÍST V ARCHEOLOGII

Počátky použití teorie centrálních míst a dalších ekonomických a geografických modelů v archeologii lze spojit s nástupem angloamerické „New Archaeology“ v 60. a 70. letech 20. století (Champion 1989, 1). Zavedení tohoto přístupu umožnilo posun archeologie z kulturní a historické roviny k sociálním a ekonomickým problémům. Při aplikaci ekonomických a geografických modelů v archeologii je nutná znalost různých forem sociálních struktur a historické perspektivy. Teorie centrálních míst je vhodným teoretickým rámcem, pomocí něhož mohou být sledovány kontakty mezi jednotlivými lokalitami a jejich vzájemné vztahy. Rovněž je možné sledovat politický a ekonomický vývoj společnosti dle změn v síti centrálních míst (Champion 1989, 9-10, 18; Andersson 2002, 25, 32).

Relativně úspěšně byla teorie centrálních míst využita při výzkumech římských měst v jihovýchodní části Anglie (Collis 1986, 37). Většina výzkumů využívajících teorii centrálních míst byla soustředěna na pravěké komunity a rozložení jejich osídlení. Častým problémem aplikace tohoto přístupu je určení centrality lokalit, které bývá v archeologii vyčleňováno především na základě výskytu prestižního zboží. Např. ve Švédsku se výzkum centrálních míst přesunul od konceptu W. Christallera k vyhledávání lokalit s bohatým a rozmanitým archeologickým materiálem. Měřítkem centrality se zde stala kvantita a kvalita kovových nálezů. Za hlavní znak centrality bylo považováno bohatství domácností. Na základě těchto předpokladů byla za centrální místa určována sídla elit, která odrážejí bohatství, ale nemusela plnit centrální funkci pro danou komunitu žijící na okolních statcích (Skre 2010, 220-224).

U mnohých výzkumů bohužel docházelo ke snahám o potvrzení teorie centrálních míst jako platného modelu, čehož bylo dosaženo zkreslováním rozmístění lokalit a jejich funkcí. Na teorii centrálních míst a jí podobné modely je nutné pohlížet jako na teoretické nástroje, které

nemusejí být vždy plně platné. Pokud výsledky archeologických výzkumů neodpovídají předpokladům vyplývajícím z použitých modelů, měli bychom se zaměřit na hledání důvodů, proč tomu tak je, a model nezavrhnout či nesnažit se upravit výsledky tak, aby mu odpovídaly. Teorie centrálních míst byla konstruována pro kapitalistickou společnost, proto je pro její archeologické použití nutná její generalizace a úprava pro konkrétní dějinné období, tedy přizpůsobení především jiným hospodářským, ekonomickým a kulturním podmínkám.

5.1 Příklady aplikace teorie centrálních míst

5.1.1 Centrální místa oblasti Skiringssal (Norsko)

Skiringssal je považováno za centrální zónu v oblasti Viken². Vzhledem k častým zmínkám o tomto území v písemných pramenech byla této oblasti věnována badatelská pozornost již od 18. století. Skutečné archeologické výzkumy zde započaly v roce 1879. V letech 2000-2003 zde proběhl rozsáhlý projekt zaměřený na vývoj centrálních míst v období od poloviny 8. století do počátku století 10.

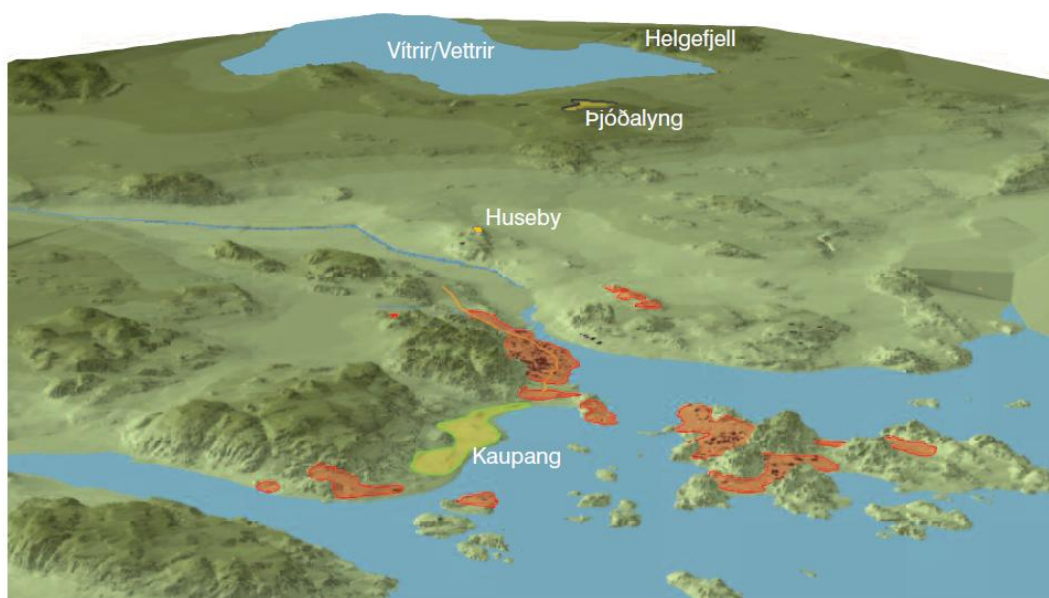
Součástí výzkumu byl také toponomastický rozbor lokalit, který prokázal, že centralita míst se může rovněž odrážet v jejich pojmenování. Z názvu farnosti Tjølling, kde byl na počátku 12. století zbudován kostel, lze usuzovat na zkomoleninu názvu Þjóðalyng, což bylo označení místa pro konání Thingu ve vikinském období. Na další centrální význam poukazuje původní pojmenování jezera, které je situováno 300 m od kostela. Toto jezero bývalo nazýváno Vítrir/Vettrir, což znamená místo, kde sídlí nadpřirozené bytosti nebo jezero zasvěcené bohům a nadpřirozeným bytostem. Na východním pobřeží tohoto jezera se navíc nachází pahorek pojmenovaný Helgefjell, což je označením pro svatou horu. Na základě tohoto toponomastického rozboru lze usuzovat na

---

² Historická oblast jihovýchodního Norska.

pořádání sezonních slavností, které se dle germánské tradice konaly třikrát za rok. Tyto svátky měly nejen náboženský význam, ale rovněž sloužily k administrativním, sociálním a politickým účelům (Skre 2010, 224).

Během archeologických výzkumů v letech 2000-2001 byly nalezeny pozůstatky paláce v Huseby. Tento palác se zřejmě původně nazýval Skíringssalr a od něj byl následně odvozen název celé oblasti. Objekt byl vystavěn po polovině 8. století a jeho využívání trvalo až do století 10. Jako obchodní a řemeslnické centrum bylo v oblasti založeno okolo roku 800 město Kaupang, které se nachází zhruba 1 km od zmiňované lokality Huseby. Město mělo v polovině 9. století 400-600 obyvatel. K opuštění této centrální lokality došlo zřejmě roku 930. Kolem města se nacházelo několik pohřebišť, z nichž jedno bylo pravděpodobně pohřebišťem lokálních vládců. V jejich umístění lze spatřovat také rituální význam, protože návštěvníci oblasti Skíringssal kolem nich museli projít (obr. 11). Z výzkumu vyplývá, že ve vikinském období tato oblast byla centrem vyššího řádu a plnila právní, politické, kultovní i obchodní a řemeslnické funkce (Skre 2010, 224-225).

Obr. 11: Zobrazení lokalit v centrální oblasti Skíringssal. Červené plochy představují pohřebišťe (dle Skre 2010, Fig. 1).

V rámci zkoumání centrality jednotlivých lokalit byla věnována pozornost také tomu, jakým společenským vrstvám byly určeny. Þjóðalyng sloužil pro konání Thingu, tedy byl právním, politickým a kultovním centrem pro všechny svobodné muže. Palác Skíringssalr a jedno z pohřebišť byly určeny výhradně politickým a kultovním účelům aristokratické vrstvy. Hlavní místnost paláce (70-80 m²) mohla pojmout pouze část mužů účastnících se Thingu. Zřejmě se většinou jednalo o vládce, jeho družinu a zvláštní hosty. Na rozdíl od těchto lokalit určených jen privilegovaným jedincům bylo město Kaupang trhem pro všechny bez rozdílu. Město sloužilo nejen jako centrum obchodu pro místní i zahraniční kupce, ale také zde byly nalezeny četné doklady řemeslné produkce, např. železářství, textilní produkce, sklářství (Skre 2010, 225-228).

Okolo roku 1000 nastaly dramatické změny v typech centrálních míst ve Skandinávii. Ve druhé čtvrtině 10. století ztrácí Skíringssal svůj centrální význam. Tento úpadek souvisí s budováním skandinávských království a změnou společnosti. Vyvrcholení procesu změny starých centrálních míst lokálních vládců na nová královská města nastalo přibližně roku 1000. V 11. a 12. století již byla tato transformace dokončena a politické funkce jednotlivých lokalit tvořily strukturu vyšší úrovně. Vedle aristokratické složky, která měla původně dominantní ekonomickou roli, se během tohoto období transformací vytvářela stále více autonomní vrstva řemeslníků a obchodníků, která měla nové požadavky na podobu centrálních míst (Skre 2010, 228-229).

Výše popsany výzkum poukázal na nedostatky aplikace Christallerovy teorie centrálních míst v archeologii. Při použití tohoto modelu na starší období našich dějin by měla teorie obsahovat zejména dva další aspekty – 1) sociální aspekt, tedy uvědomění, že různí lidé mají odlišné vztahy k centrálním funkcím, 2) centralita není statickým faktorem, relativní důležitost určitých funkcí se může měnit v průběhu času (Skre 2010, 229).

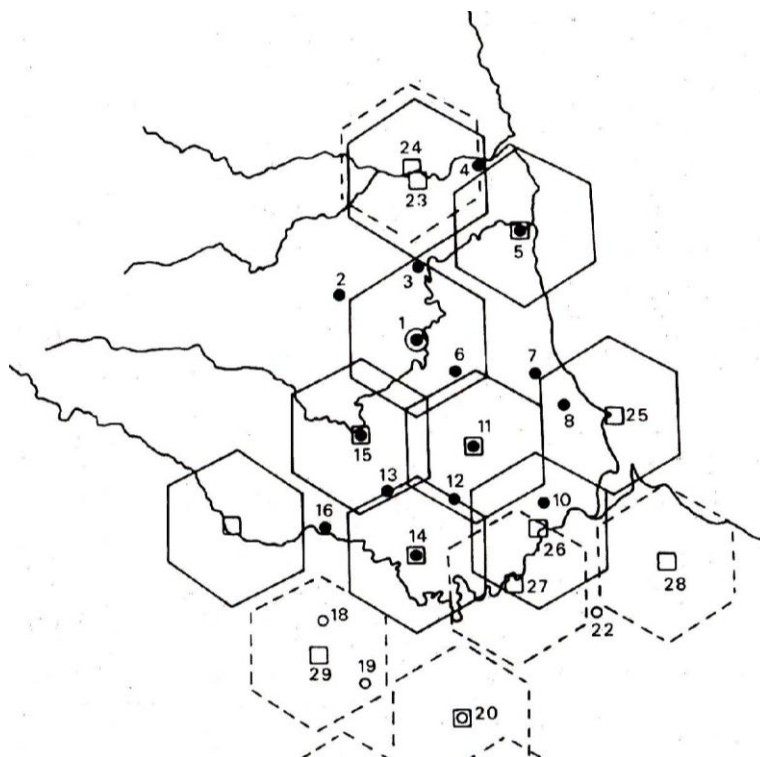
5.1.2 Centrální místa ve středověkém hrabství Durham

Pro středověké období byla teorie centrálních míst aplikována např. při výzkumu vývoje centrálních míst v anglickém hrabství Durham. Zde bylo na počátku 11. století biskupem založeno stejnojmenné město, které mělo být centrální lokalitou regionu Berenicia. Vzhledem k absenci města v Domesday Book se britští badatelé domnívají, že tento region byl autonomní, a proto nedošlo k jeho ohodnocení pro pozemkovou daň. Během následujícího století probíhaly snahy anglických králů a aristokratů o srovnání úrovně severovýchodní Anglie se zbytkem země. Tuto snahu o zavedení nového systému, která zahrnovala také změnu sídelní struktury, lze popsat pomocí teorie centrálních míst (Austin 1986, 100-101).

Pozornost při výzkumu byla zaměřena na oblast Palatine, která se nachází mezi řekami Tyne a Tees. Dle archeologických pramenů bylo osídlení v této oblasti ve 4. století tvořeno rozptýlenými farmami s oplocenými pozemky. Vesnice, které zde byly archeologicky odhaleny, vykazují až pozdně středověké období vzniku. Do konce 10. století se v regionu nacházelo několik menších center spíše zemědělského charakteru, která měla sloužit hlavně k odvádění tributu a poskytování pracovní síly. Tato centrální místa byla pravděpodobně periodicky navštěvována králem a jeho družinou, čemuž nasvědčuje i jejich situování poblíž komunikací. Mezi tato centra, jejichž význam s královskými návštěvami stoupal, patřily lokality Grainford, Auckland, Chester-le-Street, Quarrington a Hart (Austin 1986, 101).

V 11. století došlo k přerozdělení majetkové držby v regionu a tím ke vzniku nových centrálních lokalit. Tato nově vzniklá místa měla většinou pouze zemědělský charakter a administrativně závisela na Durhamu, jehož význam tím stoupal. Biskupská snaha o centralizaci a lepší kontrolu nad spravovaným územím vedla ke vzniku dalších centrálních míst, jejichž pravidelné rozložení lze zobrazit pomocí teorie centrálních míst. Během normanské expanze se z původně

zemědělských lokalit stala obchodní centra poskytující luxusní zboží (obr. 12).

Obr. 12: Centrální místa v okolí Durhamu v normanském období. 1 Durham, 2 Lanchester, 3 Chester-le-Street, 4 Jarrow, 5 Wearmouth/Sunderland, 6 Quarrington, 7 Castle Eden, 8 Hart, 9 Billingham, 10 Norton, 11 Sedgfield, 12 Great Stainton, 13 Heighington, 14 Darlington, 15 Auckland, 16 Gainford, 17 Staindrop, 18 West Gilling, 19 Catterick, 20 Northallerton, 22 Stokesley, 23 Gateshead, 24 Newcastle, 25 Hartlepool, 26 Stockton, 27 Yarm, 28 Guisborough, 29 Richmond, 30 Easington (dle Austin 1986, Fig. 9.3.a).

V rámci centralizace byly na počátku 13. století funkce Durhamu přesunuty do čtyř nových centrálních lokalit, z nichž každá plnila určitou funkci. Tři z těchto samosprávných měst, Chester-le-Street, Darlington a Stockton, vznikly na místě staršího osídlení. Čtvrté centrum, Easington, vzniklo na místě, kde byla ve starším osídlení mezera (Austin 1986, 101).

5.1.3 Centrální místa v piastovském Polsku

Zajímavý přístup využití teorie centrálních míst přináší práce polského archeologa Sławomira Moździocha, který se zabýval problematikou organizace prostoru v piastovském Polsku. Centralitu vybraných lokalit vyděluje, stejně jako Christaller v původní teorii, na základě jejich centrálních funkcí. Pro období raného středověku byla centra definována jako střediska výroby, směny, kultu, vlády, obrany a předávání informací (informovanost). U jednotlivých středisek Moździoch rozlišil kritéria, na jejichž základě lze identifikovat funkci daného místa (Půlpán 2007, 1-3).

Místa výroby je možné dle Moździocha rozpoznat na základě stop produkce (např. náradí, suroviny, polotovary), podle zpráv v písemných pramenech a také podle výskytu surovin, které jsou pro dané výrobní odvětví nepostradatelné. Střediska směny jsou identifikovatelná pomocí prostředků (např. depoty) a nástrojů výměny (např. váhy). K dalším indikátorům lokalit tohoto typu patří křižovatky důležitých cest, pomístní názvy naznačující průběh směny, analogie z pozdějších písemných zmínek a existence místa kultu, které ve zkoumaném období bývá často spojováno s místem obchodu. Za doklad obchodní funkce lze považovat též vzdálenost míst, kterou Moździoch předpokládá pro menší střediska směny 6-15 km. Centrální místa plnící kultovní úlohu je možné v 7. - 9. století spojit s větší prostorovou odlehlostí od sídliště. Tato místa zahrnují některá pohřebiště a hřbitovy. Rovněž jsou reprezentována písemnými zmínkami a pozůstatky nejrůznějších svatyní, v nichž byl kult provozován. Lokality plnící především obrannou funkci jsou charakterizovány formou osídlení (hrad, tvrz, hradiště), pomístními názvy a zmínkami v písemných pramenech. Poslední dvě střediska, tedy centra informací a centra vlády, jsou identifikovatelná především na základě písemných pramenů (Půlpán 2007, 4-5). Obecně lze charakter lokality určit na základě čtyř hlavních faktorů, mezi něž patří prameny hmotné, písemné, toponomastické a výpovědní hodnota prostorového rozmístění těchto pramenů (Půlpán 2007, 3).

Počátky prostorových struktur lze v polském prostředí řadit do období 9. až počátku 10. století. Pro toto stadium vývoje centrálních míst v Polsku jsou typické hrady nacházející se na okrajích shluků otevřených sídlišť. Tato sídla bývají označována jako tzv. kmenové hrady. Jejich funkce byla zřejmě především obranná a rezidenční. Hradům lze přičíst i kultovní funkci. Jako doplněk k těmto centrům sloužily z hlediska vykonávání kultu hřbitovy, které bývaly umístovány na periferii osídlené oblasti. Jako střediska trhu v období kmenových svazů sloužily přesně definované lokality, které se nemusely nutně nacházet blízko střediska vlády (trhy mohly mít např. souvislost s místy, kde docházelo k těžbě surovin). K přemístění míst, kde byl vykonáván trh, do poloh nedaleko vládních center došlo po vytvoření státní organizace (Půlpán 2007, 6).

Za centrum polské oblasti bývá v polovině 10. století označováno Hnězdensko, pro něž je typická výstavba piastovských hradů. Tento stavební prvek lze považovat za znak centrality daného území. Během 11. století došlo ke stabilizaci hradske soustavy, která se projevuje změnami ve vnitřní zástavbě hradů. Vzniklý systém centrálních míst sestával ze zmíněných hradů, jejichž administrativní dosah byl cca 20-25 km, doplněných sítí míst směny (Půlpán 2007, 7).

Během 12. století dochází v Polsku k transformaci centrálních míst, která souvisí i s decentralizací původního systému. Začínají se častěji objevovat lokační města, která přebírají centrální funkce a postupně nahrazují hradska centra. Síť měst se neformuje přímo na místech předlokačních sídlišť, ale v jejich těsné blízkosti, což dočasně zapříčinilo současné fungování staré hradske struktury a struktury nové městské (Půlpán 2007, 7).

Na základě Christallerova uspořádání centrálních míst hodnotí Mozdziuch systém přetrvávající až do 13. století jako obslužný. Základ pro vytváření centrálních míst v tomto období tvořily geografické podmínky lokality. Postupně se však při procesu situování centrálních míst více uplatňují technologické, demografické, „sociokultovní“ a politické

aspekty. Dochází tedy k přeměně tržního principu na transportní, jehož základ tvoří komunikační síť spojující stále větší počet centrálních míst, která zahušťují dosavadní osídlenou plochu (Půlpán 2007, 7-8).

Moździoch mimo jiné zmiňuje důležitost kontinuity plnění centrálních funkcí, protože význam lokality se dle jeho názoru formuje až v čase dlouhého trvání (Půlpán 2007, 3).

Výše zmíněný příklad představuje použití teorie centrálních míst v prostředí, které je velmi podobné podmínkám na našem území. Sjednocovací proces, který probíhal v Polsku za Piastovců, by bylo možné přirovnat k budování hradske soustavy Přemyslovci v Čechách. Stejně tak existuje podobnost v případě transformace hradskeho systému na městskou síť.

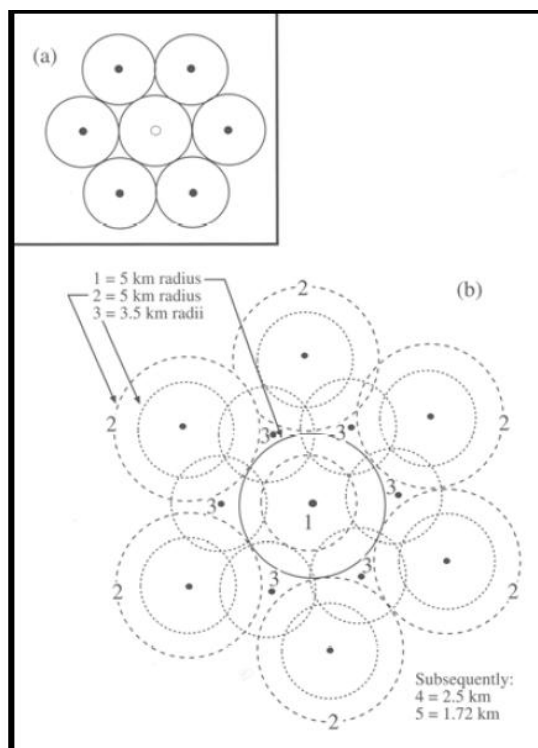
6 ANALÝZA DOSTUPNOSTI

Archeologickým modelem, který souvisí s teorií centrálních míst, je analýza dostupnosti, jejímiž autory jsou C. Vita-Finzi a E. S. Higgs. Dle samotných autorů je tento model studií vztahu mezi technologií a přírodními zdroji ležícími uvnitř ekonomického dosahu určitého místa (archeologického naleziště). V originále se teorie nazývá „site catchment analysis“. Termín „catchment“ se využívá v geomorfologii pro označení oblasti, odkud vodní toky čerpají vodu. Analogicky tedy analýza dostupnosti vyhledává oblast, z níž získává prostředky určitá archeologická lokalita. Toho je docíleno zjišťováním nejdelší vzdálenosti od centrální lokality, kterou jsou její obyvatelé ochotni absolvovat pro získání surovin. Teorie vychází z předpokladu, že pravěcí lidé situovali svá sídla tak, aby minimalizovali množství energie, které je nutné spotřebovat pro dosažení potřebných surovin. Obyvatelé určitého místa jsou ochotni kvůli určitým zdrojům vydat více energie než kvůli jiným. Mezi základní z nich patří voda, k níž se snaží komunity situovat svá sídla co nejbližší. Lze tedy sledovat hierarchii důležitosti různých zdrojů surovin. Na základě umístění sídel je možné odvozovat jejich funkci, protože funkce místa koreluje s jeho lokalizací. Mimo obecné preference různých zdrojů existuje také variabilita jejich vyhledávání způsobená střídáním ročních období. Teorie vychází z etnografických výzkumů, dle nichž Křováci běžně využívají surovinové zdroje situované ve vzdálenosti více než 10 km od jejich sídla (Roper 1979, 120-122).

Poprvé byla tato metoda použita Higgsem a jeho týmem v roce 1967 na paleolitické lokalitě v Epiru (Řecko). Cílem tohoto výzkumu bylo zjištění funkce lokality Kastritsa a její pozice v paleolitickém sídelním systému v Řecku. Za tímto účelem byla vytvořena rekonstrukce letních a zimních podmínek v dané oblasti. Kolem každé lokality v Epiru byl vytvořen okruh o poloměru 10 km, v němž byly kvantifikovány a stanoveny ekonomické potenciály jednotlivých míst. Na základě těchto potenciálů byla naleziště přiřazena do skupin a bylo provedeno mapování ekonomického potenciálu větších územních celků (Roper 1979, 122-123).

Ke skutečnému vzniku analýzy dostupnosti, stejně jako k prvnímu použití označení „site catchment analysis“ došlo v roce 1970 při výzkumu pozdně paleolitického a neolitického osídlení v Palestině. Jeho cílem bylo zjistit, zda zkoumané lokality náležející natufské kultuře reprezentují usedlý způsob života. Vzhledem k velké terénní nevyrovnanosti nebylo možné využít předchozích zkušeností s vymezením oblasti pomocí vzdálenosti 10 km od centrální lokality, a proto byl pro analýzu dosahu aplikován časový údaj potřebný k překonání vzdálenosti mezi sídlem a zdroji. Pro lovecko-sběračské společnosti byla vzdálenost od centra ke zdrojům určena dvěma hodinami chůze, pro zemědělskou společnost pouze jednou hodinou. Touto studií byla potvrzena hypotéza o sezonním posunu natufské populace (Roper 1979, 122-124).

Pozdějšími výzkumy se ukázalo, že rádius 10 km nebo hodina chůze od lokality jsou pro pravěké společnosti zbytečně veliké vzdálenosti. Vzhledem k hustotě osídlení lze předpokládat rozložení sídlišť ve vzdálenosti 3 km nebo půl hodiny cesty od potřebných zdrojů (Bintliff 2008, 219). Dle předpokládaného kolonizačního modelu komunit se smíšeným zemědělstvím byl základní rádius mezi jednotlivými osadami okolo 5 km. Postupem času s demografickým nárůstem a zvýšením produktivity přibývalo další osídlení, půda se dělila mezi více komunit a rádius se zmenšoval na 3, 5 km, později 2, 5 km, až se ustálil někde mezi 1-2 km (obr. 13). U společností v semiaridních oblastech, které nevyužívaly ke svému hospodaření zavlažování, je předpokládaná vzdálenost z osady ke zdrojům 2-3 km. U populací s intenzivním využitím zemědělské půdy mohla jedné osadě dostačovat vzdálenost 1-2 km (Bintliff 2008, 219).

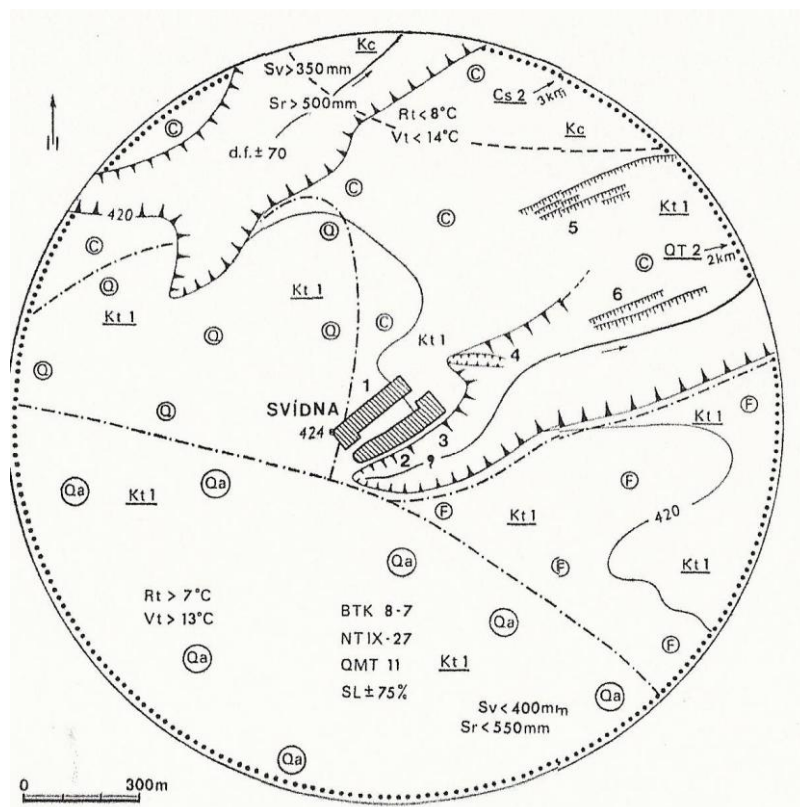

Obr. 13: Model kolonizace komunit se smíšeným zemědělstvím
(dle Bintliff 2008, Fig. 4).

6.1 Příklad aplikace analýzy dostupnosti v české archeologii

Jako první a bohužel zároveň také jako poslední aplikoval analýzu dostupnosti v Čechách Z. Smetánka při archeologickém výzkumu zaniklé středověké vesnice Svídna (Smetánka 1988). Cílem analýzy byl odhad ekonomických možností Svídny jakožto modelového příkladu hodnocení vlivu přírodního prostředí na vesnické osídlení. Smetánka vycházel ze dvou hlavních předpokladů – 1) existence vazby mezi zemědělským sídlištěm a přírodními faktory či dostupnými přírodními zdroji, 2) vztah mezi koncentrací výroby a vzdáleností od centra, kdy s přibývajícím odlehlostí od vesnice klesá výrobní činnost, protože se stává pro lidi, kteří ji vykonávají, nevýhodnou (Smetánka 1988, 43).

Pro výzkum okolí zaniklé středověké vesnice byla zvolena vzdálenost tvořící okruh 1 km od sídliště (Smetánka 1988, 44). V této oblasti byly podrobně analyzovány přírodní poměry, které jsou znázorněny v následujícím ekogramu (obr. 14).

Obr. 14: Ekogram zaniklé středověké vesnice Svídna. 1 - vesnice Svídna, 2 - lomy, 3 - pramen, 4 - strž, 5 a 6 - zbytky polí, Sr - množství ročních srážek, Sv - množství srážek v období vegetace, Rt - průměrná roční teplota, Vt - průměrná teplota v období vegetace, d.f.- Langův dešťový faktor, BTK - bonita polí podle Tereziánského katastru, NT - jednotka půdního typu podle Němečka a Tomáška 1983, QMT (T) - klimatická oblast podle Qittova třídění, SL - stupeň zalesnění, C - dubo-habrové háje, Q - subxerofilní doubravy, Qa - acidofilní doubravy, F - květnaté bučiny, Kt 1 - turonské křídové usazeniny, Kc - cenomanské křídové usazeniny, Cs 2 - arkózy a slepence karbonského stáří, velké tečky označují jednotu klimatické oblasti (dle Smetánka 1988, obr. 4.).

Z uvedených údajů o přírodních podmínkách v okolí Svídný vyplývá, že se nacházela v zemědělsky nepříznivé oblasti. Tento fakt předurčuje samotná nadmořská výška sídliště, která se pohybuje mezi 418-424 m. Svídna se navíc také nacházela velmi blízko nejsuššímu území naší republiky. Nepřály jí ani hydrologické poměry – ve vesnici zřejmě chyběl trvalejší povrchový zdroj vody (Smetánka 1988, 44-46). Pro vesnici bylo pravděpodobně klíčové území rozkládající se severozápadně a severovýchodně od vsi. V této oblasti se nacházely turonské slínovce,

keré představovaly základní stavební materiál pro Svídnú. Dalším podstatným materiálem bylo rovné dřevo, které je v okolí Svídný zastoupeno květnatou bučinou (Smetánka 1988, 47-48).

Na základě zjištění ekonomického potenciálu lokality lze potvrdit dva předpokládané důvody vzniku této vesnice – 1) vyplnění mezery v sídelní síti vzniklé ve 13. století nebo 2) pozdější kolonizace nového, dosud neosídleného, území (Smetánka 1988, 49-50).

7 TEORIE SVĚTOVÝCH SYSTÉMŮ

Koncept, který dává pojmy centrum a periferie do širších souvislostí než teorie centrálních míst, byl publikován Immanuelem Wallersteinem v roce 1971 v jeho díle „The modern World-system“. Cílem této práce bylo objasnit stav moderního světa, obzvláště vznik současné politické a ekonomické struktury, která vytváří světovou dominanci kapitalismu. Wallersteinova teorie se tedy nevěnuje předkapitalistickým společnostem a dokonce vylučuje existenci světových systémů dříve než v 17. století. Právě v této době měl být vytvořen světový systém, v němž se centrem stala západní Evropa, která čerpala potřebné suroviny ze své periferie, tedy Asie a Afriky. Dle Wallersteina neměly staré říše dostatečně rozvinutou organizaci, která by umožňovala získávat materiál z ekonomicky vzdálené periferie. Teprve kapitalismus vyvinul technologie, které umožňují tok nadbytku z nižší třídy do vyšší, tedy z periferie do centra. Jednou ze základních tezí tohoto přístupu k centrálním místům je konstatování, že růst stabilní a dlouhotrvající ekonomiky je unikátním prvkem moderního světa, jenž je spojený s růstem evropské kapitalistické ekonomiky. Ta dává kapitalistickým podnikatelům možnost operovat v širším teritoriu, než jaké mohlo být kontrolováno jedním politickým uskupením v minulosti, tudíž si vytvářejí dominantní pozici ve světovém systému (Andersson 2002, 27; Champion 1989, 5).

Pojetí světových systémů označuje jako centrum oblast silné státní mašinérie, vysokého stupně technologického vývoje a sofistikovaných ekonomických institucí, které umožňují získat nadbytek z periferie. Centrem se nemyslí pouze jeden stát, ale většinou je tvořeno shlukem několika zemí. Sestava těchto zemí se může měnit, ale jádro (centrum) jako prvek je stabilní. Periferie je naopak oblastí, kde jsou centrální znaky slabé. Tyto oblasti bývají především považovány za zdroj materiálu pro centrum. Rovněž je pro ně charakteristické, že nemají mnoho příležitostí k interakci s více centry, zatímco jádrové oblasti mají i jiné možnosti k plnění svých potřeb než čerpání surovin pouze z jednoho místa. Touto asymetrií vzniká závislost periferie na centru. Mezi centrem a periferií se

nachází semi-periferie, která plní roli prostředníka mezi těmito částmi světového systému. Její rozloha je měřena pomocí cestovního času mezi periferií a centrem, který nepřesahuje 60 dní. Jednotlivé státy mohou upadat z postavení semi-periferie na status periferie, zatímco jiné jsou odpovídajícím způsobem naopak povyšovány na další stupeň v hierarchii (Champion 1989, 6, 14).

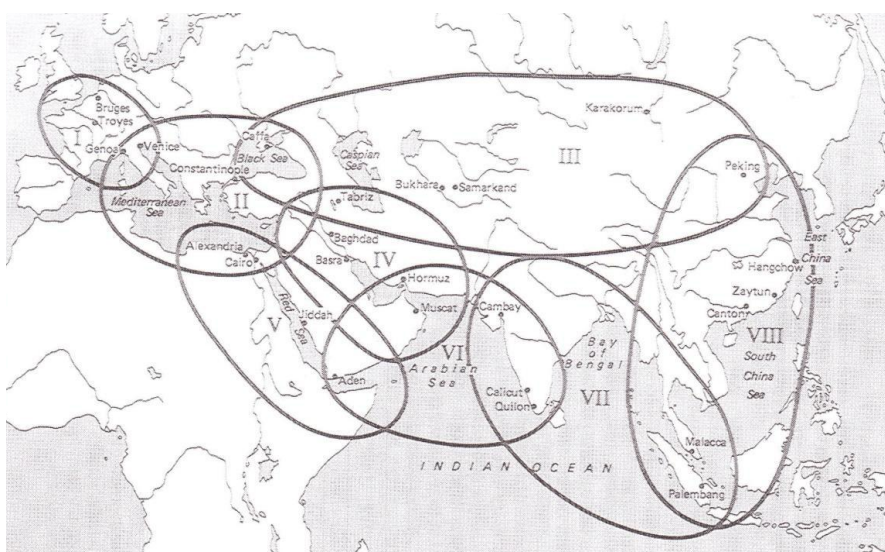
7.1 Středověké světové systémy

Aplikace světových systémů na předkapitalistické období zůstává stále nedořešenou otázkou. Badatelka Schnaider, která se zabývala obdobím předcházejícím kapitalistické společnosti, argumentuje pro možnost využití teorie světových systémů pomocí evidence luxusního zboží, kterou dle ní Wallerstein opominul a podcenil tak míru předkapitalistické směny. V otázce výskytu luxusního zboží je nutné brát ohled na fakt, že kontrast mezi luxusním a užitkovým zbožím není absolutní. Význam je luxusnímu zboží dáván dle jeho role, jakou hrál v sociálních vztazích ve specifické společnosti a v konkrétním čase. Luxusní zboží se tedy mohlo stát užitkovým produktem (Champion 1989, 7-9). I přes tento fakt ale lze považovat výskyt luxusního zboží za doklad dálkových kontaktů. Právě na interakce na dlouhé vzdálenosti, vzájemné ekonomické aktivity se vzdálenými oblastmi a sociální změny, které jimi mohly být způsobeny, se soustředí studium světových systémů předkapitalistických společností.

Existenci světového systému již ve 13. století nastínila ve své práci americká socioložka Janet L. Abu-Lughod. Dle její teorie spadají počátky světového systému do období 7. a 8. století, kdy islám svojí snahou o udržování kontaktů sjednotil části centrálního regionu mezi Evropou a Čínou. Propojení těchto oblastí existovalo již dříve za období římského impéria, ale s jeho rozpadem se zprětrhaly také vzájemné kontakty mezi Evropou a oblastí Asie. Následně v 11. a 12. století docházelo k postupnému zapojování jednotlivých částí světa do společného systému směny, jež dosáhla vrcholu na přelomu století 13. a 14. Během 13. století

nastal jedinečný moment, kdy došlo k rozkvětu kultury a umění téměř ve všech oblastech na světě. Tento rozvoj lze dokumentovat ornamenty, symboly a velkolepými stavbami, které reflektují přebytek a bohatství jednotlivých území. Jako příklad lze uvést čínskou keramiku, perské glazované mísy, hinduistické chrámy v Indii nebo západoevropské katedrály (Abu-Lughod 1989, 3-5).

Paralelně s rozkvětem kultury a umění docházelo také k sociálním a technologickým inovacím, stejně jako k pokroku v oblasti mořeplavby a státních zřízení. Produkce byla mezi léty 1250-1350 natolik vyspělá, že postačovala pro domácí potřeby i export. Díky vytváření nadbytku se vyvíjel mezinárodní obchod, který v daném období zahrnoval oblast od severozápadní části Evropy až po Čínu. Světový systém této éry byl rozdělen do tří centrálních okruhů (systémů), které se dále štěpily na osm subsystémů. Mezi tři základní oblasti patřily západní Evropa, Střední východ a Dálný východ (obr. 15). Z těchto světových domén byla nejméně rozvinutá západní Evropa, která tvořila oblast periferie pro rozvinutější východní oblasti, v jejichž čele stál Střední východ s Indií a Čínou. Střední východ představoval centrální část, která tvořila spojení mezi východním Středomořím a Indickým oceánem, tedy spojnicí západu a východu. Do čela světového systému se území západní Evropy dostalo až v 16. století, kdy došlo ke zpomalení vývoje v orientálních oblastech (Abu-Lughod 1989, 3-33).

Obr. 15: Okruhy světového systému 13. století (dle Abu-Lughod 1989, Fig. 1).

Mezi lokalitami ve světovém měřítku vynikala zejména města Káhira a Bagdád. V západní Evropě patřily k nejvyspělejšími městům Benátky a Janov. Všechna tato místa se nacházela na významných mořských i zemských cestách (Abu-Lughod 1989, 13-14).

Světový systém 13. století nelze doslovně pokládat za celosvětový, protože v něm nebyla zahrnuta oblast Baltu, ostrovy v Pacifiku, Austrálie, Japonsko, Amerika a z Afriky lze hovořit pouze o zapojení oblastí východního pobřeží, dále zřejmě kontakty ve středověku nedosahovaly (Abu-Lughod 1989, 37, 352).

Propojenosti světa ve 13. století a četným kontaktům mezi Evropou a Asií nasvědčuje také proces urbanizace, který probíhal současně na velkém území. Předpokládaným centrem, z něhož se šířily myšlenky, bylo Středomoří, které poskytovalo vzor ostatním oblastem. Nelze tvrdit, že urbanizace probíhala zcela současně ve všech oblastech, ale časové rozdíly jejího postupu jsou velmi malé. Rozvinula se ve 12. století a rychle se šířila, ke kulminaci ve vyspělejších oblastech docházelo ve 13. století. Podobný vývoj lze sledovat na pobřeží východní Afriky i v západní Evropě. Mimo temporální shody tohoto jevu lze pozorovat i podobné rysy vznikajících sídlišť. V Africe i Evropě se vytvářejí města, která jsou obklopena hradbami a většinou obsahují panovnický palác, církevní budovy, velké rezidenční oblasti a obchodní čtvrtě (Andersson 2002, 30–31). Tento jev úzce souvisí s jednotnou směnou, rozvinutým systémem obchodních cest a kontaktů, zaváděním standardů stanovujících míry pro měření a vážení i nárůstem produktivity (Campbell – Galloway – Keene – Murphy 1993, 11). Z českých badatelů je zastáncem existence světového systému již ve středověku Ivo Budil (Budil 2008, 119-123).

Na analýzu světových systémů lze pohlížet jako na určitý myšlenkový směr či školu. Zatímco u teorií jde spíše o jejich vyvrácení či potvrzení, pohled na toto téma jako na myšlenkový proud nabízí kladení otázek z jiné perspektivy. Rovněž je možné označit tento způsob myšlení jako vědecké paradigma. Teorie světových systémů nabízí archeologii

a dalším oborům nástroj k identifikaci propojení mezi jednotlivými lokalitami, tato propojení jsou jinak velmi obtížně sledovatelná (Hall – Kardulias – Chase-Dunn 2011, 239-240).

Teorie světových systémů pohlíží na centrální místa či spíše centrální oblasti ve větším měřítku, než je předmětem této práce. Přesto ale nelze tento teoretický přístup zcela opomíjet, protože rozvoj urbanizace v českých zemích byl jistě součástí dalekosáhlého procesu, který se během 12. a 13. století stal celosvětovým trendem. Pokud tedy hovoříme o středověkých městech, měli bychom zmínit i tyto okolnosti.

7.2 Aplikace teorie světových systémů v archeologii³

Teorie světových systémů byla aplikována při několika výzkumech pravěkého období v Evropě. Jedním z takových případů je studie K. Kristiansena, který se zaměřil na světový systém a jeho změny od druhého do prvního tisíciletí před Kristem. Dle jeho názoru se kolem roku 2000 BC utvořil světový systém, jehož základem byla interakce mezi Blízkým východem, Středomořím a střední Evropou. Vztahy mezi centry a periferií se v tomto systému cyklicky měnily a nabývaly dvou hlavních forem – na jedné straně se pohybovala elita žijící usedlým způsobem života, která kontrolovala produkci kovů, a na druhé straně jí protiklad vytvářela společnost necentralizovaných válečnických společností a ostatních členů těchto uskupení (Hall – Kardulias – Chase-Dunn 2011, 247).

Dalším příkladem je sledování obchodu v Egejské oblasti během doby bronzové. Tomuto tématu se věnovalo několik badatelů. P. N. Kardulias např. rozlišuje na základě teorie světových systémů několik úrovní obchodu na tomto území – lokální, regionální

---

³ Ucelený přehled aplikace analýzy světových systémů v archeologii spolu s jejími modifikacemi a četnými odkazy na literaturu podává článek T. D. Halla, P. N. Karduliasa a Ch. Chase-Dunna (Hall – Kardulias – Chase-Dunn 2011, 233-279).

a mezinárodní spojení mezi komunitami. A. Sherratt dokonce při studiu Středomořské oblasti dospěl k závěru, že části světového systému existovaly již v neolitu (Hall – Kardulias – Chase-Dunn 2011, 247-249).

Přestože existuje celá řada archeologických výzkumů zabývajících se aplikací teorie světových systémů, zůstává tento přístup stále opomíjen. Důvodem nepřihlídnutí ke studiím zabývajícím se světovými systémy bývá jejich publikování v periodických, kterým nevěnují archeologové pozornost. Další příčinu lze spatřovat v citování Wallersteinova stanoviska, že jeho teorii nelze použít pro předkapitalistické společnosti, čímž dochází k zavržení tohoto přístupu bez ohledu na fakt, že od roku 1974 došlo ke značnému vývoji problematiky a modifikacím teorie pro využití v archeologii. Opakovaným argumentem proti aplikaci teorie světových systémů bývá nemodernost užívání ekonomických teorií v archeologii (Hall – Kardulias – Chase-Dunn 2011, 244-246).

8 PŘÍPADOVÁ STUDIE: MĚSTA JAKO CENTRÁLNÍ MÍSTA JIHOZÁPADNÍCH ČECH

8.1 Vymezení pojmu středověké město

Město je nesporně lidským sídlištěm vyššího typu. Sídlíště městského charakteru se na našem území začínají objevovat ve druhém desetiletí 13. století. Existuje mnoho různých vymezení, která se pokoušejí o co nejpřesnější formulaci pojmu středověké město. E. Maur uvádí tři možné pohledy na vymezení tohoto pojmu – právní, statistické a funkcionální (Horská – Maur - Musil 2002, 55-57). U právního vymezení středověkého města nastává problém při snaze o komparaci s dnešními městy, u nichž na právní vymezení nebývá kladen takový důraz. Naopak výhodou je jednoznačnost pojmu právní město, proto se k němu dnes přiklání většina badatelů. Z tohoto přístupu vychází zavedení termínu institucionální město, kterým se J. Kejř snaží vyhnout nesrovnalostem ohledně kritérií městskosti lokalit. Institucionální město označuje jako město pouze lokality, které získaly městský status. V našich zemích bylo podmínkou jeho získání povolení od panovníka, který měl jako jediný právo obdařit sídliště tímto statusem. Institucionální město zahrnuje soubor odpovídajících právních institucí (Kejř 1998, 29-34). V oblasti výzkumu českých středověkých měst se objevuje i několik jiných termínů, které se pokoušely o jednoznačnou definici středověkého města. Většina z nich ale byla kvůli jejich nepřesnosti již opuštěna⁴.

Statistickým přístupem bývá za město označováno sídliště s určitým počtem obyvatel, který ale bohužel pro středověké lokality většinou neznáme⁵. Proto není definice středověkého města tímto

---

⁴ Např. pojmy západní město, koloniální město, německoprávní město, lokované město (Kejř 1998, 35-37).

⁵ Někteří autoři (např. J. Čechura 1987, M. Nodl 2000, F. Hoffmann 1992) se pokusili o určení počtu obyvatel na základě počtu domů ve městě. Jedná se pouze o odhady, protože

způsobem plně akceptovatelná. Třetí přístup, funkcionální vymezení, vyčleňuje město z okolního osídlení zejména na základě identifikace jeho ekonomické funkce. Mezi další městské funkce řadí Maur funkci správní, kulturní a vojenskou (Horská – Maur - Musil 2002, 55-57).

Často bývají za typicky městský rys označovány hradby. Jejich přítomnost ovšem nemusí vypovídat o postavení dané lokality. Některá sídliště byla opevněna ještě dříve, než se stala městy, nebo naopak mohlo k opevnění města dojít až s odstupem času po jeho založení⁶. Jsou známy případy opevněných venkovských osad, které statutu města nikdy nedosáhly (Kejř 1998, 25). U sledování počátků opevňování městských lokalit nastává také problém s odlišením ohrazení a definitivní zděné fortifikace v písemných pramenech. Za důkaz existence skutečné hradby bývá považován termín *murus*. Města mohla rovněž využít starší opevnění (např. raně středověkého hradiště), které nemusí být prokázáno (Razím 2000, 43-46). Přestože nelze ztotožnit přítomnost hradeb s označením sídliště jako města, je možné považovat hradby za znak významnějšího postavení lokality, který ji vyčleňuje z okolního osídlení.

Druhým znakem, který bývá s městem často spojován, je hospodářství. Založení města předpokládá určitou hospodářskou úroveň, ale na druhé straně může naopak město samo hospodářskou činnost vyvolávat. Vznik města souvisel s hospodářským procesem dělby práce, kdy docházelo zejména k vydělení řemeslné výroby a obchodu. Samotné zprávy o řemeslnících nebo kupcích nemohou prokázat existenci města. Existovaly tzv. trhové vsi, které zastávaly některé z obchodních funkcí stejně jako města (Kejř 1998, 26-28; Hoffmann 1992, 10). F. Hoffmann na základě hospodářského charakteru měst vyděluje jejich čtyři hlavní typy – města řemeslnicko-zemědělská, vyhraněná řemeslnická města, města

---

nelze jednoznačně určit, kolik osob obývalo jeden dům. Městská populace byla rovněž velmi mobilní, takže mohlo docházet k rychlým změnám v počtu obyvatel.

⁶ Povolení k výstavbě městských hradeb bylo výhradním právem českého panovníka, které mohl udělit kdykoli po založení města (Kejř 1998, 25).

řemeslnicko-obchodní a nejvýše postavená města, která označuje jako spotřební. Mezi lokality posledního typu náležejí sídelní města a města se zvláštní koncentrací obyvatelstva (Hoffmann 1992, 168). Zařazení českých středověkých měst do těchto kategorií ovšem není jednoznačné.

Za znak středověkého města lze považovat přítomnost klášterů žebrevých řádů⁷. Většina těchto klášterů se vyskytovala zejména v královských městech. Z celkového počtu 110 klášterů těchto řádů bylo 69 založeno králem, v 35 případech se jednalo o soukromou fundaci a na šesti založeních se podíleli samotní měšťané (Kejř, 1998, 265-270).

Dle V. Vojtíška je možné za město označit samosprávné středisko, které je opevněno hradbami a nadáno nějakými výsadami (Hoffmann 1992, 9). J. Kejř uvádí, že lze rozpoznat šest hlavních funkcí, které by mělo každé město plnit – politicko-administrativní, vojenskou, ideologickou (kulturně církevní), produkční, směnnou (obchodní) a kulturní (Kejř 1998, 29). Naproti tomu F. Hoffmann vymezuje české středověké město jako sídliště, které plnilo funkcí osm - ekonomickou, geografickou, stavební, vojenskou, sociální, politickou, právní a kulturní (Hoffmann 1992, 13). Zřejmě nejpřesnější definice středověkého města byla koncipována v roce 1972 Radou pro britskou archeologii, která představila koncept sestávající z dvanácti ukazatelů městskosti. Město bylo vymezeno jako lidské sídliště, u nějž lze pozorovat městskou obranu, vnitřní plán ulic, trh, mincovnu, právní existenci, specifické umístění (město by se mělo nacházet v komunikační síti), obyvatelstvo (města mají obvykle větší počet obyvatel), rozrůzněnou ekonomickou základnu, domovní parcely a domovní typy, sociální diferenciaci, soubor náboženských organizací a soudní středisko. Jedna lokalita nemusí splňovat všechna výše jmenovaná kritéria, aby mohla být označena jako

---

⁷ Mezi nejstarší mendikantské čili žebrevé řády patří minorité (menší bratři) a dominikáni (bratři kazatelé). Tyto řády začaly vznikat na počátku 13. století a jejich rozšíření souvisí s probíhající urbanizací (Viček – Sommer – Foltýn 1997, 10-11).

město. Zároveň ale nemůže splňovat pouze jednu ze zmíněných podmínek (Heighway 1972, 8-9; Kejř 1998, 28).

Město může být rovněž vymezeno jako komunikační průsečík a středisko výroby celé oblasti, které mělo propracované vztahy s venkovem. Tyto vztahy zahrnovaly správu, vzdělání a ochranu. Město je rovněž oblastí, kde byl ve středověku zřetelnější pokrok, protože jeho obyvatelé byli ve spojení s jinými oblastmi a dovídali se novinky dříve než lidé na venkově. Město tedy slovy magdeburského biskupa znamenalo „pramen a zřídlo všeho prospěchu“ pro okolní kraj (Mundy 2008, 86, 93, 256).

Města se obvykle dělí podle jejich zakladatele na královská a poddanská. Ve druhé kategorii lze dále rozlišit skupinu církevních a šlechtických měst. Církevní města byla zakládána obvykle biskupem⁸ nebo kláštery. Postupně se objevují i města, která jsou zakládána samotnými měšťany. Mezi královskými a poddanskými městy stojí zvláštní kategorie měst komorních, která jsou panovnickými poddanskými městy (Hoffmann 1992, 12; Nový 1973, 74; Žemlička 1986, 221-222). Královská města vznikala na královské půdě a jejich přímým pánem byl sám panovník. Rozsah poskytovaných městských práv byl u královských i poddanských měst obdobný, ale u poddanských spíše závisel na velikosti, potřebách a především postavení města k vrchnosti. Poddanská města také většinou neměla hradby. Obyvatelé poddanských měst, na rozdíl od obyvatel žijících ve městech královských, měli pouze omezené svobody. Poddanská města bývají někdy označována jako panská, šosovní, ochranná, hradecká či hradní nebo robotná (Hoffmann 1992, 287-300).

---

⁸ Biskupská města jsou v této práci spolu s městy náležejícími ke kapitulám označována jako duchovenská.

8.1.1 Problematika rozlišení termínů město, městys, městečko a trhová ves

V české literatuře týkající se středověkých měst bývá často rozlišováno mezi městem a městečkem. Tyto kategorie nebyly prozatím jasně definovány a mnohdy dochází k jejich záměně. Někdy se jako městečko interpretuje sídliště latinsky v dobových pramenech označované *oppidum*, zatímco za město bývá považováno sídliště nazývané *civitas*. Tento rozdíl ovšem nelze považovat za směrodatný, protože i ve středověkých listinách bývají tyto termíny vzájemně nahrazovány. Je tedy možné rozdíly mezi městem a městečkem považovat za bezpředmětné a zařadit městečka institucionálně mezi města (Kejř 1998, 39-41; Šimůnek 2012, 329-330). Český termín město se v písemných pramenech v našem prostředí objevuje až na počátku 14. století (Hoffmann 1992, 38). Rozdíl mezi městy a městečky bývá spatřován zejména v jejich velikosti. Některé lokality ovšem jsou právně městy, přestože svou rozlohou by mohly být označeny jako městečka. Velikostní hranici, která činí město městem, nelze tedy jednoznačně určit. Z výše uvedených důvodů nebudou v rámci této práce lokality rozdělovány na města a městečka. Všechny budou brány v jedné rovině jako institucionální města, jejichž centralita se neodvíjí od terminologického rozlišení, které by mohlo vést ke zmatení⁹.

Jako městečka bývají většinou označovány i menší opevněné lokality u hradů. Tyto celky se většinou nazývají Podhradí, stojí v nich kostel a vždy přísluší k určitému hradu. Často se s nimi v daném dominiu vyskytuje alespoň jedno další významnější město. Dle T. Durdíka jsou většinou přístupná dvěma branami a jejich vnitřní zástavba má ulicový charakter. Podobná sídliště, označovaná jako latrán, se objevují v jižních

---

⁹ Městečka bývají vnímána jako města menších rozměrů nebo sídla stojící v hierarchii mezi městem a vesnicí (Horská – Maur - Musil 2002, 58). Při určování centrality lokalit by se tedy tento rozdíl měl projevit i bez sledování označení sídliště. Nejednoznačnost v terminologii by mohla vést k podhodnocování určitých lokalit, které se objevují v písemných pramenech jako městečka.

Čechách (např. u Českého Krumlova, Velešína). V této oblasti ovšem není znám jejich právní status a pravděpodobně se tedy nejednalo o města či městečka. Tyto lokality často ani nemívají vlastní název (Durdík 2012, 175-186). Proto tedy každou lokalitu, která se nachází pod hradem, má dvě brány, ulicový charakter a je v ní umístěn kostel, nelze považovat za městečko.

Stejně jako u předchozích dvou kategorií lze postupovat i u termínu městys, který se v písemných pramenech vyskytuje od 16. století jako ekvivalent pro městečko. V roce 1849 byl dokonce tento termín Prozatímním obecním zákonem stanoven jako jediný ve své kategorii. V roce 1948 kategorie městeček, tedy i městysů, jako oficiální administrativní jednotka zanikla. V témže roce zaniklo i označení samotných měst, které se začalo znovu zavádět od roku 1960 (Kuča 1999, 8).

Jednotnou kategorií měst a městeček/městysů lze zřetelně odlišit od ostatního osídlení, zejména od vsí. Někdy bývají městečka dávana do jedné roviny se skupinou tzv. trhových vsí. Toto sjednocení ovšem není možné, zejména z důvodu právního postavení obyvatel těchto sídlišť (Kejř 1998, 40). Měšťané byli obdařeni městskými svobodami, které je osvobozovaly od poddanských povinností. Lze je chápat jako právní status i jako osobní svobodu městských obyvatel (Kejř 1998, 277-279). Přesto ale trhové vsi, nejčastěji označované slovním spojením s přívlastkem *forensis*¹⁰, měly zvláštní postavení oproti běžným vesnicím,

---

¹⁰ *Locus forensis* (málo časté, nejvíce dokladů z doby vlády Václava II.), *burgi forenses* (pouze v jediné listině Václava I., označení burgus nesouvisí s trhem), *civitas forensis* (ojediněle, doklady z doby vlády Přemysla Otakara II., použito např. pro Cerhovice než se staly městem), *oppidum forense* (mnoho případů použití tohoto označení, žádný známý případ nehovoří o povýšení lokality, pouze konstatuje její postavení). Velmi často bývá použit výraz *villa forensis*, který se objevuje především v případech rozšíření kompetencí dané lokality. Takto označená sídliště bývala zřejmě podobná malým městům (Kejř 1987, 9-30).

Méně časté označení trhových vsí je *forum* (*villa cum foro*, *forum cum villa*). Tímto termínem bývá označován také trhový poplatek (Kejř 1987, 9-30).

a to z institucionálního i hospodářského hlediska. Nejednalo se pouze o výsadu konání trhů, ale také obyvatelé těchto sídlišť obdrželi od panovníka určité svobody. Označení tohoto typu bylo používáno pouze pro nekrálovské lokality, zřejmě z důvodu královského regálu, kdy panovník nepotřeboval sám na své půdě potvrzovat práva svého sídliště (Kejř 1998, 22-30).

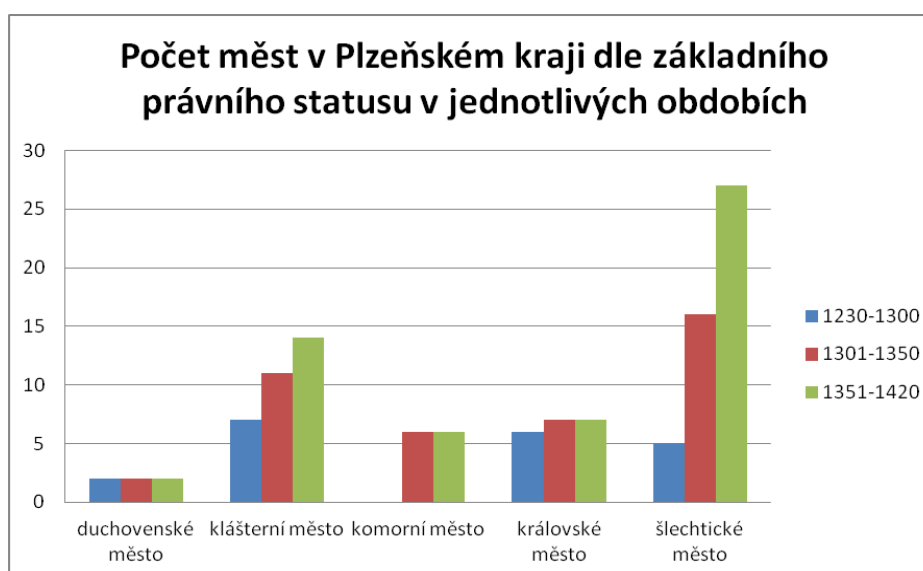
Vesnice, které náležejí určitému městu, se většinou také řídí jeho právem, ale jejich obyvatelé nezískávají postavení měšťanů, pouze se na ně vztahuje městské právo ve smyslu dosahu městské jurisdikce (místo vrchnostenských soudů podléhají soudům městským). Jedná se o vsi, které jsou produktem téhož lokačního aktu, nebo o vsi, které jsou městu přikázány jako jeho vesnické zázemí (často již při výstavbě města). Celek sestávající z města a jemu náležejících vsí bývá označován *weichbild*. Tento pojem býval původně používán pro městské právo nebo také pro označení dosahu městského práva. Později je v českých pramenech nahrazován termínem *vikpilda*. Zásadní je rozdíl mezi těmito vesnicemi a venkovským majetkem měšťanů, na který se městské právo nevztahuje (Kejř 1998, 164-169).

8.2 Prostorové a chronologické vymezení studie

Tato práce je zaměřena na oblast Plzeňského kraje, Jihočeského kraje a přilehlého regionu Příbramska v období od vzniku měst v dané oblasti (1230) do počátku husitských válek (1420). Mezní rok 1230 byl určen na základě založení nejstaršího města z celého zkoumaného souboru, kterým jsou Kladruby. V rámci sledování chronologického vývoje lokalit byl vybraný časový úsek dále rozdělen do tří následných intervalů - 1230-1300, 1301-1350 a 1351-1420. Celkem bylo sledováno 132 středověkých měst.

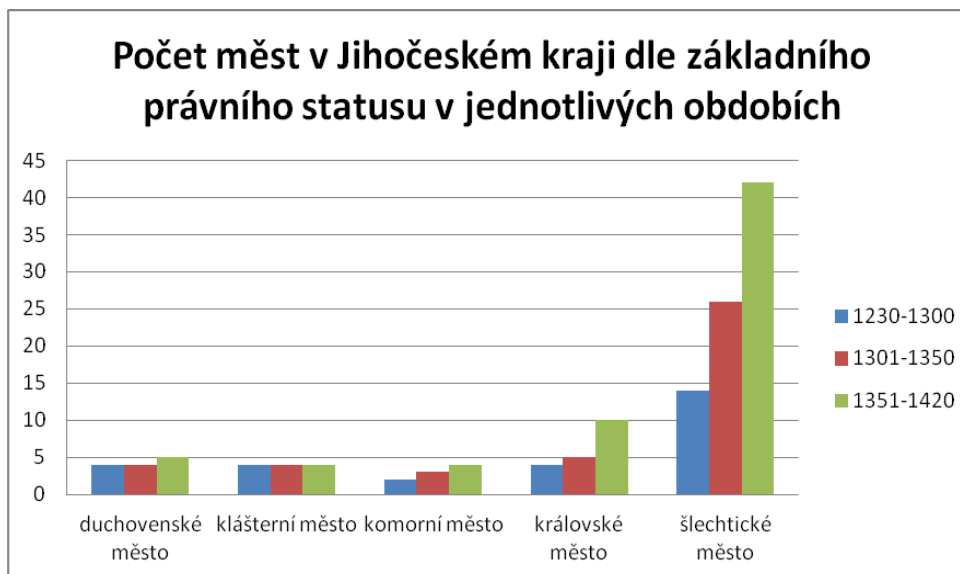
Plzeňský kraj je svou rozlohou 7 561 km² třetím největším krajem v České republice. Tato oblast geologicky patří k území bohatým na zkameněliny, krystalické břidlice a žuly. Jádrem kraje tvoří Plzeňská pánev

(nadmořská výška 300-400 m n. m.). Na západě regionu se nacházejí rozsáhlá pohraniční pohoří Šumavy a Českého lesa. Ostatní území je tvořeno pahorkatinami a vrchovinami. Východní část pozvolna přechází Brdským pohořím v Příbramský okres, který je v rámci práce také sledován. Z vodních toků je v tomto regionu nejvýznamnější povodí Berounky, která vzniká soutokem Mže, Radbuzy a Úhlavy. ([http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/zajimavosti_o_kraji_eu/\\$FILE/char.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/zajimavosti_o_kraji_eu/$FILE/char.pdf)). Pro sledované období se zde nachází celkem 56 měst, jejichž rozložení dle základního právního statusu v jednotlivých obdobích je znázorněno v grafu 1.

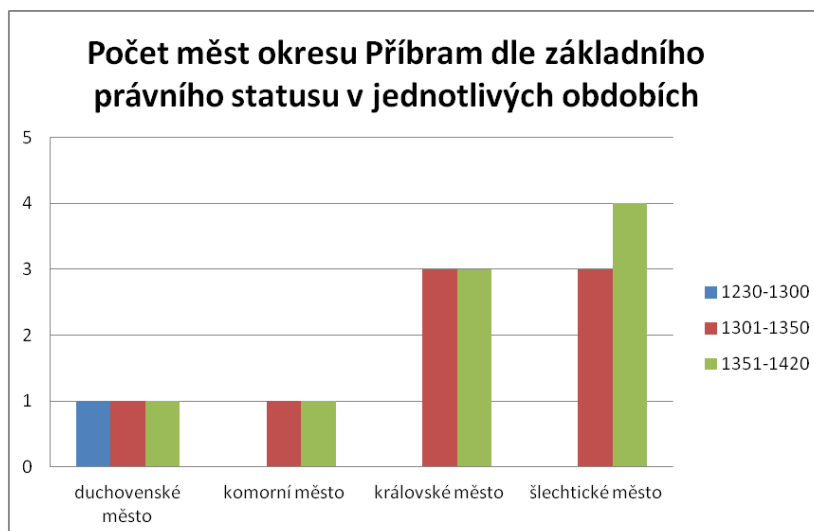
Graf 1: Počet měst v Plzeňském kraji dle základního právního statusu lokalit v jednotlivých obdobích.

Druhou rozsáhlou sledovanou oblastí je **Jihočeský kraj**, který má rozlohu 10 057 km². Ústřední část kraje je tvořena Českobudějovickou a Třeboňskou pánví. Oblast jižních Čech je lemována Středočeskou pahorkatinou, Českomoravskou vrchovinou, Novohradskými horami a Šumavou. Nejvýznamnějším vodním tokem této oblasti je Vltava, mezi další důležité řeky zde patří především Lužnice a Otava (<http://www.jiznicechy.cz/cs-CZ/jizni-cechy/o-kraji/vybrana-fakta.html>). V Jihočeském kraji se pro období let 1230-1420 vyskytuje 67 měst (graf 2).

Graf 2: Počet měst v Jihočeském kraji dle základního právního statusu lokalit v jednotlivých obdobích.

Poslední a nejmenší oblastí, která byla v rámci práce sledována, je **Příbramsko**, které má rozlohu 1 692 km². Okres Příbram se nachází v jihozápadní části Středočeského kraje a lze říci, že je vklíněn mezi Plzeňský a Jihočeský okres, což bylo také příčinou jeho zahrnutí do sledovaného regionu. Pro Příbramsko je charakteristické terénní zvlnění. V tomto okrese se nacházejí nejvyšší místa středních Čech, kterými jsou vrch Tok (864 m n. m.), vrch Praha (862 m n. m.) a vrch Třemšín (826 m n. m.). Nejdůležitějším tokem je zde stejně jako v jižních Čechách Vltava, která protéká celým územím. Pro region a jeho vývoj je význačné nerostné bohatství, které vedlo k četné hornické činnosti (http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_pribram). Celkem se v tomto regionu v období let 1230-1420 vyskytovalo 9 měst, jejich počty dle základního právního statusu lokality a jednotlivých sledovaných chronologických intervalů jsou zobrazeny v grafu 3.

Graf 3: Počet měst okresu Příbram dle základního právního statusu lokalit v jednotlivých obdobích.

8.3 Diskuse aplikace teorie centrálních míst na česká středověká města

Jak bylo řečeno již výše při popisu teorie centrálních míst, podmínkami vzniku center jsou – 1) konzumace určitého centrálního zboží, 2) přítomnost populace, která jej konzumuje, 3) region, v němž se místo nachází, 4) komunikační možnosti regionu, 5) doprava a dosah centrálního zboží (Baskin 1966, 27-57). Nelze popřít, že již ve středověku se vyskytovala místa, která poskytovala specifický druh zboží, jež lze označit jako centrální. Rovněž toto místo muselo existovat v určitém regionu, který byl obýván nějakou populací, a existoval v něm systém komunikací, po kterých se tito lidé pohybovali. Zboží z tohoto centra nebylo jistě dostupné ve všech oblastech regionu, tudíž mělo svůj dosah. Základní podmínky pro vznik centrálních míst jsou tedy splněny i pro období středověku. Predispozice pro plnění funkcí centrálního místa mají pro toto období obzvláště města, která jeden z předních představitelů školy Annales, Fernand Braudel (1902-1985), přirovnal k elektrickým transformátorům, jež rozmnožují různá napětí a urychlují výměny. Podle téhož autora jsou města „akcelerátory celého času dějin“ (Horská – Maur – Musil 2002, 45).

Určení hierarchie středověkých měst v českých zemích se většinou opírá o rozlohu jednotlivých lokalit. F. Hoffmann založil svůj způsob určení významu měst na velikosti města a ploše jeho vesnického zázemí. Dospěl k názoru, že u českých měst lze pozorovat vertikální pětistupňovou hierarchii, na jejímž vrcholu stojí Praha, která nepochybně převyšovala ostatní města. Dále následovala přední královská města, mezi něž patřily Litoměřice, Hradec Králové, České Budějovice a Plzeň. Třetí stupeň tvořila zbývající královská města spolu s předními městy poddanskými. Čtvrtou vrstvu tvořila zbylá poddanská města a poslední kategorie byla zastoupena městečky. Určením velikosti měst připadala průměrně na královské město plocha 1350 km², zatímco průměrná plocha na města a městečka celkem se pohybovala kolem 130 km² (Hoffmann 1990, 272). Problematiky středověkých měst jako centrálních míst se dotkl i J. Klápště, který se ale zaměřil spíše na centra 9. - 12. století. Jako centrální místa pro toto období uvádí správní hrady Přemyslovců (Klápště 2005, 322-330). Na základě privilegií, která byla městským lokalitám udělena, se pokusil nastínit hierarchii královských měst z období vlády Lucemburků R. Šimůnek. Mezi přední města dle počtu privilegií spadala Praha, Cheb, Litoměřice a České Budějovice. Za nimi pak následovala města Chrudim, Beroun, Mělník, Český Brod nebo Vodňany (Šimůnek 1212, 333).

Christaller ve své práci definuje kritéria centrality jako výskyt institucí, které mají administrativní, kulturní, náboženskou, sociální, zdravotnickou, obchodní a dopravní funkci. Zároveň jsou tato místa trhem práce a vytváří se v nich organizace ekonomického a sociálního života (Baskin 1966, 139-150). Téměř všechna tato kritéria jsou rovněž obsažena v definici hlavních funkcí středověkého města, které byly nastíněny výše v kapitole 8.1 při definici pojmu středověké město.

Pro období středověku je vhodné Christallerem vymezené funkce centrálních míst partikulárně předefinovat. Administrativní, kulturní, náboženskou a sociální funkci lze pro středověká města ponechat beze změny. Městské prostředí tím, že shromažďovalo větší množství lidí na

malé ploše, upevňovalo lidskou sociabilitu. Ve městech byla možná nejen rychlejší výměna zboží, ale také informací, což přispívalo ke kulturnímu a sociálnímu významu města (Horská – Maur – Musil 2002, 79). Vysoká koncentrace lidí vedla také k intenzivnější činnosti duchovenstva a rozvoji vzdělávání. Ve městech vznikla zcela nová skupina lidí, středověkých intelektuálů se vzděláním (Horská – Maur – Musil 2002, 79-80). Rovněž samotný fakt, že daná lokalita byla označována jako město, svědčí o její administrativní funkci, protože byla obdařena městským mírem, městskou svobodou, městskou ústavou a městským právem (Kejř 1998, 135-172; Horská – Maur – Musil 2002, 75-77).

Zdravotnický potenciál lokality by bylo vhodnější nazvat spíše zdravotní funkcí, v níž lze zahrnout i pojetí z hygienického hlediska, tedy z pohledu péče o zdraví. Obchodní a dopravní funkci je spolu s trhem práce a organizací ekonomického a sociálního života vhodnější pro středověké prostředí shrnout pod hospodářskou funkci. K Christallerovým funkcím centrálního místa lze pro středověkou epochu přiřadit navíc ještě obrannou či vojenskou funkci, kterou rovněž města plnila. Její absenci v původní teorii centrálních míst lze vysvětlit ztrátou jejího významu, protože v kapitalistické společnosti již města nepředstavují pevnosti.

Velikost města mohla souviset s jeho funkcemi, ale nemusí se jednat o pravidlo. To samé platí pro předurčení vývoje lokality tím, že je královského založení. Teorie centrálních míst se opírá více o sledování postavení dané lokality v sídelní struktuře než o její velikost. V následující části práce se pokusím o nastínění možného postupu sledování centrality českých měst ve středověku, který je založen na kritériích centrality, jež jsou charakterizována především plněním centrálních funkcí.

Obecně lze souhlasit se závěry zahraničních badatelů, kteří při aplikaci teorie centrálních míst na období předcházející kapitalismu vycházejí z hmotných pramenů, písemných dokladů a místních

a pomístních jmen¹¹ svědčících o funkci lokalit. Lingvisticky bývají často studována zejména místa trhu. Mezi názvy svědčící o konání trhu patří např. Pátek, Úterý, Týnec, Brod, Most, Újezd, Stráž (Meduna 1994, 109). Podrobný popis deskriptorů, jejichž pomocí lze sledovat centrální funkce středověkých měst, následuje v kapitole 8.6 Výběr deskriptorů, jejich funkce a progresivita.

8.4 Popis databáze

Tato kapitola slouží ke stručnému popisu struktury databáze vytvořené v programu Microsoft Office Access pro účely sledování centrality středověkých měst v jihozápadních Čechách¹². Sestává z pěti tabulek, jejichž cílem je pozorování prostorových i formálních vlastností jednotlivých městských lokalit (Neustupný 2007, 29; týž 2010, 67-69). Podrobnějšímu popisu jednotlivých deskriptorů, zejména těch, které přímo vstupují do analýzy dat, je věnována samostatná kapitola (8.6).

Primární součástí databáze je tabulka **tbIMesta**, jejímiž objekty jsou jednotlivé lokality (města). K městům, tedy lépe řečeno k těmto objektům, jsou relačními vztahy (se zajištěnou integritou) připojeny zbývající tabulky. Graficky jsou vztahy mezi jednotlivými tabulkami databáze znázorněny v příloze 1. V tabulce jsou obsažena vesměs data, která se pro jednotlivá sledovaná období (intervaly 1230-1300, 1301-1350, 1351-1420)

---

¹¹ Místní jména bývají někdy také dle filologické terminologie označována jako zeměpisná jména. Dle terminologie zavedené v geodézii a kartografii označují místní jména názvy osad, obcí, místních částí, ulic, náměstí, nábřeží, sadů atd. Naproti tomu pomístní jména dle obou terminologií pojmenovávají území (parcely, shluky parcel, pozemky, trati, lesní oddělení, polesí, širší geografické názvy), vody (tekuté i stojaté, přírodní i umělé), terénní tvary (vrcholy, stráně, horopisné celky, údolí, průsmyky) a objekty (zříceniny, osamělé kaple, kostely, kříže, boží muka). V geodetické a kartografické terminologii se navíc ještě vyčleňuje kategorie názvů států a správních jednotek (Šmilauer 1957).

¹² Data uvedená v této deskriptivní matici byla čerpána z pramenů uvedených v seznamu zdrojů použitých pro vytvoření databáze (kapitola 11.1).

nemění¹³. Jedná se o deskriptory určující polohu města – okres, kraj, souřadnice N a souřadnice E. Dále jsou zde uvedeny kardinální deskriptory pro sledování počtu dálkových komunikací procházejících městem a určení průchodnosti opevněním (počet bran).

Deskriptory vyjadřující rok založení, období doloženého výkonu hrdelního práva, konání výročního trhu, zisk práva pečeti a dobu výstavby opevnění města se řadí mezi nominální deskriptory, protože jejich hodnoty mimo reálných čísel obsahují i údaje typu 2. polovina 14. století a datace *antes quem* a *post quem*. Nominálními deskriptory jsou rovněž vyjádřeny údaje o zakladatelích měst, základním právním statusu města¹⁴, církevní správě, těžbě kovů na dané lokalitě či v jejím okolí a poznámky k městu.

Další deskriptory obsažené v *tblMesta* vyjadřují přítomnost či absenci určitého prvku, proto se označují jako dichotomické (Neustupný 2007, 106-108). Jedná se o opevnění, které je členěno do čtyř kategorií – lehčí opevnění, kamenné opevnění, jistě neopevněno, vodní obrana. Rovněž je tímto způsobem sledován doklad přítomnosti Židů. Poslední deskriptory této tabulky určují přítomnost či absenci města ve vymezených časových intervalech.

K objektu města se váže tabulka **tblStavby**, která je tvořena nominálními a dichotomickými deskriptory. V této tabulce jsou popisovány stavby, které se v jednotlivých městech nacházejí a mohly by svědčit o přítomnosti centrálních funkcí na dané lokalitě. U každé stavby je nominálními deskriptory určen její typ (např. kostel, klášter, hrad, špitál), dále její název nebo církevní řád a poznámky, které doplňují informace o stavbě. Deskriptor sledující založení stavby se rovněž řadí

---

¹³ Zůstávají od založení města po celou jeho existenci stejná nebo se vyskytují pouze v jednom období.

¹⁴ královské, komorní, šlechtické, klášterní, duchovenské (více viz kap. 8.1 věnující se vymezení pojmu středověké město)

k nominálním, protože nenabývá vždy pouze reálných hodnot. Pomocí dichotomických deskriptorů je opět vyjádřena absence či presence daného objektu (stavby) v jednotlivých časových horizontech.

Tabulka **tblKomunikace**, vážící se opět k hlavnímu objektu, tedy městu, obsahuje pouze dva nominální deskriptory, kterými jsou název/průběh komunikace a poznámky ke komunikaci sloužící k doplnění informací.

Čtvrtou tabulkou je **tblPrivilegia**, která zaznamenává privilegia udělená jednotlivým sledovaným městským lokalitám. Mezi tato privilegia nepatří údaje vypovídající o výkonu hrdelního práva, právu pečeti či jednoznačném dokladu výročního trhu, protože ta jsou zahrnuta přímo v primární tabulce **tblMesta**¹⁵. Data obsažená v této tabulce nabývají opět nominálních a dichotomických hodnot. Mezi nominální se řadí doba udělení privilegia, druh privilegia a poznámky k němu. Dichotomické deskriptory byly znovu využity pro rozřazení privilegií do jednotlivých období, čímž došlo k usnadnění analýzy dat.

Předposlední tabulka, **tblRemesla**, která je opět relačně připojena k objektu města, znázorňuje doložená řemesla pro jednotlivé lokality. Všechna řemesla jsou rozdělena na silná a slabá (Janáček 1961, 31-37). Dále je nominálním deskriptorem u každého řemesla v poznámce uvedeno, o jaké řemeslo se konkrétně jedná (pro analýzu je podstatnější kategorie řemesla než jeho přesná definice). Stejně jako v předešlých tabulkách, i zde bylo pomocí dichotomických deskriptorů provedeno rozdělení řemesel do sledovaných intervalů.

Poslední, ale neméně důležitou tabulkou, je **tblVlastnik**. Tato tabulka, opět relačně připojená k objektu města, tvoří přehled změn vlastníků sledovaných lokalit. Lze z ní vysledovat dobu změny vlastníka, jeho jméno, případně šlechtický rod či církevní řád a poznámky, které se

---

¹⁵ V **tblPrivilegia** se vyskytuje např. mílové právo, právo odúmrti, právo volby rychtáře, právo nucené cesty, právo výběru cla.

vztahují především k důvodu změny majitele. Opět jsou všechny údaje dichotomickými deskriptory rozděleny do jednotlivých období vyčleněných pro účely práce.

8.5 Metoda určení centrality měst

Způsob, kterým je zde v rámci analýzy dat určována centralita středověkých měst ve vymezeném regionu, vychází především ze základních myšlenek teorie centrálních míst. Hlavní teze, z nichž vytvořená metoda čerpá, jsou tři:

- 1) středověká města lze pokládat za centrální místa
- 2) centrální místa plní centrální funkce (viz diskuse kapitola 8.3), které je odlišují od ostatního osídlení
- 3) centrální místa zahrnují exkluzivní instituce a služby, stejně jako poskytují exkluzivnější zboží, které není běžně dosažitelné na ostatních sídlištích.

Na základě těchto pravidel byl pro města vybrán soubor reprezentativních deskriptorů, které vypovídají o jejich centrálních funkcích. Centrálních funkcí bylo vymezeno sedm – administrativní, kulturní, náboženská, sociální, zdravotní, hospodářská a vojenská. U jednotlivých deskriptorů se funkce sčítají. Počet funkcí, které daný deskriptor plní, zůstává pro všechny tři sledované časové intervaly společný. Stejně tak nedochází ke změnám sledovaných funkcí. Mění se pouze deskriptory, které se v daném chronologickém úseku vyskytují.

Zároveň byla u každého deskriptoru určena obvyklost jeho výskytu, která poukazuje na jeho výjimečnost. Pro tyto účely bylo u každého deskriptoru určeno, v kolika městech daného období se nachází¹⁶. Tyto hodnoty byly následně zobrazeny pomocí krabicového grafu, z něž byla

---

¹⁶ Nikoli kolikrát se nachází v daném souboru – opakovaným výskytem v jednom městě dochází ke zkreslení výsledků.

určena výjimečnost deskriptoru. Exkluzivita prvku se pohybuje v rozmezí hodnot 1-3. Označení 1 bylo použito pro běžný výskyt (25% nejvyšších počtů zastoupení deskriptoru). Tím je myšlena čtvrtina nejčastěji se vyskytujících prvků. Naopak 3 pro výjimečné zastoupení prvku (pouze 25% deskriptorů s nejnižšími hodnotami výskytu). Zbývajících 50% deskriptorů mezi těmito dvěma mezními intervaly bylo označeno jako 2 - málo obvyklý výskyt. Obvyklost výskytu deskriptoru se pro každé sledované období liší (protože se liší množství sledovaných deskriptorů a počet jejich výskytů).

Třetím sledovaným prvkem byla progresivita deskriptoru, která vyjadřuje vliv deskriptoru na urbanizaci měst obecně. Tento prvek opět dosahuje tří hodnot – vysokou progresivitu značí hodnota 2, neutralitu 1, regresivní deskriptor -1. Účelem sledování této hodnoty je rozlišení mezi deskriptory, které se vyskytují výjimečně a těmi, které jsou skutečně exkluzivní. Sledování pouhé četnosti výskytu může být pro určení významu deskriptoru zavádějící. Progresivita deskriptorů zůstává stejná napříč sledovanými chronologickými intervaly.

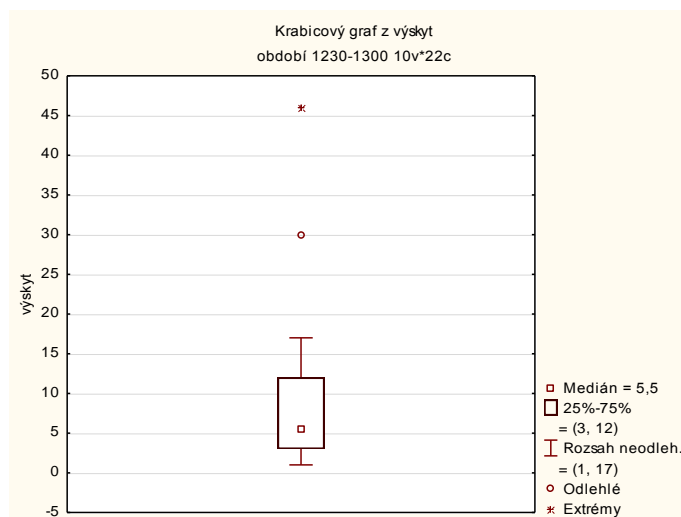
Následně byl součinem těchto tří hodnot (počet funkcí, obvyklost výskytu, progresivita) vypočítán koeficient vyjadřující hodnotu každého deskriptoru. Počet sledovaných deskriptorů na dané lokalitě byl vynásoben příslušnými koeficienty. Součet hodnot získaných tímto postupem tvoří výslednou centralitu místa.

8.5.1 Příklad určení koeficientu deskriptoru - klášter

Mezi sledované deskriptory patří např. klášter, který lze považovat za doklad centrálních funkcí města. U tohoto deskriptoru bylo rozpoznáno šest funkcí, které může vyjadřovat – administrativní, kulturní, náboženská, sociální, zdravotní a hospodářská. Klášter se v období 1230-1300 vyskytuje ve 14 městech ze 49. Pro toto období je hodnota takového zastoupení 1, tedy běžné zastoupení (50% deskriptorů má četnost výskytu do 12, proto hodnota 14 spadá do skupiny běžného výskytu, viz

graf 4). Progresivita kláštera je určena hodnotou 2, tedy progresivní, protože má jistě vliv na městskou urbanizaci.

Získané hodnoty tedy jsou funkce 6, obvyklost výskytu 1 a progresivita 2. Z toho vyplývá, že každému klášteru vyskytujícímu se ve sledovaném souboru bude pro období let 1230-1300 přidělen koeficient s hodnotou 12 (součin hodnot).

Graf 4: Krabicový graf znázorňující obvyklost výskytu deskriptorů pro období 1230-1300.

Pro následující období zůstává klášteru získaný počet funkcí 6 i progresivita 2. K výpočtu obvyklosti výskytu dochází znovu, protože se mění zastoupení jednotlivých deskriptorů i samotný počet klášterů. V intervalu let 1301-1350 se v souboru vyskytuje 20 měst obsahujících klášter (z celkového počtu 92 měst). Tento výskyt patří do kategorie 50% všech deskriptorů, tedy obvyklost výskytu má hodnotu 2. Koeficient nabývá v tomto období hodnoty 24 (součin 6 funkcí, progresivity 2 a obvyklosti výskytu 2).

Ve třetím chronologickém úseku (1351-1420) se klášter nachází na 23 lokalitách ze 130 sledovaných. S tímto výskytem opět spadá do skupiny 50% deskriptorů, jejichž hodnoty se pohybují v rozmezí 9-28 výskytů – obvyklost výskytu 2. Klášter má tedy stejně jako v předchozím období koeficient 24.

8.6 Výběr deskriptorů, jejich funkce a progresivita

Deskriptory byly pro účely této práce vybírány na základě jejich výpovědní hodnoty z hlediska rozpoznání městských funkcí, které by mohly nasvědčovat o jejich centralitě. Rovněž bylo přihlédnuto k dostupnosti informací k jednotlivým lokalitám, aby nedocházelo k nadhodnocení či podhodnocení centrálních míst kvůli současnému stavu bádání. Následuje popis deskriptorů použitých pro analýzu centrality středověkých měst. Jejich výčet spolu s určením jejich funkcí a progresivity je znázorněn v tabulce 1.

	administrativní funkce	kulturní funkce	náboženská funkce	sociální funkce	zdravotní funkce	hospodářská funkce	vojenská funkce	počet funkcí	progresivita
církevní správa								5	2
časté střídání vlastníků								2	-1
dálková komunikace								4	1
dlážděné náměstí								4	2
doklad přítomnosti Židů								3	2
hrad								6	2
jistě neopevněno								3	-1
jistě výroční trh								5	1
kamenné opevnění								3	2
klášter								6	2
kostel								5	1
kupecký dům								3	2
lázeň								2	1
lehčí opevnění								3	1
mincovna								2	2
most								2	1
ostatní privilegia								3	1
právo pečeti								2	2
průchodnost opevněním								3	1
radnice								4	2
škola								3	1
špitál								3	1
těžba kovů								1	2
tvrz								4	1
vodovod								2	2
výkon hrdelního práva								3	2
základní právní status								2	2

Tabulka 1: Abecední seznam použitých deskriptorů a určení jejich funkcí a progresivity.

Pro období středověku mělo velký význam náboženství, které bylo reprezentováno zejména křesťanstvím. Christianizace, která na našem území probíhala shora, souvisela s novou organizací společnosti, která se stabilizovala ve 13. století (Sommer 2009a, 399-417). Jedním ze sledovaných deskriptorů je vzhledem k této skutečnosti existence sídla **církevní správy** v dané lokalitě. Na počátku 12. století začala vznikat arcijáhensství, která tvořila nezávislou složku církevní správy. Tento systém navazoval na velkofarnostní organizaci, jež se plně překrývala s organizací státu. Arcijáhni byli jmenováni přímo biskupem a jejich úkolem bylo dohlížet na dodržování církevního řádu v jim svěřeném obvodu. Arcijáhensství tvořilo spojení mezi venkovskými faráři a biskupem. V poslední třetině 13. století přibývají do církevní správy děkanáty, o nichž máme nejstarší zprávy z roku 1270. Každý děkanát zahrnoval několik farních obvodů (11-79) a kryl se s hranicemi arcijáhensství, která nadále zůstala zachována jako vyšší územní jednotky (Hledíková – Janák – Dobeš 2005, 175-179). Základ církevní správy tvořily farnosti¹⁷. Před husitskou revolucí náleželo k pražské diecézi přes 200 farností (Nodl 2002, 193-204).

Ve 14. století se v Čechách nacházelo 10 arcijáhensství – pražské, kouřimské, bechyňské, žatecké, litoměřické, bílinské, boleslavské, plzeňské, horšovské a hradecké. Do sledované oblasti jihozápadních Čech spadají čtyři – pražské, bechyňské, plzeňské a horšovské. Pod pražské arcijáhensství náležel podbrdský děkanát spravující i oblast dnešního Příbramska. Bechyňské arcijáhensství zahrnovalo děkanát bechyňský, vltavský, volyňský, bzenecký, chýnovský, doudlebský a prácheňský (Kolektiv autorů 1996, 40-41; Semotanová 2007, 115). Koncem 14. století se sídlo doudlebského děkanství přeneslo do Českého Krumlova, kam se roku 1443 také přesunulo centrum celého

---

¹⁷ Pro doplnění celkové církevní správy uvádím, že nejvýše v církevní hierarchii na našem území stál arcibiskup. K povýšení pražského biskupství na arcibiskupství došlo v roce 1344. V témže roce v českých zemích byla rovněž dvě biskupství, v Olomouci a Litomyšli (Hledíková 2010, 144-145).

bechyňského arcijáhenství (http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/docs/cz/region_histor_cirdej.xml?style=printable). Plzeňské arcijáhenství sestávalo z děkanátu plzeňského, rokycanského a klatovského. Horšovské arcijáhenství tvořil pouze jeden děkanát – Horšovský Týn (Kolektiv autorů 1996, 40-41; Semotanová 2007, 115). Církevní správa je tedy z celého souboru zahrnuta na devíti lokalitách, z nichž 4 jsou arcijáhenství a současně děkanáty (Bechyně, Horšovský Týn, Plzeň, Rokycany) a 4 lokality reprezentují děkanáty (Český Krumlov, Chýnov, Klatovy, Volyně). Zbývající devátou lokalitou je Starý Plzenec, který byl arcijáhenstvím před zavedením nové správy. Zastoupení církevní správy ve středověkých městech v jihozápadních Čechách je vyjádřeno v tabulce 2. Církevní správa plnila ve středověku administrativní, kulturní, náboženskou, sociální a hospodářskou funkci, proto ji lze vnímat jako významný znak centrálního místa. Vzhledem k poměrně nízkému počtu sídel církevní správy ve středověkých Čechách a zároveň vysokému významu tohoto prvku, byla církevní správě přidělena vysoká progresivita (hodnota 2).

	počet měst	počet měst s církevní správou	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	2	25
klášterní město	19	0	0
komorní město	10	0	0
královské město	20	2	10
šlechtické město	75	1	1,3
celkem	132	5	3,8

Tabulka 2: Znázornění výskytu deskriptoru církevní správa a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

S církevní správou úzce souvisí existence církevní stavby ve městech. V rámci práce jsou u každé lokality uvedeny **kostely**, které se v ní nacházejí. Mezi městskými kostely jsou zahrnuty rovněž kostely náležející městským klášterům. Z důvodu nejasné terminologie není v této kategorii rozlišováno mezi filiálními a farními kostely a kaplemi (Sommer

1982, 453-467). Kostel patří k nejméně frekventovanějším deskriptorům v celém souboru. Až na několik málo výjimek, mezi něž se řadí např. jihočeské Mezimostí nad Nežárkou, je tento druh stavby zahrnut téměř ve všech městech. Celkově soubor obsahuje 214 kostelů na 127 lokalitách (tabulka 3). Vzhledem k vysokému zájmu o problematiku sakrální architektury lze údaje získané na základě písemných pramenů i řady archeologických dokladů považovat za kvalitní a reprezentativní soubor k analýze. Kostelům lze pro středověké období přiřadit administrativní, kulturní, náboženskou, sociální a vojenskou funkci. Administrativní funkci lze spatřovat v těchto stavbách nejen z hlediska církevní správy, ale také proto, že před existencí radnic se zasedání městské rady a soudu konala v kostelech (Kejř 1998, 244). Progresivita kostelů byla vzhledem k jejich existenci i ve venkovském prostředí ohodnocena jako neutrální pro rozvoj měst.

	počet měst	počet měst s kostelem	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	8	100
klášterní město	19	18	94,7
komorní město	10	9	90
královské město	20	19	95
šlechtické město	75	73	97,3
celkem	132	127	96,2

Tabulka 3: Znázornění výskytu deskriptoru kostel a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Dalším deskriptorem s církevní funkcí je **klášter**. Jak bylo řečeno již výše, ve městech se objevují kláštery žebavých řádů (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 10-11). Tato složka náboženského života města tvořila protiváhu farnímu kléru, s nímž se často dostávala do sporů¹⁸ (Široký 1996, 79). Mezi kláštery jsou zahrnuty i komendy, jejichž význam a funkce lze srovnávat s kláštery. Celý soubor obsahuje od roku 1230 do 1420

¹⁸ Extrémním případem takových sporů je doklad o situaci v Praze, kde dokonce došlo 24. 7. 1334 k pouličním bitkám mezi mendikanty a faráři (Široký 1996, 79).

záznamy o 28 kláštorech ve 23 městech (více než jeden klášter se nacházejí v Jindřichově Hradci, Klatovech, Plzni a Tachově). Nejvíce klášterů se nachází v královských městech (tabulka 4), což odpovídá celkovému trendu jejich zakládání v českých zemích¹⁹. Údaje o kláštorech ve většině případů nejsou sporné a dostupná literatura se na jejich existenci vesměs shoduje²⁰. Klášter ve středověkém městě plnil funkci administrativní, kulturní, náboženskou, sociální, zdravotní a hospodářskou. V prostorách středověkých klášterů se často konala i právní jednání, především ta, která se týkala církevních institucí (Kejř 1998, 272). Přítomnost kláštera má pro městský urbanismus velký význam, který je vyjádřen progresivitou 2 (velmi progresivní deskriptor).

	počet měst	počet měst s kláštorem	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	1	12,5
klášterní město	19	3	15,8
komorní město	10	0	0
královské město	20	9	45
šlechtické město	75	10	13,3
celkem	132	23	17,4

Tabulka 4: Znázornění výskytu deskriptoru klášter a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Klášterní poměry mají spojení s dalším z deskriptorů, kterým jsou **školy**. Postupem času se tyto instituce dostávají z duchovní sféry pod vliv a financování městské správy. Ve sledovaném souboru se vyskytuje 21 dokladů škol ve 20 městech pro období 1230-1420 (v 9 případech se

¹⁹ Jak již bylo řečeno výše, z celkového počtu 110 konventů bylo 69 královské fundace, 35 soukromé a 6 klášterů bylo založeno z iniciativy samotných měšťanů. Zároveň byl sledován vztah mezi dobou založení kláštera a založením města (Kejř 1998, 269).

²⁰ V souboru je problematické pouze rozpoznání klášterů v Klatovech, kde literatura nejednotně zmiňuje existenci dvou dominikánských klášterů současně nebo naopak jejich časovou návaznost (k problematice více Ebelová 2010, Hůrková – Pícka 2008, Tejček 2008, Vlček – Sommer – Foltýn 1997).

ve městě současně se školou nevyskytuje klášter). Nejvíce dokladů těchto staveb pochází ze šlechtických měst (tabulka 5). Dle F. Hoffmanna lze v předhusitských Čechách předpokládat existenci škol ve všech královských městech a alespoň v nejvýznamnějších městech poddanských (Hoffmann 1992, 322). Soubor zahrnutý v analýze je zřejmě tedy z hlediska královských měst podhodnocený. Nelze pouze na základě právního statusu lokality posuzovat výskyt deskriptorů bez jejich přímého dokladu, proto byl soubor v práci ponechán. Škola ve středověku plnila kulturní, náboženskou a sociální roli. Její progresivita má neutrální hodnotu, neboť její význam nelze jednoznačně ohodnotit. Zřejmě ve středověkém městském prostředí neměla větší vliv na průběh urbanizace.

	počet měst	počet měst se školou	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	4	50,0
klášterní město	19	0	0
komorní město	10	0	0
královské město	20	5	25,0
šlechtické město	75	11	14,7
celkem	132	20	15,2

Tabulka 5: Znázornění výskytu deskriptoru škola a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Církevní prostředí lze spojovat také s výstavbou **špitálů**. Středověké špitály se vyvinuly z původních křesťanských útulků pro pocestné (Hoffmann 1992, 338). Nejstarší stavby tohoto typu se objevují v západoevropském prostředí od 8. století, kdy byly zřizovány zejména při klášterech (Svobodný 2009). Postupem času se zakládání špitálů stalo spíše záležitostí soukromých zakladatelů, kteří často také věnovali špitálu majetek, jenž mu zajišťoval trvalý příjem. Špitály sledovaného období v sobě zahrnovaly péči o nemocné, invalidy i útulek pro seniory a chudé. U špitálů se často nacházel kostel nebo kaple (Hoffmann 1992, 338-339; Svobodný 2009). Ve sledovaném souboru se pro celé období od počátků měst po husitské války vyskytuje 30 špitálů ve 24 městech. V pěti

případech měst se špitálem chybí doklad přítomnosti kláštera. Většina měst obsahovala jednu či dvě budovy tohoto typu. Nejvíce z nich je zastoupeno ve šlechtických městech (tabulka 6). Špitál svědčí o náboženské, sociální a zdravotní funkci. Jeho progresivita byla zvolena neutrální, protože jeho přítomnost ve městě zřejmě neměla velký vliv na městskou urbanizaci.

	počet měst	počet měst se špitálem	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	3	37
klášterní město	19	1	5,3
komorní město	10	1	10
královské město	20	8	40
šlechtické město	75	11	14,7
celkem	132	24	18,2

Tabulka 6: Znázornění výskytu deskriptoru špitál a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

S náboženstvím dále souvisí doklad **přítomnosti židovské komunity** ve městech. Židé ve středověku představovali velmi zvláštní společenskou vrstvu, která byla na jedné straně chráněna panovníkem, na straně druhé pronásledována (Selmi Wallisová 2010, 312). Počátky židovského osídlení bývají kladeny do doby římské, ale první písemně zachycené doklady jejich přítomnosti na našem území pocházejí ze století 10.²¹ (Šedinová 1997, 35; Fiedler 1992, 5). Základem právního postavení Židů byla panovnická privilegia. Nejstarším dochovaným židovským privilegiem jsou *Statuta Judeorum* vydaná Přemyslem Otakarem II. v letech 1255 a 1262 pro Čechy a v roce 1268 pro Moravu. Tyto listiny hájily život, zdraví a majetek Židů, dále zaručovaly ochranu jejich hřbitovů a synagog. Rovněž v nich byly definovány podmínky půjčování peněz na

²¹ Doklad židovských kupců v tzv. Raffelstättenském celním řádu z roku 906 a zpráva Ibrahima ibn Jakuba z roku 965 (Šedinová 1997, 35).

úrok. Další rozšíření židovských práv provedl Karel IV. v roce 1356 (Putík – Sixtová 2005, 22-23).

K prvním městským lokalitám s doklady usazení židovského etnika patří Příbram (Putík – Sixtová 2005, 68). Židovské komunity se usazovaly především v královských městech (tabulka 7). Toto jejich rozmístění ve městech vzhledem k právnímu statusu lokality vyplývá z výše zmíněné záštity panovníka nad židovskou obcí. Židé se zaměřovali především na dálkový obchod, čímž přispívali k hospodářskému vývoji měst, v nichž se usazovali. Proto deskriptor doklad přítomnosti Židů svědčí o kulturní, náboženské a hospodářské centrální funkci sledované lokality. Vzhledem k výjimečnému postavení této společenské vrstvy a jejímu hospodářskému významu byla deskriptoru přiřazena hodnota progresivity 2 (velmi progresivní).

	počet měst	počet měst s doklady přítomnosti Židů	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	1	12,5
klášterní město	19	0	0
komorní město	10	1	10
královské město	20	7	35
šlechtické město	75	4	5,3
Celkem	132	13	9,8

Tabulka 7: Znázornění výskytu deskriptoru doklad přítomnosti Židů a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Přes židovskou komunitu, jež má pro město obchodní význam, se dostáváme k dalším deskriptorům, které svědčí především o obchodní funkci města. Do této kategorie spadá kupecký dům, dláždění náměstí, doklad dálkové komunikace a konání výročního trhu.

Jedním z dokladů probíhajícího obchodu ve městě je **kupecký dům**. Archeologická identifikace obchodů u kamenných staveb je velmi nejasná a původní dřevěná zástavba ve většině případů není rozpoznatelná vůbec. Předpokládá se, že v dílnách, které se nacházejí při

hlavních městských komunikacích, bylo zboží nejen vyráběno, ale i prodáváno (Schofield – Vince 1994, 135). Zachycení kupců a obchodníků je ještě obtížnější než rozpoznání prodejen. Za doklad přítomnosti obchodníků se často považují váhy a závaží (Klápště 1999, 17). Potvrzení jejich výskytu ale závisí na archeologickém průzkumu lokalit, který je pro studovaný soubor velmi nevyvážený. Z tohoto důvodu byl jako reprezentativní deskriptor ze všech výše zmíněných zvolen právě kupecký dům. Kupecké domy se ve sledovaném souboru vyskytují dva – jeden v královské městě Písku a druhý v komorním městě Vodňanech. Obě tyto stavby jsou doloženy k roku 1352. V kupeckém domě lze kromě hospodářské funkce spatřovat také administrativní a sociální úlohu. Tento typ městských staveb je dokladem organizace obchodu, a tudíž i znakem hospodářské úrovně lokality. Deskriptor byl pro vývoj městské urbanizace ohodnocen jako velmi progresivní (2).

Za podobně exkluzivní znak vyspělosti města lze považovat **dlážděné náměstí**, které se ve sledovaném období vyskytuje pouze u dvou západočeských královských měst – v Domažlicích a v Plzni. Z jihočeských lokalit je doloženo pouze v Českých Budějovicích. V dláždění náměstí lze spatřovat hospodářský potenciál lokality, ale rovněž kulturní a sociální roli, kterou plní veřejná prostranství. Povrchová úprava náměstí jistě přispívala také ke zlepšení hygienických podmínek města, proto jí lze přičíst i zdravotní funkci. Tento deskriptor má nesporně velký význam pro městský urbanismus, proto je dlážděné náměstí v rámci práce považováno za velmi progresivní ukazatel centrálních funkcí.

V této souvislosti lze zmínit další výjimečný deskriptor, který svědčí o vyspělosti urbanistického celku – **vodovod**. Vodovod stejně jako dlážděné náměstí napomáhá ke zlepšení hygienických podmínek lokality a zároveň je dokladem její vysoké hospodářské úrovně. Tento deskriptor tedy vypovídá o hospodářské a zdravotní funkci města. V celém souboru se vyskytují pouze tři města, která se mohla pyšnit existencí vodovodu. Nejstarším z nich jsou Klatovy, kde je toto zařízení doloženo již k roku 1267. Další dva vodovody byly vybudovány až ve 14. století ve městech

Český Krumlov a Horní Stropnice. Deskriptor má vzhledem ke své výpovědní hodnotě přiřazenu progresivitu 2.

Zdravotní potenciál lokalit doplňuje ještě deskriptor **lázeň**. Dle F. Hoffmanna se v městech vyskytovala průměrně 1-3 zařízení tohoto typu (Hoffmann 1992, 332-333). Městské lázně tvoří rozporuplnou složku městského organismu. Na jedné straně plnily zdravotní funkci z hlediska osobní hygieny a byly v nich prováděny i lékařské úkony. Na straně druhé docházelo v prostorách lázní často k hojné konzumaci alkoholu a různým sexuálním praktikám. Lze tedy tyto stavby považovat současně za místo očisty i „semeniště nález“ (Hoffmann 1992, 333). Lázní nelze odepřít její sociální funkci, i když nabývá spíše pejorativního významu. Z hlediska progresivity byl deskriptor ohodnocen jako neutrální pro městský urbanismus. Celkem se v souboru nachází 25 lázní, z nichž 72% je doloženo ve šlechtických městech (tabulka 8).

	počet měst	počet měst s lázní	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	4	50
klášterní město	19	0	0
komorní město	10	0	0
královské město	20	3	15
šlechtické město	75	18	24
celkem	132	25	18,9

Tabulka 8: Znázornění výskytu deskriptoru lázeň a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Od hygieny zpět k obchodu. O obchodním významu lokality nepochybně nevypovídají pouze **dálkové komunikace**, ale i ostatní cesty, které do města vedou. Původním záměrem bylo sledování všech komunikací, ale pro nedostatek dokladů o středověkých cestách byla práce redukována pouze na sledování stezek spojujících české země se zahraničními lokalitami. K nejvýznamnějším středověkým komunikacím nejen v našich zemích, ale v celé střední Evropě, patří Zlatá stezka, která

tvorí spojnici mezi Podunajím a naší zemí. Jako Zlatá cesta či stezka se tato komunikace začala označovat na počátku 16. století. Nejedná se o jednu jedinou cestu, ale o systém tří hlavních větví starých cest. Nejstarší ze tří hlavních tras je tzv. dolní Zlatá stezka, která tvoří spojnici mezi Pasovem a Prachaticemi. Tato komunikace byla využívána od počátku 11. století (Kubů – Zavřel 2007, 9-25). Na počátku 14. století byla doplněna o tzv. střední Zlatou stezku spojující Pasov s Vimperkem. Tato trasa vznikla kvůli nárůstu obchodu se solí a nesporně existovala již v roce 1312 (Kubů – Zavřel 2008, 22-25). Poslední větev vznikla pod dohledem Karla IV. K jejímu vytyčení došlo před rokem 1356 a o 10 let později byla spolu s další komunikací vedoucí přes Šumavu do Bavorska dokončena (Kubů – Zavřel 2009, 25-29).

Dalšími dálkovými komunikacemi zahrnutými v práci jsou např. řezenská, vitorazská, linecká či norimberská stezka. Dálková komunikace celkem prochází 69 městy ze sledovaného souboru. Obchodní cesta vedoucí do zahraničí procházela každým duchovenským městem ve vymezeném regionu (tabulka 9). Mimo hospodářské funkce měla dálková komunikace jako spojnice vzdálených oblastí také kulturní, náboženský a sociální význam. Přestože je tento deskriptor jistě pro vývoj města významný, jeho progresivita je hodnocena jako neutrální, protože průběh zahraničních komunikací není vázán výlučně na městské prostředí.

	počet měst	počet měst s doklady dálkové komunikace	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	8	100
klášterní město	19	9	47,4
komorní město	10	6	60
královské město	20	10	50
šlechtické město	75	36	48
celkem	132	69	52,3

Tabulka 9: Znázornění výskytu deskriptoru dálková komunikace a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Vzhledem k nečetným dokladům konání trhů ve zkoumaných městech byl v rámci práce použit pouze deskriptor popisující bezpečný doklad **výročního trhu** (jistě výroční trh). Právo konání trhu se řadí mezi městská práva. Obvykle města disponovala právem konání trhů, ale nejedná se o výsadu, která by musela výlučně souviset s městským prostředím²² (Kejř 1998, 144). Mohlo se jednat o trh týdenní nebo výroční. Velká města měla dokonce práva i na různé zvláštní trhy, jako např. sviňský, koňský, uhelný, dřevěný (Hoffmann 2002, 378-381). Lze předpokládat, že týdenní trh se konal v každém městě. Povolování trhů náleželo k panovnickému regálu. Sledování privilegií týkajících se vykonávání trhů je navíc ztíženo faktem, že panovník je uděloval pouze nekrálovským městům (Kejř 1998, 200-208).

Během konání městského trhu platil ve městech zvláštní režim, jehož součástí byl především trhový mír. Tento mír se týkal všech osob, které se nějakým způsobem účastnily trhu, a nebyl v žádném vztahu k běžnému městskému míru (Kejř 1998, 212). Trhy lze rovněž spojovat s kostely a výkonem bohoslužeb, protože obchodování vyžaduje vysokou koncentraci lidí. Proto se také trhy často odbyvaly v neděli či na nějaký svátek (Kejř 1998, 219-221). Výskyt trhů bývá často spojován s mikulášským zasvěcením kostelů²³ (Kejř 1998, 219; Velímský 1999, 10). V západních Čechách se ovšem na žádné z lokalit, kterou by bylo možné považovat za klíčovou, nenachází mikulášský kostel. Kostely tohoto zasvěcení se zde nacházejí na lokalitách Bor, Kdyně, Merklín, Dobřany, Lnáře, Zbiroh a Kašperské Hory. V jižních Čechách je kostel sv. Mikuláše doložen v Českých Budějovicích, Jindřichově Hradci a Horní Stropnici. Z regionu Příbramska jsou mikulášského zasvěcení kostely v Novém Kníně, Kamýku nad Vltavou a Krásné Hoře nad Vltavou (Velímský 1999, 7-62). Konání trhu lze předpokládat ve více lokalitách než třinácti výše

---

²² Problematice trhových vsí je věnována kapitola 8.1.1.

²³ Mikuláš je patronem námořníků a cestujících kupců.

zmíněných, proto nebyl v rámci práce trh sledován na základě zasvěcení kostela v lokalitě.

Nejstarší privilegium povolující konání výročního trhu získaly v roce 1231 Kladruby (Kejř 1998, 215). Dokladů výročního trhu se v celém sledovaném souboru vyskytuje 15 (tabulka 10). Kromě hospodářské funkce trhů lze u tohoto deskriptoru definovat také administrativní, kulturní, náboženský a sociální význam. Progresivita deskriptoru byla kvůli nízkému počtu dokladů ohodnocena jako neutrální. Přestože zastoupení prvku je pravděpodobně nekompletní, kvůli jeho nepochybnému významu jen nelze ze souboru zcela vyloučit.

	počet měst	počet měst s doklady výročního trhu	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	1	12,5
klášterní město	19	1	5,3
komorní město	10	2	20
královské město	20	8	40
šlechtické město	75	3	4
celkem	132	15	11,4

Tabulka 10: Znárodnění výskytu deskriptoru jistě výroční trh a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

V rámci práce byla věnována pozornost i dalším privilegiím, kterými byla sledovaná města obdařena. Jejich centrální funkce hodnotí souhrnný deskriptor nazvaný **ostatní privilegia**. Tato kategorie v sobě zahrnuje celou řadu rozličných městských privilegií od odpuštění berní na určitou dobu přes mílové právo až po přejímání práv jiného města. Převzetí městského práva od jiného města nelze pokládat za kompaktní celek a je nutné počítat s jeho odchylkami a úpravami (Kejř 1998, 159-160). Hospodářské zájmy města hájilo především mílové právo, které však bylo bez výjimek poskytnuto jen malému množství měst. Většinou se právo míle vztahovalo na zákaz krčem a vaření piva v okruhu jedné míle od města (Kejř 1998, 181-184). Stejného významu pro města nabývalo právo nucené cesty a právo skladu. Významným privilegiem pro měšťany bylo

právo svobodného odkazu majetku. Do skupiny ostatních privilegií byly zahrnuty i doklady městských písařů, zakládání městských knih a zmínky o městském znaku. Administrativní úlohu ve městech zastávali městští písaři či notáři. Jejich funkce souvisí se zakládáním městských knih, z nichž nejstarší je doložena k roku 1280 v Praze (Hoffmann 1992, 270).

V celém souboru se vyskytuje 200 různých privilegií pro 77 měst. Kvůli roztržitosti souboru a poměrně vysoké specifičnosti práv pro jednotlivá města nemá význam utváření jejich kategorizace²⁴. Mezi nejfrekventovanější se řadí právo svobodného odkazu majetku. Kategorie ostatních privilegií zahrnuje i doklad týdenního trhu, který je výslovně doložen pro 12 lokalit ze sledovaného souboru. Vzhledem k nízkému počtu záznamů nebyla tato kategorie samostatně vyčleněna. Privilegia díky své rozmanitosti nabývají hospodářské, administrativní a vojenské funkce. Pro různorodost souboru ostatních privilegií a také z důvodu jejich poměrně nízkého počtu byla deskriptoru přidělena neutrální progresivita.

Z privilegií byl zvláště vyčleněn **výkon hrdelního práva**, který je mimo písemných pramenů možné sledovat pomocí dokladů šatlav a popravišť. Právo poprav souvisí s městským mírem, který je chápán jako mír královský a boží. Z tohoto důvodu bylo jeho porušení velmi tvrdě trestáno a běžným postihem byl trest smrti. Za hrdelní zločin byla ve středověku považována vražda či krádež. Mezi další hlavní středověké přestupky patří poranění, znásilnění, vniknutí do domu a penězokazectví. Městský soud rozhodoval nezávisle na zemském právu a rozsudky uděloval paušálně bez ohledu na stavovskou příslušnost souzené osoby (Kejř 1998, 256-263). Popraviště byla symbolem samostatnosti dané lokality, ztělesněním městských práv a odrazem fungující spravedlnosti ve městě. Uvnitř měst se popraviště nacházela pouze příležitostně, většinou byla situována spíše na okraj města či do jeho okolí, kde tvořila

---

²⁴ Účelem práce nebyla kompletní sumarizace městských práv pro sledované lokality, proto jsou v práci zahrnuta pouze nejvýznamnější městská privilegia uváděná v historické literatuře. Zevrubnější výzkum, který by dovoľoval i rozdělení privilegií do skupin a odlišení jejich významu, by vyžadoval spolupráci s historikem.

dominantní prvek krajiny (Sokol 2011). Dokladů výkonu hrdelního práva se ve sledovaném souboru vyskytuje devět. Až na dvě výjimky (šlechtický Bavorov a komorní Vodňany) se tento deskriptor vyskytuje pouze u královských měst. Výkon hrdelního práva lze považovat za doklad administrativního, sociálního a vojenského (zde spíše obranného) významu města. Deskriptor má velmi progresivní vliv na rozvoj města (hodnota 2).

K dokladům právní funkce města lze přičíst také **právo pečeti**, které je dalším deskriptorem vyňatým z kategorie ostatních práv. Listiny, které byly ve městech vydávány, bývaly stvrzovány městskou pečetí. Pečeť nahrazovala ve středověku podpis či razítko a plnila především ověřovací funkci. Její používání bylo městskou výsadou, proto plnila také symbolický význam. Města směla pečeti výlučně voskem, jehož barva byla určena privilegiem. Převažovaly jednostranné pečeti, na jejichž obrazech byly ztvárněny nejčastěji městské hradby, brány či jiné významné stavby (Hoffmann 1992, 276-278). Právo pečeti obdrželo v jihozápadních Čechách do roku 1420 jistě 30 měst (tabulka 11). Pečeť vypovídá o administrativním a hospodářském významu lokality a její progresivita je určena jako velmi progresivní.

	počet měst	počet měst s právem pečeti	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	3	37,5
klášterní město	19	6	31,6
komorní město	10	2	20
královské město	20	8	40
šlechtické město	75	11	14,7
celkem	132	30	22,7

Tabulka 11: Znázornění výskytu deskriptoru právo pečeti a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Z administrativního hlediska bylo v práci rozlišeno mezi královskými a poddanskými městy. Rozdíl mezi městy na základě **základního**

právního statusu byl zmíněn již v kapitole 8.1. Královským městům byla přiřčena administrativní a hospodářská funkce spolu s vysokou progresivitou. U ostatních městských kategorií by jejich ohodnocení bylo velmi diskutabilní.

S vlastníky měst souvisí rovněž deskriptor označený jako **časté střídání vlastníků**. Pod tímto střídáním se nemyslí výměna vlastníka v rámci rodu, ale případy prodeje či zástavy města. V rámci práce byly rozlišeny opět tři kategorie určující střídavost vlastníků. Pokud město mělo od počátku jednoho majitele (náleželo stejnému rodu), nabývá střídání vlastníků hodnoty 0. Ohodnocení deskriptoru číslem 1 bylo použito pro doklad 2-3 vlastníků a více než 3 majitelé města do roku 1420 byli označeni hodnotou deskriptoru 2. Tento znak byl pro rozvoj lokality definován jako regresivní, protože významné místo by jeho vlastník neprodal či nezastavil. Rovněž lze při častém střídání majitelů předpokládat pomalejší rozvoj lokality způsobený změnami záměru vývoje města jednotlivými držiteli. V tomto případě lze u deskriptoru sledovat administrativní a hospodářskou funkci. Do roku 1300 nedochází u žádného města k častému střídání vlastníků, což je vzhledem k jejich krátké existenci zřejmé.

Další velkou skupinu sledovaných deskriptorů tvoří **opevnění**. V rámci práce byly rozlišeny tři kategorie opevnění – jistě neopevněno, lehčí opevnění a kamenné opevnění. Existence městského opevnění svědčí o oddělení městského světa od okolního osídlení. Opevnění obecně plnilo administrativní, sociální a vojenskou funkci. Z celkového počtu 132 sledovaných lokalit je pouze u 16 jednoznačná zmínka o absenci opevnění. Mezi těmito městy není žádné město duchovenské a pouze jedno je královské, později komorní – Starý Plzenec. Lehčí opevnění, tvořené především dřevěnou konstrukcí či pouze valem, se objevuje u 20 sledovaných lokalit. Kamenné opevnění bylo doloženo u 25 lokalit ze 132. V databázi byla rovněž sledována vodní obrana, která ale nebyla kvůli své prostorové predispozici zahrnuta do závěrečné analýzy dat. Penalizace či naopak zvýhodnění města na základě existence vodní

obrany by vedlo ke zkreslení výsledků. Kompletní rozložení jednotlivých typů opevnění je znázorněno v tabulce 12. Záznam o jisté absenci opevnění je v práci ohodnocen jako regresivní, jeho progresivita tedy nabývá hodnoty -1. Lehčí opevnění lokality má pro město neutrální význam a kamennému opevnění byla přidělena progresivita 2, tedy velmi progresivní význam pro městský urbanismus.

	duchovenské město	klášterní město	komorní město	královské město	šlechtické město	celkem
jistě neopevněno	0	5	0	1	10	16
vodní obrana	1	1	2	2	2	8
lehčí opevnění	2	1	0	3	14	20
kamenné opevnění	3	0	4	9	9	25
neurčeno	2	12	4	5	40	63
počet měst celkem	8	19	10	20	75	132
určeno %	75	37	60	75	47	52

Tabulka 12: Zobrazení typů opevnění sledovaných středověkých měst v období 1230-1420 s ohledem na právní status lokality.

V souvislosti s opevněním byla také sledována jeho průchodnost, která byla vytvořena na základě počtu bran. Jako u jiných deskriptorů byla v rámci práce pro lepší přehlednost, ale především kvůli objektivitě analýzy dat, rozdělena **průchodnost opevnění** do tří kategorií. Žádný průchod je znázorněn hodnotou 0, 1-4 průchody městským opevněním jsou vyjádřeny hodnotou 1 (běžné) a více než 4 vstupy do města nabývají hodnoty 2. Tento deskriptor plnil administrativní, hospodářskou a vojenskou funkci. Konkrétní počet bran byl zjištěn u 28 lokalit ze 45 opevněných, 79% záznamů o městských branách je spojeno s kamenným opevněním. Progresivita průchodnosti opevnění je neutrální.

S obrannou funkcí lze spojovat i přítomnost **mostu**. První mosty byly pleteny z hatí, a tudíž vystačovaly pouze pro potřeby pěších. Později se prosazují mosty dřevěné, z nichž je v českých zemích za nejstarší považován most v Mikulčicích pocházející z 9. století (Hoffmann 1992, 89). V rámci práce byly vzhledem k možnostem pramenné základny sledovány pouze mosty kamenné. Nejstarší most z tohoto materiálu

u nás, Juditin, byl vybudován v Praze roku 1172 (Hoffmann 1992, 89). Přítomnost mostu je stejně jako zmiňovaná vodní obrana závislá na přírodních podmínkách lokality, přesto je ale tento deskriptor do práce zahrnut, protože vybudování kamenného mostu lze považovat za doklad mimořádného významu a rozkvětu daného středověkého města. V celém souboru 132 měst se vyskytují pouze dva kamenné mosty. Jeden v královském městě Písku a druhý ve šlechtickém městě Rabštejně nad Střelou. Most v Písku, který byl založen v letech 1263-1265, je nejstarším dochovaným mostem na našem území. Přes tento most procházela jedna z nejvýznamnějších středověkých komunikací – Zlatá stezka (Kuthan 1975, 75-77). Mimo již zmíněnou vojenskou funkci měl most též hospodářský účel. Vzhledem k determinaci deskriptoru přírodními podmínkami byl kamenný most ohodnocen jako neutrální pro vývoj lokality (hodnota 1).

Vojenskou funkci plnila i další významná stavba, která se nacházela ve městech, **hrad**. V práci jsou k městům započítány rovněž hrady, které se nenacházejí přímo ve městě, ale mají s městem souvislost. Hrad mimo vojenské funkce plnil také význam jako administrativní, kulturní, náboženské, sociální a hospodářské centrum. Hrad souvisel se 40% sledovaných měst (tabulka 13). V šesti městech ze sledovaného území či v jejich blízkosti existovaly hrady dva. Jediným královským zástupcem této výjimky je Starý Plzenec (později komorní město). Ostatní města se dvěma hrady byla šlechtická. Vzhledem k obranné a prestižní funkci tohoto deskriptoru je považován hrad za velmi progresivní znak města, který má velký vliv na jeho rozvoj.

Hrad bývá někdy přímo spojován s královskými městy. Dle T. Durdíka existuje u naprosté většiny královských měst úzká vazba ke královskému hradu. Ve městech, kde nelze existenci hradu doložit, byly hrady likvidovány agresivními měšťany. S touto tezí nesouhlasí V. Razím, který zpochybňuje oprávněnost předpokladu existence hradů v královských městech, kde není jejich výstavba doložena (Razím 2002, 307-325).

	počet měst	počet měst s doklady hradu	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	4	50
klášterní město	19	0	0
komorní město	10	3	30
královské město	20	11	55
šlechtické město	75	36	48
celkem	132	54	40,9

Tabulka 13: Znázornění výskytu deskriptoru hrad a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Deskriptorem, který je velmi podobný kategorii hradů, je **tvrz**. V rámci této práce nebylo rozlišováno mezi tvrzí a hrádkem, jejichž terminologické označení je nejasné. Tvrz je feudální sídlo nižších a drobných šlechticů či vyšších církevních hodnostářů, které obvykle bývá menší než hrad. Přestože hranice mezi hradem a tvrzí je také nejednoznačná, a dochází proto někdy k záměně těchto termínů (Durdík 2005, 292), případy uvedené v práci jako hrady nepatří ke sporným dokladům a jejich oddělení od kategorie tvrzí by mělo být spolehlivé. Tvrz se vyskytuje ve 23 městech ze sledovaného souboru (tabulka 14). Na každé lokalitě se tato stavba vyskytuje vždy pouze jednou. Tvrz ve městě plnila administrativní, sociální, hospodářskou a vojenskou funkci. Na rozdíl od hradu, který je rovněž opevněným sídlem, postrádá náboženský a kulturní význam. Z hlediska progresivity je tvrz hodnocena jako neutrální.

Deskriptory tvrz i hrad se společně vyskytují pouze u dvou měst z celého souboru – Kamenný Újezd a Ledenice. Obě tato šlechtická města se nacházejí v Jihočeském kraji.

	počet měst	počet měst s doklady tvrže	zastoupení deskriptoru ve městě daného typu [%]
duchovenské město	8	2	25
klášterní město	19	3	15,8
komorní město	10	2	20
královské město	20	1	5
šlechtické město	75	15	20
celkem	132	23	17,4

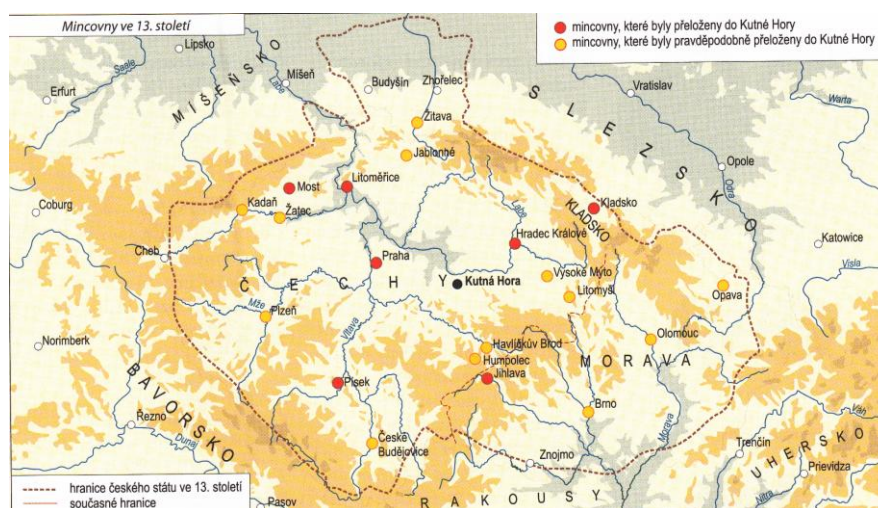
Tabulka 14: Znázornění výskytu deskriptoru tvrže a jeho procentuální zastoupení ve městech dle základního právního statusu lokality ze všech sledovaných období (1230-1420).

Pro městské hospodářství měla velký význam **těžba kovů** v okolí města. Těžba je doložena u 32 lokalit ze 132 sledovaných. Vyskytují se mezi nimi zástupci všech základních právních statusů, což ovšem není podstatné, protože veškeré kovy byly majetkem panovníka. Horní regál dával panovníkovi právo na část vytěženého drahého kovu. Tento se mohl nacházet na jakékoli půdě. Horní práva byla poprvé přímo formulována v roce 1300 v horním zákoníku Václava II. (J. Čechura 2012, 324). Některá města mohla dostat privilegium povolující městům prodej rud (např. České Budějovice). Tato privilegia jsou zahrnuta v kategorii ostatních privilegií. Těžba kovů přispívala k hospodářskému rozvoji lokality a je velmi progresivním prvkem středověkého městského vývoje.

Deskriptorem, který se vyskytuje pouze v chronologickém intervalu 1230-1300, je **mincovna**. V poslední třetině 13. století se v Čechách nacházelo 13 mincoven – České Budějovice, Jablonné, Kadaň, Klatovy, Litoměřice, Litomyšl, Most, Písek, Starý Plzenec, Praha, Smilův Brod, Vysoké Mýto a Žatec (obr. 16). Ve 14. století došlo k mincovní reformě, která koncentrovala veškerou ražbu do Kutné Hory (Hus 1991, 11-12). Mincovna plnila administrativní a hospodářskou funkci centrálního místa a byla pro město velmi progresivním deskriptorem.

Naopak pouze ve městech 14. století se vyskytuje poslední z použitých deskriptorů, **radnice**. Do roku 1338 neexistují na našem

území doklady pro existenci této budovy. Nejstarší radnice, jejíž výstavbu povolil Jan Lucemburský, se nacházela na Starém Městě v Praze. Před výstavbou radnic se konala zasedání městské rady v kostelech nebo u některého z radních (Hoffmann 1992,135; Kejř 1998, 244). V jihozápadních Čechách byla radnice do husitských válek vybudována v Českých Budějovicích, Českém Krumlově, Jindřichově Hradci a Plzni. Přítomnost radničního domu ve městě svědčí o administrativním, kulturním, sociálním a hospodářském významu lokality. Deskriptor byl z hlediska vlivu na městský urbanismus ohodnocen jako velmi progresivní.

Obr. 16: Mincovny ve 13. století v českých zemích. (dle Petrůň – Polanský 2009, 217). Autoři mapy označují jako Plzeň původní město, jež je dnes nazýváno Starý Plzeňec.

Pro města měly jistě zásadní význam i další prvky, které bohužel byly z analýzy dat především kvůli nerovnoměrnému rozložení jejich dokladů **vyloučeny**. Mezi nejpřednější z nich patří řemeslná výroba, která je s městy neodmyslitelně spjata. J. Kejř dokonce uvádí, že „města jsou výsledkem dělby práce mezi výrobou a obchodem na jedné straně a zemědělstvím na druhé“ (Kejř 1998, 107). Jak již bylo řečeno výše při popisu databáze, řemesla byla v rámci práce na základě studie J. Janáčka (Janáček 1961, 31-37) dělena na slabá a silná. Bohužel mezi

lokalitami byly ohromné rozdíly v dokladech výskytu řemesel, což zkreslovalo výsledky celé analýzy. Tento deskriptor navyšoval zejména význam lokalit, na nichž proběhlo velké množství archeologických výzkumů. Jako příklad zde lze uvést Sezimovo Ústí, u kterého je doloženo minimálně devět silných (soukenictví, kovářství, ševcovství, řeznictví, pekařství, zlatnictví, slévačství bronzu, koželužství, sladovnictví) a čtyři slabá řemesla (hrnčířství, mlynářství, řezbářství kostí a rybářství).

Dalším velkým tématem, které by bylo vhodné do analýzy zahrnout, je městské zázemí, jehož velikost má nepochybně vypovídací hodnotu při určování centrality města. Za agrární zázemí města je považována oblast, která byla zapojena v pravidelném týdenním trhu ve městě (Nový 1971, 397). Téměř u všech českých a moravských výzkumů byl shodně kolem města vytyčen okruh jedné české míle (380 km²), který je označován za zázemí daného města. Výzkumů městského zázemí bylo v rámci celé republiky provedeno velmi málo²⁵. Ve sledovaném regionu bylo zázemí zkoumáno pouze u měst Plzeň (Pokorný 2006) a Českých Budějovic (Čapek 2012). Sledování tohoto deskriptoru u zbývajících 130 měst ze souboru by bylo časově velmi náročné, a nabízí proto látku k dalšímu bádání.

8.7 Analýza a syntéza dat

Analýza dat byla provedena na základě metody, již je věnována kapitola 8.5. Metoda určení centrality. K vyhodnocení dat byl použit software Statistica 10, pomocí něhož byly vypočítávány koeficienty jednotlivých deskriptorů pro každé studované období. Zjištěné hodnoty, se kterými bylo dále pracováno, jsou uvedeny v tabulce 15. Zbývajících dvě hodnoty, které jsou pro analýzu nepostradatelné – počet centrálních

---

²⁵ Zpracováno bylo mimo sledovanou oblast zázemí města Brna (Doležal 2000), Prahy (Klápště 1984; týž 1999; Klápště – Smetánka – Dragoun 1983; Neustupný 2003; Nový 1971), Berouna (Ježek 1996; týž 1997), Litoměřic (Tomas 1999), Čáslavi (Tomášek – Starý 1999) a Mostu (Klápště – Smetánka – Tomášek 2000).

funkcí a progresivita, jsou uvedeny v tabulce 1 (kapitola 8.6 Výběr deskriptorů, jejich funkce a progresivita).

Převedení dat do kvantitativní podoby, k němuž prostřednictvím koeficientů a následně zjištěním hodnot centrality došlo, nabízí možnost provedení řady statistických analýz, jejichž možnosti nebyly v práci plně vyčerpány. Skrze hodnoty centrality lze např. dále data vzájemně porovnávat, vyhodnocovat chronologické i prostorové změny, vytvářet skupiny. Při interpretaci byly zjištěné číselné hodnoty opět převáděny na jednotlivé deskriptory kvalitativní povahy, čímž byly matematicky zjištěné struktury konfrontovány s údaji uvedenými v literatuře.

	koeficient období 1230-1300	koeficient období 1301-1350	koeficient období 1351-1420
církevní správa	20	20	30
časté střídání vlastníků		-4	-4
dálková komunikace	4	4	4
dlážděné náměstí		24	24
doklad přítomnosti Židů	12	12	12
hrad	12	12	12
jistě neopevněno	-6	-6	-6
jistě výroční trh	15	10	10
kamenné opevnění	12	12	12
klášter	12	24	24
kostel	5	5	5
kupecký dům			18
lázeň	6	4	4
lehčí opevnění	6	6	6
mincovna	8		
most		6	6
ostatní privilegia	12	6	6
právo pečeti	8	8	4
průchodnost opevněním	6	3	6
radnice		16	24
škola	9	6	6
špitál	6	6	6
těžba kovů	4	2	2
tvrz	8	8	8
vodovod	12	12	12
výkon hrdelního práva	18	18	12
základní právní status	8	8	8

Tabulka 15: Hodnoty koeficientů deskriptorů pro jednotlivá sledovaná období.

Prostorové souvislosti mezi lokalitami byly analyzovány především na základě principů teorie centrálních míst, jež jsou podrobně uvedeny v teoretické části práce. Základním pravidlem bylo vytváření struktur kolem míst s nejvyšší zjištěnou hodnotou centrality. Z měst, která se nacházela kolem každé takové lokality, byla vytvořena trojúhelníková síť, a to takovým způsobem, aby se jeden vrchol vždy nacházel v ústředním centrálním místě vyššího významu. V rámci větších oblastí byly z trojúhelníků tvořeny šestiúhelníky, jež představují dle geografických teorií neoptimálnější uskupení centrálních míst. Dále byl při vytváření struktur brán ohled na mílové okruhy kolem nejvýznamnějších měst. K těmto účelům byl použit software ArcMap10. Podkladovou mapou použitou v této práci je volně přístupný digitální model reliéfu, jenž je součástí digitální vektorové geografické databáze České republiky ArcČR 500.

Na rozdíl od původní teorie centrálních míst nebyla v této práci města dělena do několika hierarchických kategorií, ale jejich individuální hodnoty centrality byly vzájemně porovnávány. Tento postup byl zvolen především kvůli nerovnoměrnému rozložení centrálních míst v celé sledované oblasti. Již v prvním období (1230-1300) se pět měst s nejvyšší dosaženou hodnotou centrality nachází v Plzeňském kraji. Kdyby došlo k důsledné kategorizaci měst na základě teorie centrálních míst, měly by se hexagonové struktury nejvyšší úrovně vytvořit kolem Starého Plzně a Klatov a ostatní systémy centrálních míst by měly tvořit nižší úrovně těchto prvotních hexagonů. Toto řešení není v rámci studovaného regionu proveditelné.

Pro vizualizaci výsledků centrality jednotlivých měst byly zvoleny symboly odlišné velikosti. Tato kategorizace slouží pouze ke snadnější orientaci v mapě a přibližnému zjištění významu města. Přesné výsledné hodnoty jsou uváděny v tabulkách v přílohách.

8.8 Výsledky a jejich interpretace na základě teorie centrálních míst

Výsledky jsou vyhodnocovány chronologicky dle jednotlivých vymezených úseků, ovšem s ohledem na předchozí vývoj lokalit. První sledované období podrobněji nastiňuje celkovou městskou síť v jihozápadních Čechách. Následující chronologické intervaly jsou již věnovány především zásadním změnám v rozložení centrálních míst. Podrobnější rozbor pozdějších struktur centrálních míst svým rozsahem překračuje rámeček této práce.

V příloze 2 se nachází mapa celého regionu s rozlišením lokalit dle období jejich vzniku, v příloze 3 jsou všechny lokality vyobrazeny dle jejich původního základního právního statusu.

8.8.1 Období 1230-1300

Na základě získaných dat se oblast západních Čech projevila jako území s vysokou koncentrací měst již od poloviny 13. století. Poměrně vyspělou úroveň osídlení této oblasti dokládá také fakt, že tři nejstarší města z celkového počtu 132 lokalit byla založena právě v Plzeňském kraji (Kladruby 1230, Manětín 1235 a Stříbro 1244-1253). Na kolonizaci Plzeňska se významně podílely kláštery, nejstarší zde byl založen roku 1115 v Kladrubech²⁶. Rovněž druhé nejstarší město plzeňského regionu, Manětín, je církevní fundací (Nováček 2004, 44-64).

Dle centrality tvoří nejsilnější lokality celého regionu jihozápadních Čech v období 1230-1300 trojice královských měst Klatovy – Starý Plzenec²⁷ – Domažlice. Kompletní výsledky centrality pro toto období jsou uvedeny v příloze 4, jejich vizualizace pomocí mapy je v příloze 5, příloha

---

²⁶ Město Kladruby se nachází zhruba 1 km od kláštera.

²⁷ Pro jednoznačné rozlišení lokalit Staré a Nové Plzně označuji již od počátku původní Plzeň dnešním názvem Starý Plzenec.

6 zobrazuje okruhy jedné a dvou českých mílí kolem nejvýznamnějších lokalit²⁸. Na základě metody sledování deskriptorů byly jako místo s nejvyšší hodnotou centrality určeny Klatovy (centralita 156), za nimi následuje Starý Plzenec s centralitou 105 a Domažlice, jejichž centralita byla ohodnocena jako 103. Hodnotu přesahující úroveň 100 v daném časovém horizontu nepřekročilo žádné jiné město.

Klatovy byly jistě významným centrálním místem, ale na základě komparace výsledků s historickými prameny lze říci, že Starý Plzenec byl velmi pravděpodobně významnější. Vysoké hodnocení, jehož Klatovy dosáhly, bylo částečně způsobeno doložením velkého počtu privilegií, která město získalo (24). Rovněž je v Klatovech již pro období do roku 1300 prostřednictvím vodárenské věže doložena existence vodovodu (Tejček 2010, 65).

Pro **Starý Plzenec** jako centrum západních Čech hovoří již dřívější zájem vládnoucího rodu o tuto lokalitu. V Plzenci byl vybudován kastelánský hrad, který byl součástí hradské soustavy (Sommer 2009b, 182). Do plzeňského obvodu v období kolem poloviny 13. století spadalo pozdější Klatovsko, Domažlicko, Stříbrsko a Rokycansko (Bělohávek 1976, 30-31). O významu tohoto centra přemyslovské správy v dnešním Plzeňském kraji svědčí také přítomnost mincovny. Mince zde byly raženy již od 11. století, kdy byla ražba na významných královských hradech běžnou praktikou (Hus 1991, 6). Mimo světské administrativní funkce sloužil Starý Plzenec také jako sídlo arcijáhenství, tedy správy duchovní (Hledíková – Janák – Dobeš 2005, 175-179). Celkový význam lokality potvrzuje doklad konání trhu (Široký – Nováček – Kaiser 2004, 804). Jako další důvod pro vyzdvižení významu Starého Plzeňce bych uvedla vývoj v následujícím časovém horizontu, kdy se v městské síti objevuje nové město Plzeň (zřejmě 1295). Translace původního osídlení na novou lokalitu, která je vzdálená jen necelých 10 km, vypovídá o vysokém

---

²⁸ Dvoumílový okruh byl sledován jako mezní oblast pro založení města, jehož mílový okruh by se nedotýkal mílového okruhu původní lokality.

potenciálu centrálního místa, který nebylo možné v poloze Starého Plzně plně realizovat, a tak došlo k založení nového města. Domnívám se, že kdyby daná oblast neoplývala dostatečným potenciálem pro vývoj nové městské lokality, byla by velkorysá fundace Plzně realizována jinde.

Starý Plzenec, který se zřejmě stal městem před rokem 1266, představuje lokalitu s výjimečným množstvím církevních staveb. Již do poloviny 13. století se zde nacházelo pět kostelů, z nichž nejstarší je kostel sv. Vavřince z 11. století²⁹. K tomuto kostelu náležely mimo jiné i roční platy ze Stříbra a Domažlic (Bělohlávek 1976, 29), což dosvědčuje vysoké postavení lokality.

Do konce 13. století se ve vzdálenosti 1 míle (11 km) od Starého Plzně nacházelo pouze jedno město, biskupské **Rokycany**. Zakladatelem města byl pražský biskup Tobiáš z Bechyně, který se zasloužil o návrat krále Václava II. na trůn. Kvůli jeho politické angažovanosti, kdy se tento církevní hodnostář postavil proti Závišovi z Falkenštejna, docházelo k ničení biskupského majetku ze strany šlechtického rodu Vítkovců³⁰ (Dvořáčková-Malá 2009, 328-330). Mílové okruhy Starého Plzně a Rokycan se prolínají pouze těsně (vzdálenost mezi městy je cca 10 km). Z hlediska centrality je zajímavé, že jediné místo v blízkosti staroplzeneckého centra bylo město s poměrně vysokou centralitou. Rokycany se v pomyslném žebříčku pohybují s centralitou 77 na osmém místě mezi největšími centry jihozápadních Čech. Toto biskupské město vzniklo až před rokem 1290, kdy byl Plzenec jistě již vyvinutým centrálním místem. Ke zmíněnému roku získal pražský biskup *Privilegium super muniendis fossato et blancis Przibram, Rokyczan,*

---

²⁹ Dalšími jsou kostel sv. Jana Křtitele, Narození Panny Marie, sv. Kříže a sv. Petra. Do konce 13. století k nim přibývají ještě další tři kostely – sv. Václava, sv. Martina a sv. Blažeje (Beran 1947; M. Čechura 2012, 250-252).

³⁰ Více o sporu např. Žemlička 1986, 156-170.

Rudnicz, Thin Bechinensis et Pilgrmov ³¹, které bývá považováno za doklad existence města. Původní listina se nedochovala a někteří historici její původ kladou až do období mezi léty 1293 a 1295 (Cironis 2000, 12-13; Široký 2011, 10-11). Prokazatelně jsou městské hradby zmiňovány až roku 1399 (Razím 1995, 209).

Důležitost Rokycan vyplývá z jejich situování, sloužily jako zastávka na cestě mezi biskupstvími v Praze a Řezně. Rovněž se nacházejí zhruba den cesty od dalšího významného biskupského města, kterým je Horšovský Týn (viz níže). Rokycany byly stejně jako Starý Plzenec sídlem arcijáhna³² (Cironis 2000, 10). Z hlediska analýzy zaměřené na výskyt jednotlivých deskriptorů je pro Rokycany významná přítomnost hradu, jehož lokalizace je ovšem nejasná (Křížková Červená 2011, 23). Lokalita evidentně představovala centrum spíše církevně administrativního a rezidenčního charakteru, které nemohlo Starému Plzenci a následovně ani Plzni konkurovat.

V okruhu do 22 km od Starého Plzence se do roku 1300 vyskytují ještě tři lokality s nižším centrálním významem (mapa 1). Jsou jimi Dobřany, Město Touškov a Přeštice. Dobřany, které jsou z této trojice situovány ke Starému Plzenci nejbližší (vzdálenost cca 14 km), z nich mají největší centralitu³³. Představují klášterní lokalitu, která zřejmě byla již od počátku své existence opevněna, ale přímé doklady pro tento předpoklad neexistují. Opevnění bývá městu přisuzováno na základě pevně vymezeného obvodu města (Razím 1995, 181). Druhou lokalitou dle zjištěné centrality je Město Touškov, jež náleželo k majetku kladrubských benediktinů. Tato lokalita, jež je k roku 1288 jmenována jako *oppidum*, svojí zjištěnou centralitou spadá do kategorie deseti nejméně

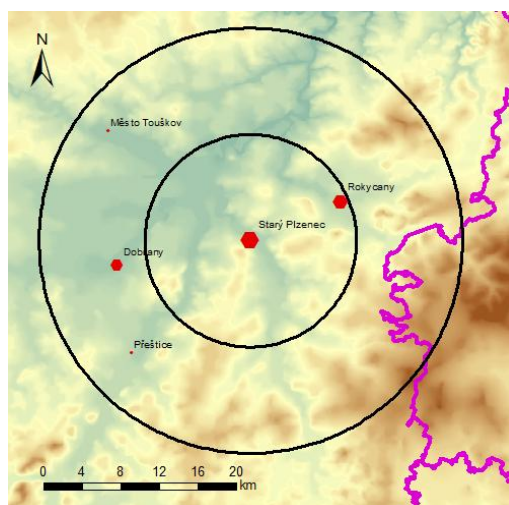
---

³¹ Privilegium o opevnění Příbramě, Rokycan, Roudnice, Týnu Bechyňského a Pelhřimova.

³² Z let 1176 a 1177 je zmiňován konkrétně arcijáhen Zdislav (Cironis 2000, 10).

³³ Hodnota 44, umístění 15 ze 49 zkoumaných lokalit.

významných centrálních míst jihozápadních Čech v období let 1230-1300. Vzdálenost mezi Starým Plzencem a Městem Touškov je necelých 19 km. Ve vzdálenosti téměř 17 km od Starého Plzence se nachází další město kladrubských benediktinů - Přeštice, jejichž centralita dosahuje nejnižší hodnoty z celého souboru³⁴. Toto město vzniklo z původní trhové vsi ve 2. polovině 13. století (Pelant 1988, 233). Nízké hodnocení centrality těchto dvou lokalit odpovídá jejich nejasnému právnímu postavení, průkazný význam mají obě lokality jako kladrubská proboštství (Nováček a kol. 2010, 185).

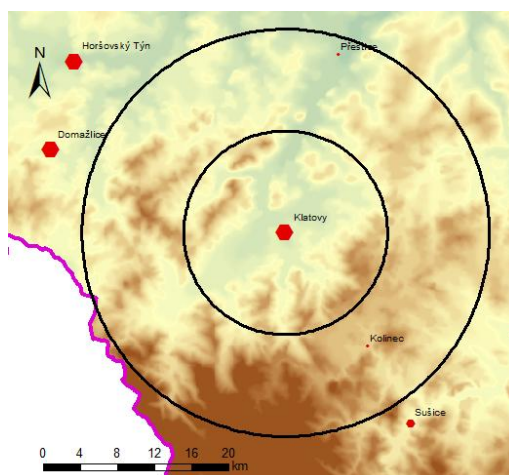

Mapa 1: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Starého Plzence do konce 13. století.

Bližší okolí Starého Plzence (oblast do dvou mílí) tvořily tedy pouze církevní lokality. Z celkového počtu čtyř byla jedna duchovenská (biskupská) a tři klášterní (kladrubští premonstráti, magdalenitky). Nejblíže dalším královským městem je Stříbro, které se nachází ve vzdálenosti cca 35 km. Zhruba o kilometr dále, ale jihozápadním směrem jsou situovány Klatovy, jimž je věnována následující část textu. Již nyní je vhodné předeslat, že vývoj této oblasti se v následujících chronologických úsecích důsledkem založení Nové Plzně mění.

³⁴ Spolu s Chvalšínami, Úterým a Žihlívou má nejnižší centralitu, která dosahuje hodnoty 5.

Druhým z hlediska centrality nejdříve postaveným městem jihozápadních Čech do konce 13. století jsou **Klatovy**. Jedná se o královskou fundaci Přemysla Otakara II., ke které došlo pravděpodobně roku 1267 (Hůrková – Přerostová – Tejček 2010a, 40). Jak bylo již řečeno výše, toto město obklopené kamennou hradbou bylo použitou metodou vyhodnoceno jako centrální místo poskytující nejvíce služeb. Kromě již poznamenaného vysokého počtu dochovaných privilegií a vodovodu se z nejvýznamnějších sledovaných prvků ve městě vyskytoval do konce 13. století klášter, špitál a několik kostelů, k nimž byly započítány i církevní stavby nacházející se na předměstí (Hůrková – Přerostová – Tejček 2010b, 60-65; Čechura M. 2012, 106-108). Správní význam Klatov je možné doložit zřízením krajského úřadu v této lokalitě před rokem 1266 (Pelant 1988, 76).

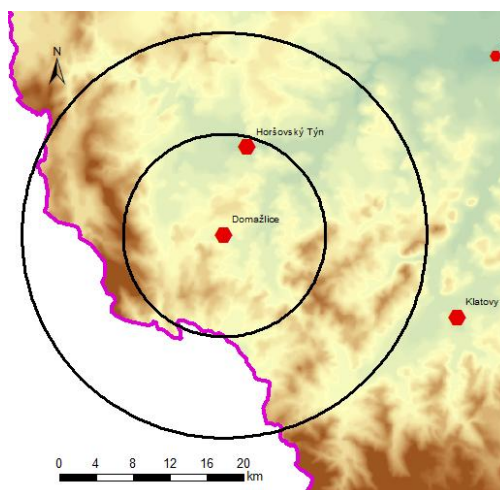

Mapa 2: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Klatov do konce 13. století.

V užším okolí Klatov, tedy v jejich mílovém okruhu, se v období let 1230-1300 nenachází žádné další centrální místo jakékoli úrovně (mapa 2). Nejbližším městem je šlechtický Kolínec. Tato z hlediska centrality málo významná lokalita (centralita 9, pořadí 43/49) je poprvé v písemných pramenech uváděna roku 1290 v souvislosti s pány z Kolince. V okruhu dvou milí kolem Klatov se nachází také Přeštice, které byly zmiňovány již v souvislosti se Starým Plzencem. Tato lokalita je situována zhruba v polovině cesty mezi těmito dvěma nejvýznamnějšími centrálními místy

západních Čech. Z královských měst byla nejbližší Klatovům Sušice (necelých 25 km jihovýchodním směrem). Jen o necelé 2 km dále, ale západním směrem od Klatov se nachází další královské město – Domažlice.

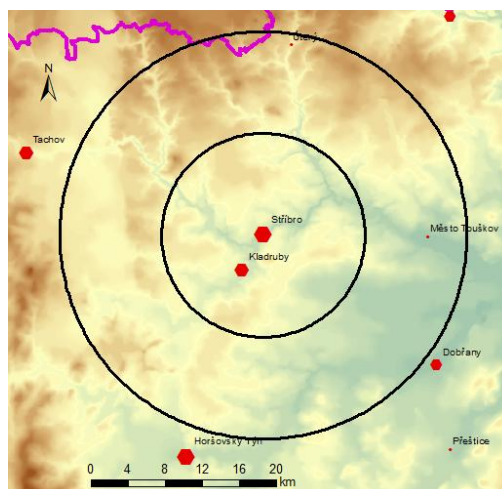
Domažlice, představující třetí z nejdříve postavených centrálních míst v Plzeňském kraji, jsou výsledkem zakladatelské činnosti Přemysla Otakara II., který nechal město lokovat mezi léty 1262-1265. Krátce po založení bylo město opevněno kamennou hradbou. Obranný systém této lokality byl rovněž podpořen výstavbou královského hradu (Pelant 1988, 75; Wagner 1975, 35). Domažlice jistě těžily ze svého umístění v pohraniční oblasti. V jejich blízkosti se do 22 km nachází pouze jedno další centrální místo a tím je biskupský **Horšovský Týn** (mapa 3). Jeho vzdálenost od Domažlic je necelých 10 km. Horšovský Týn, který byl založen tzv. na zeleném drnu mezi léty 1286-1296 naproti původní kupecké osadě, je rovněž dle centrality čtvrtým nejvýznamnějším místem regionu (hodnota 96). Tuto dvojici centrálních míst lze přirovnat ke vztahu měst Starý Plzeňec a Rokycany. Horšovský Týn zastával spíše funkci rezidenčního centra s nábožensko-administrativním významem, zatímco Domažlice byly správním sídlem – stejně jako v Klatovech se zde nacházel krajský úřad (Pelant 1988, 76).

Mapa 3: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Domažlic do konce 13. století.

Úřad krajské správy byl před rokem 1266 zřízen i v dalším královském městě tohoto regionu, ve **Stříbře**. Lokalita byla založena již v letech 1244-1253³⁵ králem Václavem I. opodál od původní hornické osady. Její význam vzhledem k hornické činnosti v okolí je nepochybný a není nutné jej na tomto místě dále rozvádět. V okruhu jedné míle od Stříbra se opět nachází pouze jedno město a tím jsou benediktinské Kladruby, které se svou centralitou řadí na jedenácté místo mezi centry. Vzdálenost mezi těmito dvěma centrálními lokalitami je pouze necelých 5 km. Blízkost Stříbra bránila Kladrubům v jejich rozvoji, což se výrazně projevilo zejména v následujících sledovaných chronologických intervalech, kdy Kladruby zásluhou stříbrských měšťanů ztratily řadu svých privilegií (např. právo hradeb či konání výročního trhu).

V okruhu do dvou českých mílí od města Stříbra (22 km) se nacházejí ještě dvě místa nižšího významu (mapa 4). Bližším z nich je Město Touškov (cca 18 km), které spadá rovněž do stejného vzdálenostního okruhu Starého Plzeňce. Druhou lokalitou je Úterý nacházející se ve vzdálenosti necelých 21 km. Toto klášterní město tepelských premonstrátů patří k centřům nejnižšího řádu.

Mapa 4: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Stříbra do konce 13. století.

³⁵ J. Pelant uvádí přenesení původní osady a založení města okolo 1240 (Pelant 1988, 7, 269). K. Neuberger uvádí založení mezi léty 1244-1253 (Neuberger 2009, 13). K této dataci se přiklání i L. Jirásko (Jirásko 1986, 150-151).

Nejbližším královským sousedním městem Stříbra a zároveň posledním královským městem v západní části Plzeňského kraje je hraniční město **Tachov**, které svou centralitou uzavírá první desítku míst s nejvyšší zjištěnou hodnotou centrality v jihozápadních Čechách. Význam této lokality je doložen zejména jejím mimořádným opevněním (Razím 1995, 216-220). Ze správního hlediska význam Tachova pozvedává jeho zapojení v manské správě sloužící při ochraně zemských hranic (Pelant 1988, 277). Chodské obyvatelstvo, které vykonávalo dozor nad česko-bavorskou hranicí, podléhalo kromě Tachova i Domažlicím a Přimdě³⁶ (Marková 2009, 491).

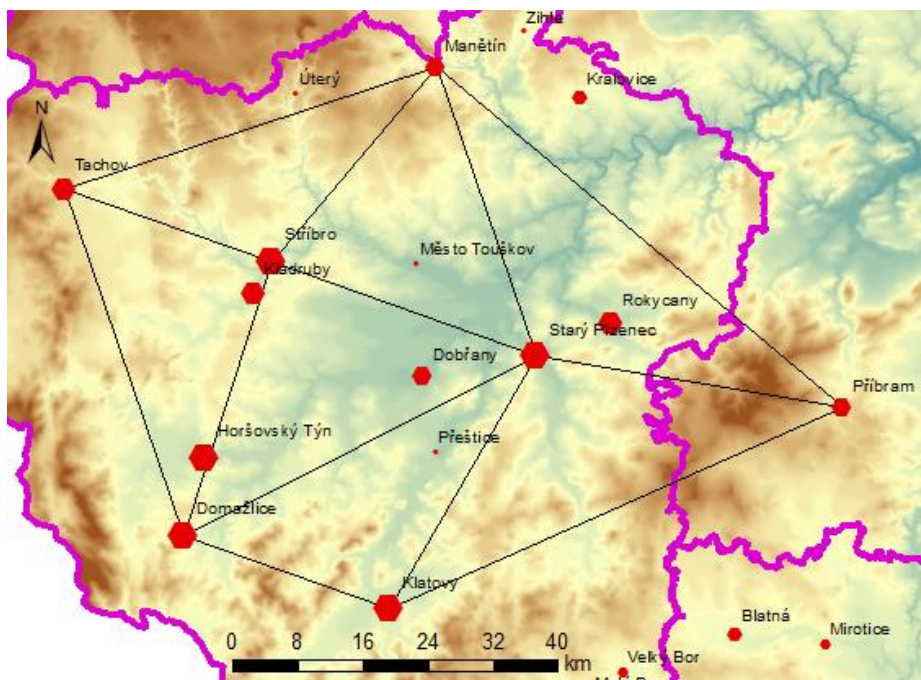
Lze říci, že Klatovy, Domažlice a Tachov tvoří základ systému centrálních míst kolem Starého Plzeňce, který stojí v hierarchii této oblasti nejvýše (mapa 5). Do této soustavy královských lokalit spadá rovněž Stříbro, to v kombinaci s vlivem Kladub vytváří centrální oblast, jež svým významem převyšuje pohraniční Tachov. Strukturu nižší úrovně představuje v severní části regionu klášterní město Manětín, které tvořilo centrální bod pro méně významná klášterní města, jakými jsou Úterý, Kralovice a Žihle³⁷, jež se vyskytují ve vzdálenosti do 20 km od Manětína. Do soustavy centrálních míst kolem Starého Plzeňce byla svým významem zahrnuta i Příbram, která je oddělena od centrální oblasti pohořím Brd. Manětín mohl být v tomto systému nahrazen centrálním místem většího významu nacházejícím se za hranicí zkoumaného regionu. Stejně tak se mohlo mimo region nacházet šesté centrální místo, které zřejmě chybí v oblasti mezi Manětínem a Příbramí.

---

³⁶ V tomto období ještě Přimda není lokalitou s městským statutem.

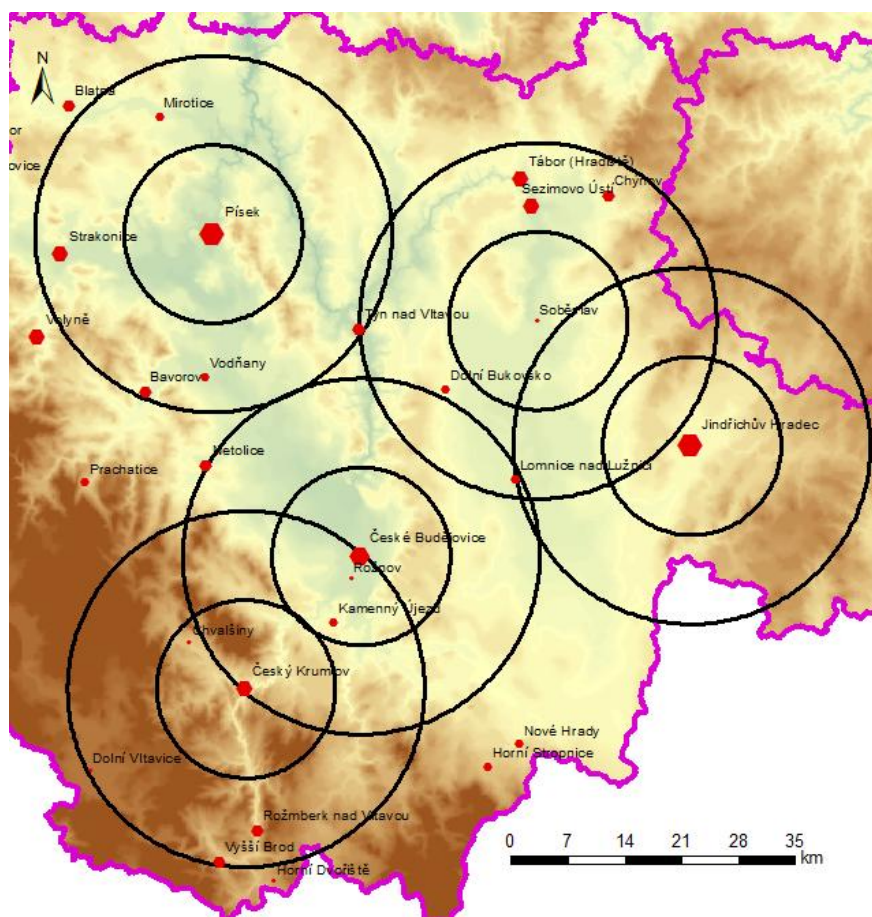
³⁷ Úterý je jako město, respektive městečko, uváděno na konci 13. století. K povýšení Kralovic na město došlo kolem roku 1289, Žihle nabyla tohoto právního statusu kolem roku 1268 (Pelant 1988, 307).

Mapa 5: Systém centrálních míst kolem Starého Plzně do konce 13. století.

Druhá velká síť centrálních míst se formovala uvnitř regionu jižních Čech. V této oblasti však dle zjištěných výsledků centra nedosahovala tak vysoké úrovně, což mohlo být způsobeno vysokým zastoupením šlechtického majetku. V celé této oblasti se vyskytují pouze čtyři královská města. Jižní Čechy představují území, kterému Přemyslovci nevěnovali při vytváření opěrného systému správy země příliš pozornosti, a proto zde došlo k potlačení významu starých knížecích hradů a k vzestupu zejména šlechtického rodu Vítkovců a Bavorů (Žemlička 2011, 63). Tato situace se začala měnit za vlády Přemysla Otakara II., který zde upevňoval svou moc budováním hradů, klášterů a samozřejmě měst. Mimo nových fundací zabavoval panské hrady a města ve svůj prospěch (Žemlička 2011, 362-363). Prostorové uspořádání lokalit v tomto kraji vykazuje určité pravidelnosti, velké množství z nich je situováno na okraji dvoumílového okruhu kolem největších centrálních míst (mapa 6), což nasvědčuje respektování mílového okruhu těchto měst.

Mapa 6: Rozmístění centrálních míst v jižních Čechách do konce 13. století.

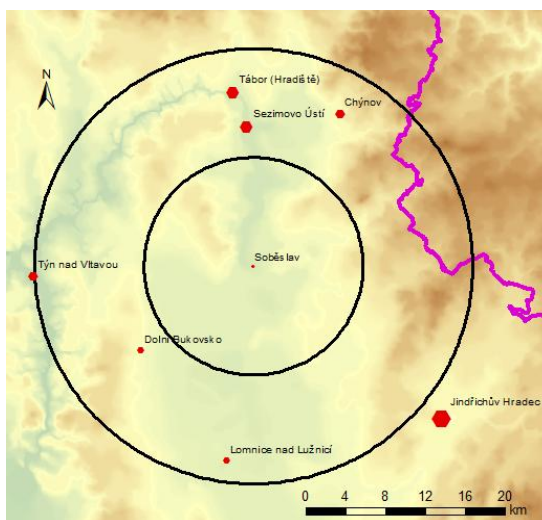
V jižních Čechách do roku 1300 tvořila hlavní centrální místa trojice Písek, Jindřichův Hradec a České Budějovice. Nejvyšší centralitu vykazuje Jindřichův Hradec, který ale od Písku dělí pouhé 3 body. Vzhledem k celkové nižší centralitě jednotlivých měst došlo na rozdíl od Plzeňska k utvoření více menších systémů centrálních míst.

Jindřichův Hradec³⁸, jež se pravděpodobně z podhradní osady v město vyvinul před rokem 1255, představuje největší poddanské město v Čechách (Jirásko 2007, 6). Tato lokalita do roku 1300 oplývala celou řadou deskriptorů, které byly v rámci této práce určeny jako znaky centrality. Mezi nejvýznamnější z nich patří kamenné opevnění a hrad.

³⁸ Přívlastek Jindřichův je pro město doložen až k roku 1410 (Bahlcke – Eberhard – Polívka 2001, 210).

Jindřichův Hradec také patří k městům, kde je již v tomto období doložena přítomnost židovského etnika (Bahlcke – Eberhard – Polívka 2001, 210-213).

V okruhu do dvou mílí od města se v rámci zkoumaného regionu nachází pouze šlechtická Lomnice nad Lužnicí, jejíž nízká centralita jistě nenarušovala vývoj Jindřichova Hradce. Ve vzdálenosti cca 24 km se nachází rožmberská **Soběslav**. Toto město poprvé připomínané na přelomu 13. a 14. století svou centralitou spadá do kategorie lokalit s nižším významem. Slabý rozvoj lokality lze částečně osvětlit přítomností velkého množství významnějších centrálních míst v okruhu do dvou mílí od města (mapa 7). Mezi ně patří královská centra Dolní Bukovsko (14 km) a Tábor (necelých 18 km), Vítkovské Sezimovo Ústí (cca 14 km), Lomnice nad Lužnicí (cca 20 km) a biskupská města Chýnov (cca 18 km) a Týn nad Vltavou (22 km), který se nachází na rozhraní dvoumílového okruhu. Soběslav neoplývala dostatečným potenciálem centrality, který by v tomto období dovoloval její vzestup na centrum oblasti, v níž by ostatní jmenované lokality tvořily její systém.

Mapa 7: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Soběslavi do konce 13. století.

Centrálním místem minimálně stejné úrovně jako Jindřichův Hradec bylo do konce 13. století i královské město **Písek**. Toto město patří k fundacím Přemysla Otakara II., které měly vést k upevnění panovnické

moci v jižních Čechách. Po Praze je Písek místem s největším množstvím dokladů o pobytu krále (Žemlička 2011, 152). Na základě velkého panovnického zájmu o toto místo a přítomnosti řady významných prvků sledovaných při určování centrality³⁹ lze předpokládat, že Písek svým významem převyšoval Jindřichův Hradec. Zároveň však vzdálenost okolo 65 km, která od sebe dělí tato dvě významná centrální místa, zmírňovala dosah centrality Písku do oblasti okolo Jindřichova Hradce, což druhé zmiňované lokality umožňovalo nerušený rozvoj.

V okruhu jedné míle od Písku se v prvním sledovaném období nenachází žádné další město. Ve vzdálenosti do dvou milí lze sledovat prstenec méně významných lokalit (mapa 8). Z nich je Písku nejbližší komorní město Mirovice (necelých 16 km). Toto město se svou centralitou pohybuje v dolní polovině z celkového počtu centrálních míst v daném chronologickém intervalu (pořadí 34/49). Téměř 18 km od Písku bylo kolem roku 1260 založeno další komorní město, kterým jsou Vodňany. Tato lokalita svou centralitou zhruba odpovídá úrovni Mirovic (pořadí 31/49).

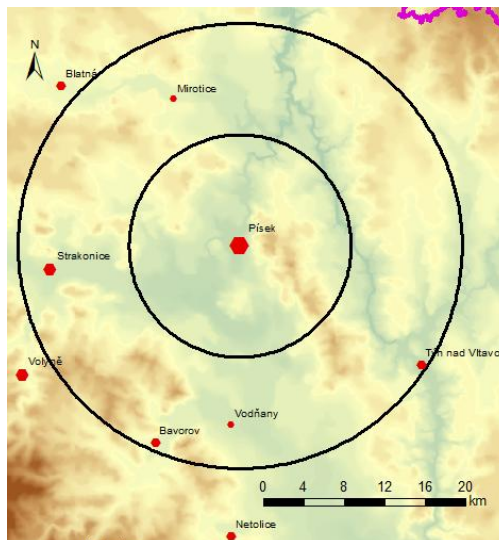
Nejbližší šlechtickou lokalitu v okolí Písku představují Strakonice, jež se kolem roku 1300 přeměnily z podhradní osady na sídliště městského charakteru. Lokalita náležela k majetku rodu Bavorů⁴⁰. Toto město se svou centralitou řadí mezi deset nejvýznamnějších šlechtických lokalit jižních Čech, celkově je dle výsledků umístěno na pozici 23/49 mezi centrálními místy. Další dvě města tohoto šlechtického rodu, Bavorov a Blatná, tvoří spolu s Týnem nad Vltavou, který současně náleží do stejně velkého okruhu kolem Soběslavi, prstenec centrálních míst ve

---

³⁹ Mezi ně patří doklad těžby kovů (zlato), průchod dálkové komunikace městem, kamenné opevnění, hrad, klášter (dominikánský), 3 kostely a mincovna.

⁴⁰ Významný panský rod období 1200-1400. Nejslavnějším představitelem tohoto rodu byl Bavor II., který získal hodnost nejvyššího maršálka českého království. Dobré vztahy toho šlechtice s panovníkem dokládá sňatek Bavora II. s nemanželskou dcerou Přemysla Otakara II. Anežkou (Cvrček 2002, 41-44).

vzdálenosti cca 22 km od Písku. Všechny tyto lokality mají přibližně stejnou hodnotu centrality⁴¹, převyšuje ji pouze poslední článek této soustavy, město pražské kapituly – Volyně.

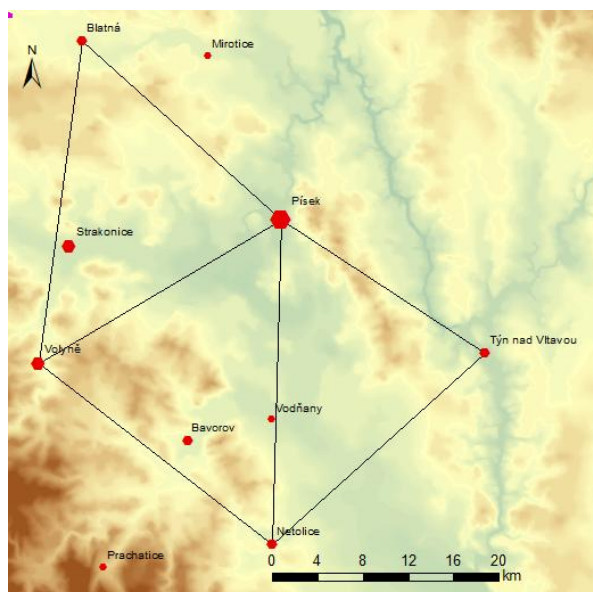

Mapa 8: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Písku do konce 13. století.

K této struktuře je možné připojit ještě jedno město Bavorů ze Strakonice a tím jsou Horažďovice, které jsou k roku 1279 zmiňovány jako opevněné město. Tato lokalita se z hlediska centrality pohybuje na stejné úrovni jako Strakonice. Systém centrálních míst kolem Písku nebyl v tomto období ještě plně dotvořen, ale lze již sledovat jeho zárodky (mapa 9). Struktura rozmístění měst se zde jeví velmi pravidelná, ale pouze z jedné strany. Vývoj centrálních míst severním a severovýchodním směrem od lokality nastal až v pozdějších obdobích v souvislosti s nárůstem počtu měst. Tento systém centrálních míst přímo navazuje na systém Českých Budějovic, jemuž je věnována pozornost níže (mapa 12).

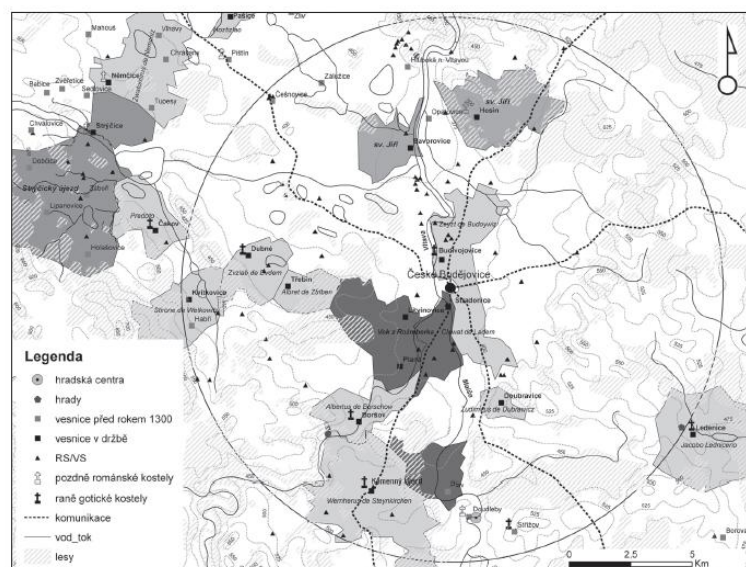
⁴¹ Bavorov má hodnotu centrality 27 (pořadí 23/49), Blatná získala centralitu 23 (pořadí 28/49), Lomnice nad Lužnicí má centralitu 17 (pořadí 33/49) a Týn nad Vltavou byl ohodnocen centralitou 26 (pořadí 24/49).

Mapa 9: Systém centrálních míst kolem Písku do konce 13. století.

Třetím místem jižních Čech s velkým významem jsou královské **České Budějovice**. Byly budovány mezi léty 1263-1265 v důsledku snah Přemysla Otakara II. o zvýšení královského vlivu v jižní části země⁴². Toto centrální místo nemělo pro svůj vývoj příliš vhodné předpoklady, protože bylo vklíněno do oblasti s převahou šlechtického majetku (obr. 17).

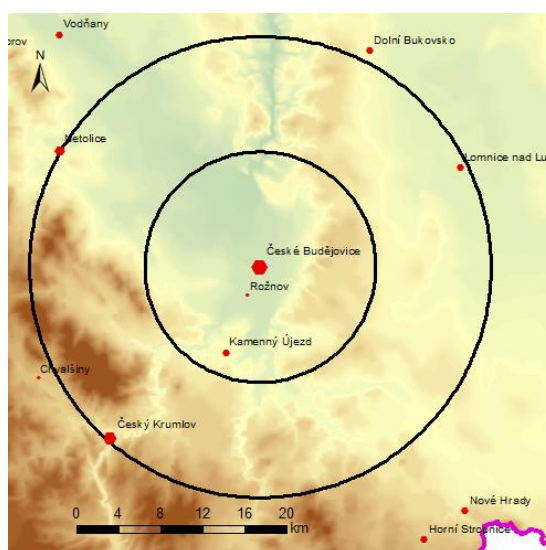

Obr. 17: Struktura osídlení a majetková držba u Českých Budějovic kolem poloviny 13. století (dle Čapek 2012, obr. 1.).

⁴² Dalimil a Neplach popisují, jak Přemysl Otakar II. odebral České Budějovice šlechtici Čěcovi (Žemlička 2011, 363-364).

I přes toto znevýhodnění se Českým Budějovicím podařilo zaujmout postavení centrálního místa vysokého významu. Se zjištěnou hodnotou centrality spadají do první desítky nejvýznamnějších míst celého sledovaného regionu. Vybudování Českých Budějovic a vytvoření jejich vlivu lze považovat za důkaz panovnické moci a výsledek snahy Přemysla Otakara II. o konsolidaci poměrů v tehdejších českých zemích.

V okruhu jedné míle od města se nacházejí dvě lokality (mapa 10) s velmi nízkým centrálním významem. Jsou jimi šlechtický Kamenný Újezd a klášterní město Rožnov, které se roku 1273 stalo součástí Českých Budějovic. Kamenný Újezd⁴³ byl údajně založen před rokem 1263, tedy v době, kdy páni ze Strakonice ještě nemohli předpokládat vývoj situace u Českých Budějovic, které zřejmě následně nedovolily růst významu tohoto města⁴⁴.

Mapa 10: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mil od Českých Budějovic do konce 13. století.

⁴³ Právní postavení této lokality je nejasné, je možné, že Kamenný Újezd status města nikdy nezískal – literatura se v tomto ohledu výrazně liší, bohužel lokalita postrádá souhrnné zpracování (Kuča 2000, 781-784; Kovář 2008, 92-93; týž 2011, 169-170; Kovář – Úlovec 2006; Hajná 2011, 101-102).

⁴⁴ Kamenný Újezd spadá svou centralitou 13 do kategorie měst s druhou nejnižší hodnotou centrality. Jeho celkové umístění je 38/49.

Na hranici okruhu dvou mílí kolem Českých Budějovic se nacházejí dvě další města. První z nich představuje město zlatokorunského kláštera Netolice, které mají poměrně nízkou centralitu. Toto město daroval klášteru roku 1263 Přemysl Otakar II. Ve vzdálenosti jedné české míle od této lokality se nacházejí centrální místa Bavorov a Vodňany, obě náležejí do okruhu měst kolem Písku (viz výše). Netolice jako centrální místo stojí v hierarchii přesně mezi těmito dvěma lokalitami (hodnota centrality 24, Bavorov má centralitu 27 a Vodňany 18).

Druhým městem byl **Český Krumlov**, který měl zásadní vliv na vývoj centrálních míst v dané oblasti. Vzdálenost mezi ním a Českými Budějovicemi činí necelých 22 km, což znamená, že mílové okruhy obou měst se dotýkají (viz příloha 6). Vzhledem k pozdějšímu dokladu o povýšení Českého Krumlova na město (před rokem 1274) lze předpokládat, že tato vzdálenost mohla být pány z Krumlova zvolena záměrně a Krumlov byl od počátku budován jako konkurence Českým Budějovicím. Zda tomu tak skutečně bylo, nelze prokázat. Prostorové rozložení této oblasti zřejmě vzniklo již před zakládáním měst a Přemysl Otakar II. i páni z Krumlova pravděpodobně pouze využili příhodné polohy starších osad⁴⁵. Již nyní bych předdeslala, že vývoj těchto dvou měst v následujících sledovaných intervalech vypovídá o jejich vzájemném soupeření o vyšší postavení v regionu, které souvisí zejména s usídlením Rožmberků v Českém Krumlově.

Původní rodové sídlo Rožmberků, Rožmberk nad Vltavou, se nacházelo necelých 18 km od Českého Krumlova (mapa 11). Významově tato lokalita z hlediska centrality odpovídá úrovni sídla Bavorů ve Strakonicích⁴⁶. Zhruba 6 km od Rožmberka nad Vltavou se nachází další město tohoto rodu, Horní Dvořiště, jež se svou centralitou řadí k městům

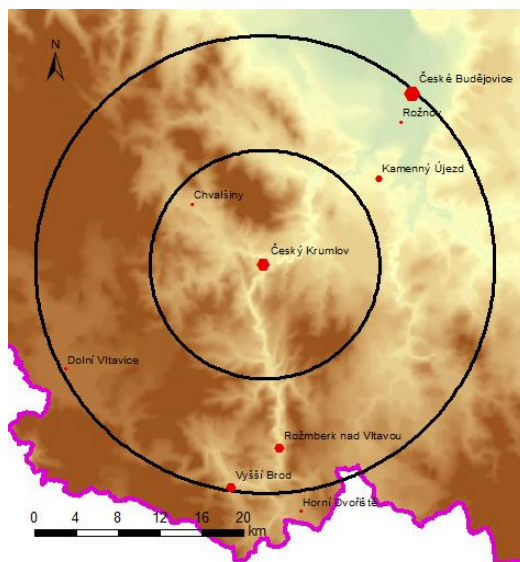
---

⁴⁵ K roku 1253 je uváděn českokrumlovský hrad, který byl významným šlechtickým sídlem (Pavelec 2010, 33-40).

⁴⁶ Rožmberk nad Vltavou má hodnotu centrality 33, umístění je 21/49, Bavorov má centralitu 27, umístění 23/49.

s nižším významem (hodnota centrality 9). Význam obou těchto lokalit po roce 1300 v souvislosti s přesídlením rodu do Českého Krumlova stagnoval.

Mapa 11: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Českého Krumlova do konce 13. století.

V okruhu do dvou mílí od Českého Krumlova se nacházelo další Rožmberské město – Vyšší Brod. Tato lokalita proslula zejména díky cisterciáckému klášteru, který zde byl založen kolem roku 1258 (Viček – Sommer – Foltýn 1997, 688-691). Z hlediska hodnoty centrality však patřila k méně významným (spodní polovina tabulky). Zhruba 9 km od Českého Krumlova, tedy do jedné míle, bylo situováno město zlatokorunského kláštera Chvalšiny, založené patrně roku 1293 (k tomuto roku jsou označeny jako *civibus*). Toto město svou zjištěnou hodnotou centrality spadá do skupiny nejnižších centrálních míst celého regionu (hodnota centrality 5).

Zvláštní situace z hlediska teorie centrálních míst vznikla v severní části jihočeského regionu, kde se v malém prostoru koncentrovala tři centrální místa středního významu, Sezimovo Ústí, Tábor (Hradiště) a Chýnov.

Každá z těchto lokalit nabývá jiného základního právního statusu. Nejméně významný z nich dle zjištěné centrality je biskupský Chýnov uváděný roku 1289 jako *oppidum*, poté následuje královské město Tábor⁴⁷ založené Přemyslem Otakarem II. roku 1268 a v jeho těsné blízkosti Sezimovo Ústí, jež patřilo rodu Vítkovců. **Tábor** a **Sezimovo Ústí** jsou případem dvou soupeřících měst a zároveň ukázkou snahy Přemysla Otakara II. o kolonizaci jižních Čech. V literatuře se někdy uvádí, že obě lokality původně náležely k majetku šlechtického rodu Vítkovců a Hradiště jim bylo zabaveno (podobná situace jako u Českých Budějovic, které původně náležely Čechovi). Tato hypotéza vychází z Dalimilovy kroniky, ale její průkaznost je nejistá (Žemlička 2011, 363-364; Klimek – Jankovec – Beneš – Stojčev 2009, 8). Z hlediska této práce není příliš důležité, jakým způsobem se dostal Tábor do královského držení, ale spíše jeho vývoj jako centrálního místa. Po smrti Přemysla Otakara II. došlo k oslabení panovnického vlivu v této oblasti a velkorysé budování královského města Tábora začalo upadat, až lokalita zcela zanikla a centrální funkci převzalo na nějaký čas Sezimovo Ústí. Sídliště na místě, kde bylo původně budováno město Tábor, bylo znovu osídleno v roce 1420, kdy se do této polohy přestěhovali obyvatelé Sezimova Ústí. Pozdější vývoj husitského Tábora přesahuje již rámec této práce.

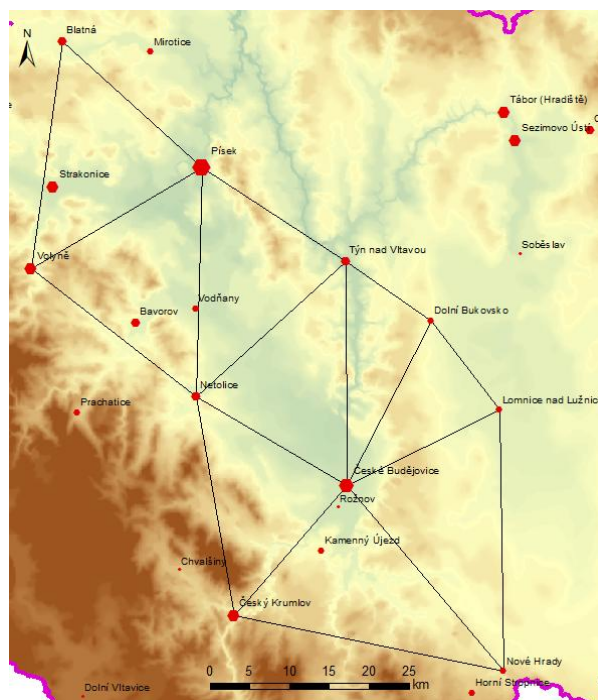
V následujícím sledovaném období již Tábor jako centrální místo nefiguruje a centrální význam Sezimova Ústí přebírají jiné lokality. Tento vývoj po roce 1300 je popsán v následující kapitole věnující se příslušnému období.

Celkově se v jižních Čechách do roku 1300 vytvořil systém centrálních míst kolem dvou královských měst – Českých Budějovic a Písku (mapa 12). U Českých Budějovic vznikl okruh centrálních míst nižšího významu, která po spojení na základě principů teorie centrálních míst vytvářejí hexagonální soustavu kolem ústředních Českých Budějovic. Tento systém centrálních míst se v následujícím sledovaném období

---

⁴⁷ Jako Tábor označuji původní městskou lokalitu Hradiště.

v souvislosti se vzestupem významu Českého Krumlova mění. Tento fakt odpovídá původní teorii centrálních míst, v níž Christaller uvádí, že systém centrálních míst se neustále mění, protože na něj působí dynamické procesy (viz kapitola 3.1). Jihočeská i plzeňská struktura centrálních míst je zobrazena v příloze 7.

Mapa 12: Systém centrálních míst kolem Písku a Českých Budějovic do konce 13. století.

Jediným zástupcem měst ze sledované části Středočeského kraje v období mezi léty 1230-1300 je biskupské město **Příbram**. Toto město od nejbližších centrálních míst oddělují Brdy, které způsobují jeho poněkud odlehlou polohu mimo hustší síť měst, která se v tomto období vytvořila. Hodnota centrality Příbrami zjištěná dle analýzy odpovídá významově v prvním sledovaném období např. Českému Krumlovu. Toto město bylo střediskem biskupského panství a z tohoto důvodu bylo také v letech 1288 a 1289 poničeno Vítkovci (Neuvedeno 1982, 34).⁴⁸ Vzhledem k poměrně vysoké centralitě lokality lze předpokládat její spojení s dalšími významnými místy v jižních a západních Čechách.

⁴⁸ Jako pomsta namířená proti biskupovi Tobiášovi z Bechyně (viz Rokycany).

8.8.2 Období 1301-1350

V následujícím chronologickém intervalu, tedy v období 1301-1350, došlo k zahuštění městské sítě. Počet centrálních míst tohoto typu se téměř zdvojnásobil (přibylo 45 lokalit). Jak již bylo řečeno výše, dvě lokality z předchozího intervalu zanikly – Tábor (Hradiště) a Rožnov u Českých Budějovic. U nadpoloviční většiny měst, která byla založena před rokem 1300, vzrostla jejich centralita. Obecně lze říci, že nastává vývoj lokalit a pokud si některé město zachovalo svou hodnotu centrality stejnou jako v předchozím sledovaném období, jeho význam klesá⁴⁹ (procentuální nárůst či pokles centrality jednotlivých lokalit je zobrazen v příloze 8).

U sedmi lokalit došlo v horizontu 1230-1300 ke snížení jejich hodnoty centrality. Těmito lokalitami jsou Horšovský Týn, Rokycany, Starý Plzeňec, Manětín, Nové Hrady, Kralovice a Mirovice. Zásadní je pokles významu prvních tří zmiňovaných lokalit. Lze ho vysvětlit založením Plzně, jež svým centrálním významem převyšovala všechna okolní města. Pokles významu Horšovského Týna byl rovněž způsoben vzestupem centrality Domažlic.

Až na několik málo výjimek, kterým bude v následující části textu věnována pozornost, spadají nově vzniklá města z hlediska centrality k méně významným místům. Tato skutečnost má dvě příčiny – 1) v období do roku 1300 byla konstituována silná centrální místa, která si upevnila svou pozici a jejichž význam přetrvává, ne-li narůstá, čímž brání vzniku nových velkých center, 2) nově vzniklá centra jsou teprve na začátku svého rozvoje a jejich význam bude dále narůstat. Převážná většina případů spadá do první kategorie, což dokládá takřka neměnné postavení přibližně dvaceti nejvýznamnějších měst z předchozího období. U méně významných lokalit dochází v posledním sledovaném období

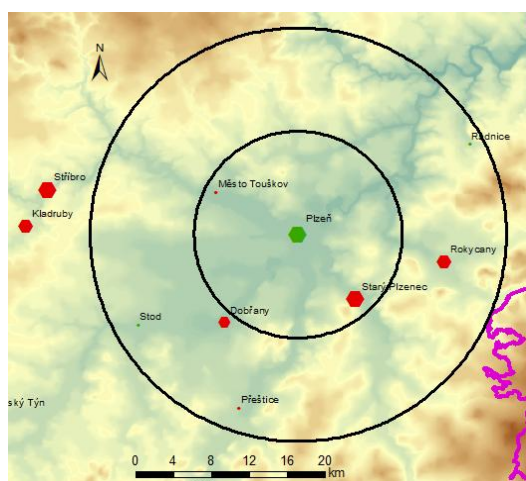
⁴⁹ Jako příklad takové lokality lze uvést jihočeský Bavorov, jehož centralita nabývající hodnoty 27 řadila v období do roku 1300 toto město na 25. místo mezi centry a ve druhém úseku, tedy v letech 1301-1350, stejná hodnota dostačuje na 45. pozici.

k nárůstu jejich významu. Kompletní výsledky analýzy časového horizontu 1301-1350 jsou zobrazeny v příloze 9, jejich mapové vyobrazení je přílohou 10.

Ze 45 nově vzniklých měst je 25 šlechtických, což odpovídá pokračujícímu vzestupu české šlechty. Druhý sledovaný časový interval byl obdobím střídání vládnoucích dynastií a poklesu panovnické moci za krále Jana Lucemburského, což umožňovalo nárůst vlivu panstva (Čechura 1999, 157). Král Jan využíval česká města především jako zdroj svých příjmů, což realizoval zejména prostřednictvím výběrů berní a poskytováním privilegií městům za finanční náhradu (Hoffmann 1992, 54).

Ohromný rozvoj centrálních míst v tomto období nastal hlavně v jižních Čechách. Z patnácti lokalit, kterým v období let 1301-1350 vzrostla hodnota centrality o více než 50%, se dvanáct nachází právě v jihočeském regionu. Tento vzestup jihočeských center lze považovat za důsledek vzestupu šlechty. Rovněž se domnívám, že k většímu rozvoji v tomto období došlo v jižních Čechách proto, že západní Čechy byly z hlediska centrality silnější oblastí již z předchozího období – jižní část sledovaného regionu měla více prostoru pro nárůst centrality a doháněla náskok Čech západních.

Zásadní proměnou městské sítě byla lokace královského města Plzně Václavem II. okolo roku 1295. **Plzeň** se stala centrálním místem nejvyššího významu nejen v oblasti západních Čech, ale v celém sledovaném regionu. Jak již bylo řečeno výše, zároveň se vzestupem této nové centrální lokality upadal význam okolních měst (mapa 13), zejména Starého Plzně, který se z pozice nejpřednějších lokalit přesunul až na úplný okraj první dvacítky nejvýznamnějších měst (jeho centralita poklesla o 39%).

Mapa 13: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Plzně v období 1301-1350. Červeně označená města existovala již v předchozím sledovaném období.

Plzeň převzala prakticky všechny důležité funkce Starého Plzeňce⁵⁰. Vzhledem k sídlu církevní správy (arcijáhenství i děkanát), existenci dvou klášterů⁵¹ a komendy německých rytířů měla Plzeň vysoký potenciál nejen jako středisko správy, ale rovněž jako církevní centrum.

V okruhu jedné míle od města v období 1301-1350 nevzniklo žádné nové centrální místo, čemuž se nelze divit. Okolí Plzně již od počátků budování měst v českých zemích oplývalo vysokou centralitou, která by nedovolovala vznik nového velkého centrálního místa jinak než translací, jak tomu bylo v případě Plzně. Nejbližším nově zbudovaným městem byl Stod, jehož vzdálenost od Plzně činí přibližně 19 km. Toto klášterní městečko náležející k majetku chotěšovských premonstrátek svou centralitou spadalo mezi dvacet měst s nejnižším významem. Přibližně stejnou centralitu měla i druhá lokalita, která vznikla nově v okruhu do dvou milí od Plzně – rožmberské město Radnice. Vzdálenost mezi těmito

⁵⁰ Přesun mincovny ze Starého Plzeňce do nově založené Plzně je nejasný (Hus 1991, 12).

⁵¹ Spolu s městem byly budovány minoritský klášter u kostela Nanebevzetí Panny Marie (později františkánský) a dominikánský konvent u sv. Ducha u zaniklého kostela sv. Markéty (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 426-430).

dvěma centry byla 20,5 km. Radnice jsou příkladem původně královské lokality, která byla kvůli finančním ziskům prodána šlechtickému rodu (Pelant 1988, 241). Mimo tyto dva přírůstky zůstala skladba regionu, jehož centrem býval dříve Starý Plzenec, stejná jako v předchozím období.

Východním směrem od Radnic se během první poloviny 14. století utvořila enkláva rožmberského osídlení, která vznikla zejména zásluhou prodeje královských měst Petrovi I. z Rožmberka. Roku 1336 odkoupil tento jihočeský šlechtic od krále Jana Lucemburského nejen již zmiňované Radnice, ale rovněž města Mýto a Zbiroh (Pelant 1988, 19). K zbirožskému panství náležely ještě rožmberské Strašice, které jsou roku 1349 uváděny jako městečko. Tato sestava šlechtických centrálních míst vznikla těsně za hranicí mílového okruhu biskupských Rokycan. I přes koncentraci několika centrálních míst na malém prostoru se nepodařilo Rožmberkům vytvořit oblast, která by byla schopna konkurovat starším zavedeným centrům, především nejbližše situovaným Rokycanům⁵².

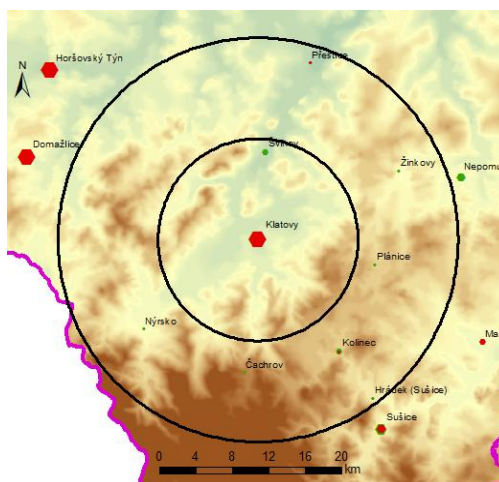
Druhé nejvýznamnější město předchozího období, **Klatovy**, si udrželo i nadále svůj význam a zůstalo druhou nejvýznamnější lokalitou⁵³. V okruhu jedné míle od města se před rokem 1342 vyvinulo z původní vsi pánů z Rýzemberka město Švihov (mapa 14). Tato lokalita se známým hradem byla svým umístěním odsouzena k nevelkému centrálnímu významu. Přítomnost centrálního místa s úrovní Klatov ve vzdálenosti necelých 10 km působila negativně na jeho vývoj. Město Švihov získalo v prvních letech své existence hodnotu centrality 31, která mu zůstala i do

---

⁵² Součet hodnot centrality všech rožmberských lokalit činí 57, zatímco Rokycany si i po poklesu významu udržely centralitu nabývající hodnoty 71.

⁵³ Nově založená Plzeň na rozdíl od Starého Plzeňce, u něž byl význam doložen více historickým vývojem, výrazně předstihla Klatovy i z hlediska hodnocení v rámci zjišťování centrality pomocí sledovaných deskriptorů. Rozdíl Plzeň – Klatovy je 71 „centrálních bodů“, což je hodnota, které nabývá centralita měst jako např. Rokycany.

posledního sledovaného časového horizontu. Touto hodnotou se město pohybuje zhruba v polovině pomyslného žebříčku centrálních míst.

Mapa 14: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Klatov v období 1301-1350. Červeně označená města existovala již v předchozím sledovaném období.

V okruhu do dvou mílí od Klatov vzniklo mezi lety 1301-1350 pět dalších lokalit, z nichž všechny svou centralitou spadají do druhé poloviny tabulky měst, tedy mezi centra nižšího významu. Nejvyšší centrality z těchto nižších center dosahují Žinkovy pánů z Potštejna, které jsou jako město doloženy roku 1318. Tato lokalita zaujala mezi centrálními místy pozici 65/92. Dále mezi tyto lokality patří Hrádek u Sušice, jenž náležel ke statkům premonstrátského kláštera v Doksanech. Toto město založené před rokem 1320, bylo často pronajímáno. Význam, ačkoli slabý, má tato lokalita zejména díky rýžování zlata v okolí (Kuča 2000, 295-297). Hrádek se nachází 3,5 km od Sušice, což jistě komplikovalo jeho výraznější rozvoj, protože Sušice se v období let 1301-1350 pohybovala na hranici deseti nejvýznamnějších centrálních míst jihozápadních Čech (její centralita narostla o 164%). Novou lokalitou, jež se konstitovala mezi městy Žinkovy a Hrádek, je Plánice⁵⁴. Toto centrální místo připomínané roku 1329 jako městečko vlastnili nepomuční cisterciáci.

⁵⁴ Město Plánice se nachází ve vzdálenosti 10 km od obou lokalit.

Právně tato lokalita náležela pod 13 km vzdálené cisterciácké město Nepomuk (Pelant 1988, 221). Dalším městem v tomto poměrně pravidelném okruhu centrálních míst kolem Klatov je šlechtický Čachrov, který svou centralitou patří mezi nejméně významné lokality. Postavení tohoto města odpovídá spekulacím o jeho právním postavení ve sledovaném období.⁵⁵

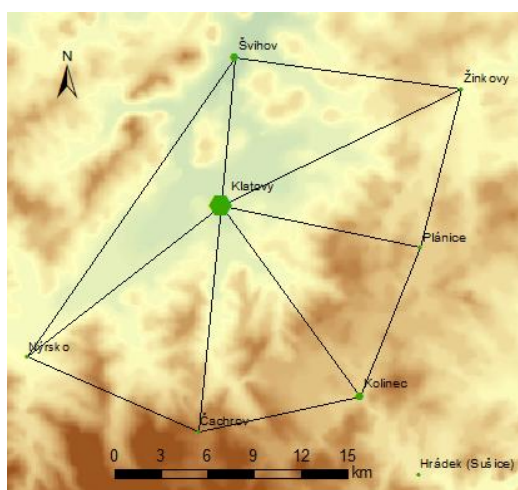
Necelých 16 km od Klatov se nachází komorní město Nýrsko, které bylo založeno před rokem 1327. Tato lokalita se svou hodnotou centrality řadí k nejméně významným městům z celého souboru. Nízké důležitosti města nasvědčuje i časté střídání vlastníků a především její rozdělení na dvě části (Horní a Dolní). Došlo k němu pravděpodobně roku 1379, kdy je zmiňováno Horní Nýrsko (Kuča 2001, 538-544; Pelant 1988, 210). Vznik Nýrska poměrně blízko velké centrální lokality lze vysvětlit kolonizací pohraničních oblastí, která v tomto případě nebyla příliš úspěšná.

Oblast směrem na západ od Klatov představovala území styku vlivu tohoto centrálního místa s **Domažlicemi**, které si i v období 1301-1350 zachovaly vysoký význam.⁵⁶ Zřejmě z tohoto důvodu tímto směrem nevzniklo žádné centrální místo. Kolem Klatov se konstituoval systém centrálních míst s nižším významem, který vykazuje deformaci právě směrem k Domažlicím, kde jakoby chybělo další centrální místo (mapa 15). Situace v okolí Domažlic zůstala stejná jako v prvním sledovaném období.

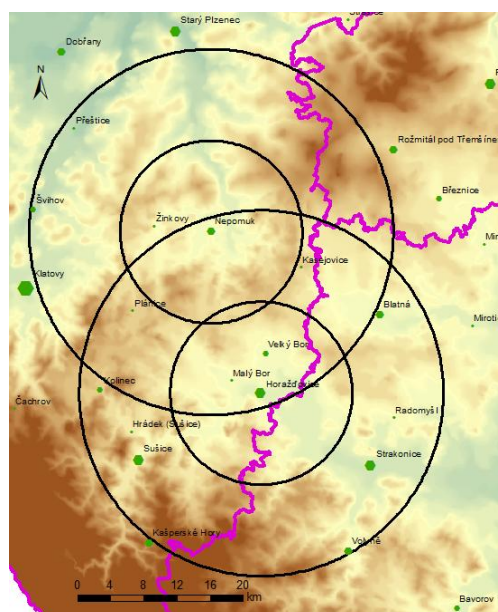
⁵⁵ Postavení Čachrova jako města je pro období 1301-1350 nejasné. Literatura se v případě této lokality rozchází v dataci zisku městského statusu. K. Kuča uvádí Čachrov jako městečko k roku 1338 (Kuča 1999, 446-448), J. Pelant datuje lokalitu k témuž roku, ale uvádí, že se jedná o nepodložený údaj (Pelant 1988, 68). Oproti tomu v Lexikonu historických míst Čech, Moravy a Slezska je povýšení na městečko datováno k roku 1567 (Bahlicke – Eberhard – Polívka 2001, 61). Všechny uvedené zdroje se shodují na existenci farního kostela v Čachrově před rokem 1352. Stejně datuje kostel i M. Čechura (M. Čechura 2012, 33-34). Tento údaj ovšem nevypovídá o právním postavení lokality.

⁵⁶ Třetí nejvýznamnější město Plzeňského kraje, celkově čtvrté z hlediska centrality, nárůst hodnoty centrality o 30%.

Mapa 15: Systém centrálních míst okolo Klatov v období 1301-1350.

Naopak východním směrem od Klatov vzniklo nové centrální místo, jímž byl **Nepomuk**⁵⁷. Jeho rozvoj byl mírněn vlivem 20 km vzdálených Horažďovic, které dosahují vyšší hodnoty centrality. Kolem Nepomuku se vyskytovalo několik míst nižšího významu – Žinkovy, Plánice, Velký Bor, Malý Bor a Kasejovice (mapa 16). Tato struktura centrálních míst však byla, jak již bylo naznačeno, narušena Horažďovicemi, pod jejichž vliv většina těchto lokalit také spadala.

Mapa 16: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Nepomuku a Horažďovic v období 1301-1350.

⁵⁷ V místech města byl po roce 1144 založen klášter. K povýšení lokality na město/městečko došlo na počátku 14. století (Bahlicke – Eberhard – Polívka 2001, 361).

V nejzápadnější části regionu se ve druhém sledovaném období objevují čtyři nové městské lokality. Jižně od **Tachova** byla vystavěna komorní města Stráž, Přimda a šlechtická Hošťka. Severním směrem vznikla několik metrů za mílovým okruhem Tachova další šlechtická lokalita – Planá (mapa 17). Tachov si i pro druhé sledované období udržel svou vysokou centralitu (umístění 13/92).

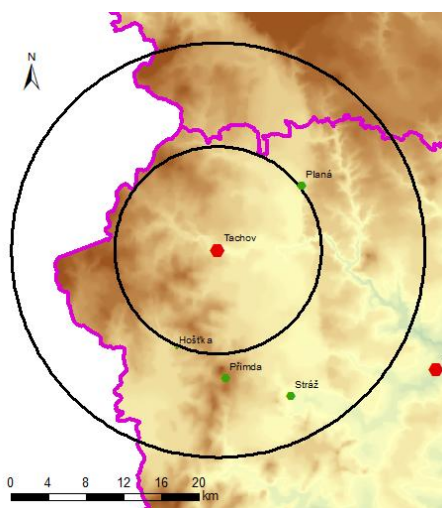
Hošťka, jejímž zakladatelem byl Mikuláš řečený Srša, patří z hlediska centrality k nejméně významným městům celého regionu. Lokalita vznikla zřejmě jako snaha panstva uplatnit se v západním pohraničí českých zemí. Vzhledem k blízkosti několika významných centrálních míst v okolí ovšem neměla naději na prosperující vývoj. Toto město se nacházelo těsně za hranicí mílového okruhu Tachova.

Přimda a Stráž byly součástí obranného systému zemských hranic. Obě tyto lokality se svou centralitou řadily k významnějším⁵⁸ a obě byly městy před rokem 1331. Obranný systém obou měst byl tvořen kamennou hradbou, Přimda měla navíc hrad, který patří k nejstarším stavbám tohoto typu na našem území⁵⁹. Vzhledem k obranné funkci lokalit nelze předpokládat soupeření s Tachovem, který měl stejný význam. Kdyby mezi sebou tato města měla kolizní vztahy, mohlo by dojít k oslabení obrany země.

---

⁵⁸ Zjištěné pořadí Stráže je 21-22/92, Přimdy 23-24/92. Stejných hodnot jako tato dvě města nabývají ještě Kamýk nad Vltavou, Volyně a Dobřany.

⁵⁹ Hrad je zmiňován Kosmou k roku 1121 (Durdík 2005, 239-241).

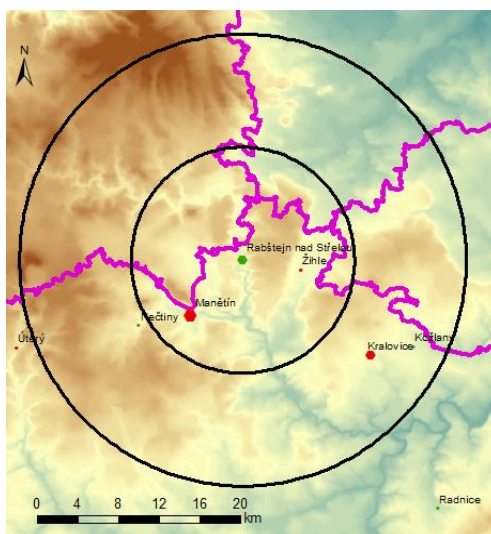
Mapa 17: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Tachova v období 1301-1350. Červeně označená města existovala již v předchozím sledovaném období.

Planá, jež je jako město uváděna k roku 1343, ovšem mohla Tachovu konkurovat. Významná pro rozvoj této lokality byla především přítomnost dálkové komunikace (norimberská cesta) a těžba stříbra v okolí (Pelant 1988, 218-219). Zjištěnou hodnotou centrality však Planá z hlediska městských funkcí a tedy i centrality nedosáhla velikosti Tachova. Obě lokality si byly velmi podobné – centrální místo při dálkové komunikaci, s hradem a opevněné kamennou hradbou. Královské město předčilo Planou zejména v sociální a kulturní sféře, kterou lze u Tachova doložit např. přítomností židovského etnika. Město zřejmě jako součást královské komory plnilo také administrativní význam. O důležitosti Tachova svědčí i snahy české šlechty o získání této lokality a její několikrát vykoupení zpět do královských rukou.⁶⁰

V severní části Plzeňského kraje bylo roku 1337 Oldřichem Pluhem vystavěno město **Rabštejn nad Střelou**, které převzalo původní centrální význam Manětína. Tato lokalita svou centralitou dosahuje hodnoty 46, což ji řadí do první třicítky centrálních míst (umístění 26/92). Do mílového

⁶⁰ Roku 1297 si město přisvojil Albrecht ze Žeberka, po roce 1310 byl Tachov v držení Jindřicha z Lipé. K vykoupení města králem došlo v roce 1323 (Jan Lucemburský) a znovu v roce 1333 Karlem IV. (Pelant 1988, 276).

okruhu Rabštejna nad Střelou spadají dvě lokality (mapa 18), jež byly založeny již před rokem 1300 – Manětín a Žihle. Jak již bylo předesláno, význam Manětína se založením Rabštejna poklesl. Žihle patřila již v předchozím sledovaném horizontu k nejméně významným centrálním místům a tato pozice jí zůstala. V okruhu dvou mílí od města lze sledovat pokles významu Kralovic, který byl pravděpodobně rovněž způsoben založením Rabštejna. Centralita Kralovic se v tomto období snížila více než o polovinu, což je největší propad ze všech centrálních míst v tomto období. Fundace Kožlan ve vzdálenosti 4 km od Kralovic neměla zřejmě na jejich úpadku žádný podíl, spíše naopak v prvotním vývoji vztahu těchto lokalit Kralovice mohly mít podíl na úpadku Kožlan, jež jsou k roku 1322 zmiňovány jako ves⁶¹ (Pelant 1988, 158-160). Ve vzdálenosti 12 km od Rabštejna vzniklo kolem roku 1330 ještě komorní město Nečtiny, jehož zjištěná hodnota centrality je nejnižší ze všech sledovaných lokalit. Toto město bylo velmi často zastavováno (Pelant 1988, 201).

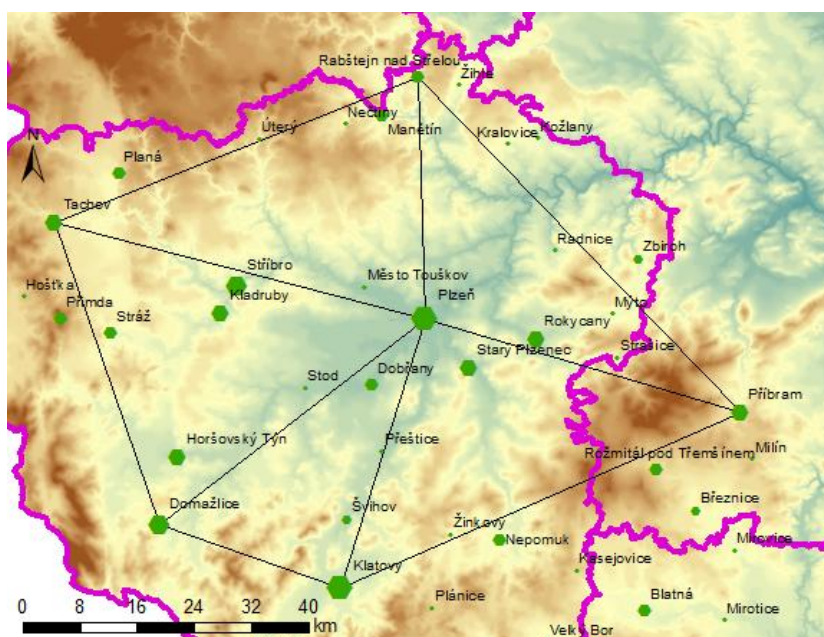
Mapa 18: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Rabštejna nad Střelou v období 1301-1350. Červeně označená města existovala již v předchozím sledovaném období.

V období let 1301-1350 se stupňoval rozdíl mezi centrálními místy **Stříbro** a **Kladruby**. Obě tyto lokality si přibližně zachovaly svůj význam,

⁶¹ V následujícím období dochází k opětovnému povýšení lokality na město a k vzestupu jejího centrálního významu.

ale Stříbro se vyvíjelo rychleji – jeho centralita narostla o 27%, zatímco Kladrubům pouze o 11%. V následujícím období došlo k vystupňování konfliktu obou měst, jehož důsledkem byl poměrně značný propad Kladrub v hierarchii centrálních míst (více viz kap. 8.8.3. Období 1351-1420). V mílovém okruhu ani jedné z těchto lokalit nevzniklo v chronologickém intervalu 1301-1350 žádné nové město. Do dvoumílového obvodu obou měst spadá již výše zmiňované město Stráž. Druhou a poslední lokalitou v blízkosti těchto dvou center je Stod, jenž z hlediska centrality náleží k méně významným lokalitám (centralita 9, pořadí 70-74/92).

V Plzeňském regionu se v tomto období vytvořil systém centrálních míst (mapa 19) velmi podobný tomu, jenž se konstituoval v předchozím období kolem Starého Plzně. Jediným rozdílem bylo přesunutí vrcholu umístěného v Manětíně do Rabštejna nad Střelou.

Mapa 19: Systém centrálních míst kolem Plzně v období 1301-1350.

Jak již bylo řečeno v úvodu kapitoly, došlo v tomto sledovaném období k obrovskému nárůstu centrálního významu lokalit v jižních Čechách. Celkově hodnota centrality vzrostla nejvíce u **Českého Krumlova** (o 231%), který z hlediska centrality předčil všechna jihočeská

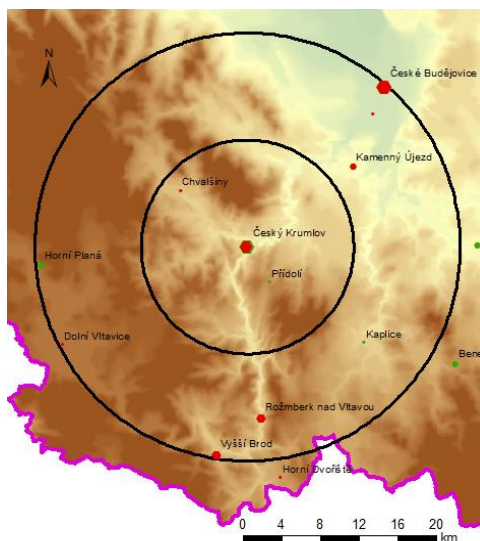

města včetně královských. Za svůj vzestup tato lokalita nepochybně vděčí Rožmberkům, kteří ji získali dědictvím a přesunuli do ní roku 1302 své hlavní rodové sídlo (Minářová 1996, 17). Z Krumlova začal Petr I. z Rožmberka vytvářet honosnou rezidenci hodnou postavení jeho rodu.

Největší konkurencí byl Český Krumlov pro nedaleké **České Budějovice**. Hodnota centrality tohoto královského města se oproti předchozímu období zdvojnásobila. Rivalita mezi městy zřejmě působila pozitivně na rozvoj obou lokalit. Z hlediska jejich hodnot centrality lze říci, že obě místa měla téměř stejnou důležitost. Českému Krumlovu v provedené analýze napomohla přítomnost hradu, jehož centrální funkce Českým Budějovicím chybí. Přestože každý sledovaný deskriptor má význam pro určení centrality, nelze na základě přítomnosti či absence pouze jediného z nich učinit závěr o významu lokality. Královská síla mohla u panovnických měst působit jako výrazně progresivní prvek, ale tento vliv nelze na základě analýzy pomocí deskriptorů určit. Navíc se tato situace zdá v případě Českého Krumlova a Českých Budějovic vzhledem k jejich vlastníkům v období 1301-1350 velmi málo pravděpodobná. Petr I. z Rožmberka zastával úřad nejvyššího komorního, roku 1340 byl jmenován hejtmánem v Čechách a především byl zřejmě největším věřitelem Jana Lucemburského, který využíval města hlavně jako zdroj příjmů (Žalud 2012, 53). Prostředků pro budování honosné rezidence a lokality vysokého centrálního významu měli Rožmberkové tedy jistě dost, zatímco Jan Lucemburský své finance do měst neinvestoval.

V okruhu jedné míle od Českého Krumlova vzniklo po roce 1300 pouze jedno město, kterým bylo původně Vítkovské Přídolí (mapa 20). Tato lokalita stejně jako Český Krumlov připadla po vymření rodu Rožmberkům. Přídolí se svou hodnotou centrality 15 řadí mezi lokality nižšího významu. Její označení v průběhu 14. století kolísá mezi vsí a městečkem (Kubíková 2011, 72). V okruhu do dvou mílí od Českého Krumlova se mezi lety 1301-1350 objevila další dvě centrální místa, Kaplice Bavorů ze Strakonice a Horní Planá, jež náležela zlatokorunskému

klášteru. Z hlediska centrality byla významnější druhá jmenovaná lokalita, která mezi centry zaujala 54. místo.

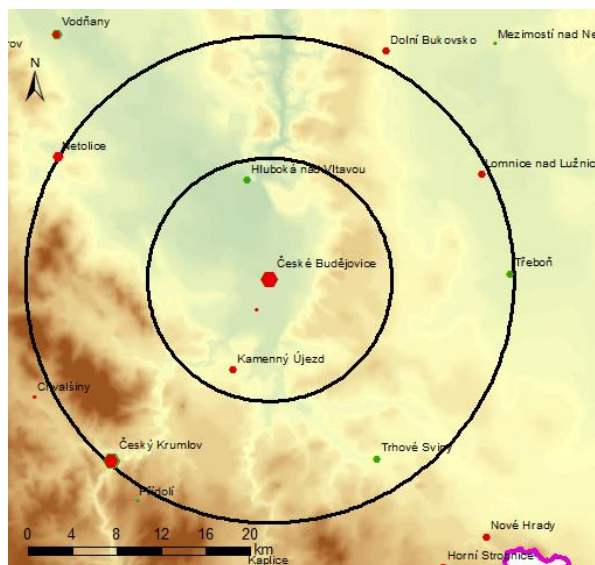
Mapa 20: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Českého Krumlova v období 1301-1350. Červeně označená města existovala již v předchozím sledovaném období.

Přestože došlo k přesídlení rodu do Českého Krumlova, Rožmberk nad Vltavou si udržel svůj centrální význam, jehož nabyl do roku 1300.

V oblasti jedné míle od **Českých Budějovic** rovněž byla nově vysazena pouze jedna lokalita, kterou bylo královské město Hluboká nad Vltavou (mapa 21). Na místě vzniklého města se nacházel hrad, jenž byl pravděpodobně založen již Přemyslem Otakarem II. (Kovář 2011, 140-143). Většího významu nabývaly dvě lokality pánů z Landštejna situované při okraji dvoumílového okruhu kolem Českých Budějovic – Trhové Sviny a Třeboň⁶². Tato města se svou hodnotou centrality pohybují těsně za první polovinou centrálních míst. Význam Třeboně v následujícím období v souvislosti s připojením k rožmberskému majetku výrazně vzrůstá.

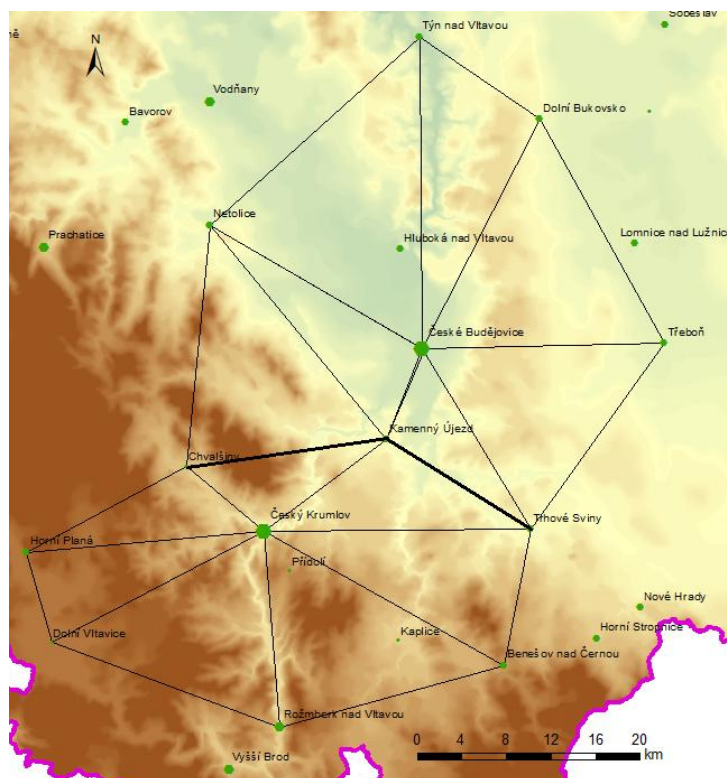
⁶² Obě lokality v posledním sledovaném období náležejí k majetku Rožmberků.

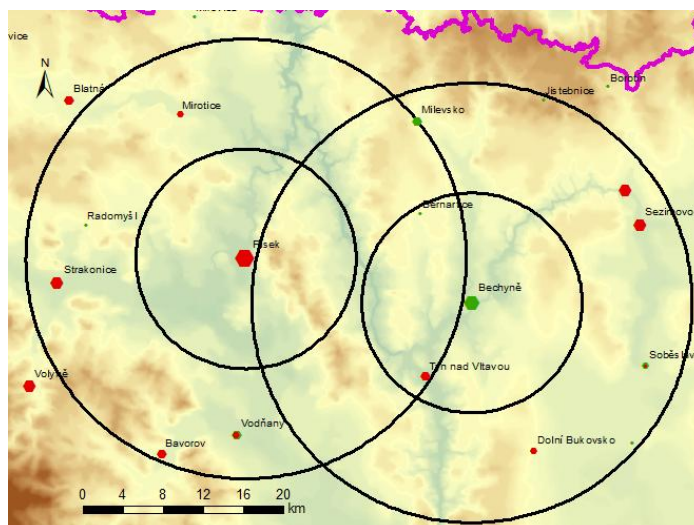
Mapa 21: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Českých Budějovic v období 1301-1350. Červeně označená města existovala již v předchozím sledovaném období.

Struktura rozmístění centrálních míst kolem Českých Budějovic i kolem Českého Krumlova byla jejich vzájemným působením oproti ideálnímu modelu značně deformována (mapa 22). Ze situování center nižšího významu kolem těchto lokalit lze vyzorovat vzájemné působení dvou významných centrálních míst. Do systému kolem Českých Budějovic v předchozím období spadal i Český Krumlov, jehož význam ovšem po roce 1300 destrukoval celé pravidelné uspořádání struktury. Systém se v oblasti mezi Českým Krumlovem a Českými Budějovicemi v důsledku střetu dvou vlivů výrazně zmenšil. Rozmístění měst jižním směrem od Českého Krumlova vykazuje známky pravidelnosti, které jsou v severní části narušeny přítomností Českých Budějovic, jež způsobují zmenšení vzdálenosti centrálních míst nižšího významu od Českého Krumlova.

Mapa 22: Systém centrálních míst okolo Českého Krumlova a Českých Budějovic v období 1301-1350.

Vedle vztahu Českých Budějovic a Krumlova mělo pro vývoj centrálních míst jihočeského regionu v období 1301-1350 zásadní význam královské město **Bechyně**. Na místě dnešního města se již na počátku 12. století nacházelo významné správní středisko, které bylo majetkem pražského biskupa. V rámci upevnění moci v jižních Čechách získal lokalitu roku 1268 Přemysl Otakar II. K jejímu povýšení na město došlo až za Jana Lucemburského kolem roku 1323 (Bahlcke – Eberhard – Polívka 2001, 8). Bechyně byla již od 12. století sídlem arcijáhenství, ve 14. století zde byl zřízen i děkanát. Zjištěná hodnota centrality města je 105, což ji řadí do první desítky nejvýznamnějších míst jihozápadních Čech v období 1301-1350 (pozice 9/92). Tato lokalita se stala konkurenčním centrem pro další královské město, jímž byl Písek, který se z hlediska centrality posunul o tři místa pod Bechyni. Hlavně se ale Bechyně stala konkurentem pro necelých 19 km vzdálené Sezimovo Ústí (mapa 23).

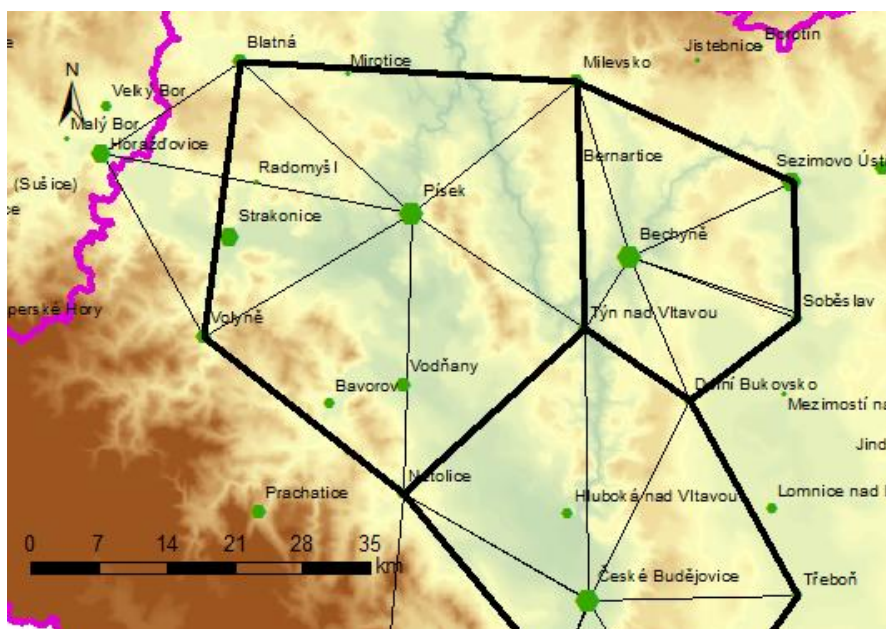

Mapa 23: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Bechyně a Písku v období 1301-1350. Červeně označená města existovala již v předchozím sledovaném období.

V okolí Bechyně a Písku se v tomto období utvořila struktura centrálních míst nižšího významu, jež přímo navazuje na vytvořený hexagonální systém kolem Českých Budějovic (mapa 24). Uzavření útvaru vznikajícího kolem Písku již v předcházejícím období bylo umožněno povýšením Milevska Bavorů ze Strakonice na město. K dotvoření tohoto systému centrálních míst jistě přispěl i vývoj Blatné, jejíž centralita se oproti období 1230-1300 zvýšila o 52%. Jako bod tvořící jihozápadní vrchol struktury kolem Písku byla zvolena Volyně, přestože vedle ní se vyskytují významnější Strakonice, jelikož tímto způsobem jsou do struktury zahrnuta obě tato města.

Z hlediska rozmístění centrálních míst je zajímavá pozice **Týna nad Vltavou**, který náleží do struktur kolem Českých Budějovic, Písku i Bechyně. Toto biskupské město se tedy pohybovalo na území styku tří okruhů kolem královských měst. Obyvatelé Týna nad Vltavou jistě měli více možností než jiní měšťané, protože jim služby v podobě centrálních funkcí poskytovaly hned tři velmi významné lokality. Na druhou stranu však tato poloha znemožňovala městu jeho vlastní růst, což dokládá i zjištěná hodnota centrality, která se mezi prvními dvěma sledovanými

obdobími nemění. Týnští měšťané tedy měli záruku dostupnosti centrálních funkcí, ale zároveň si mohli být také téměř jisti, že jejich vlastní město tyto funkce plně poskytovat nikdy nebude.

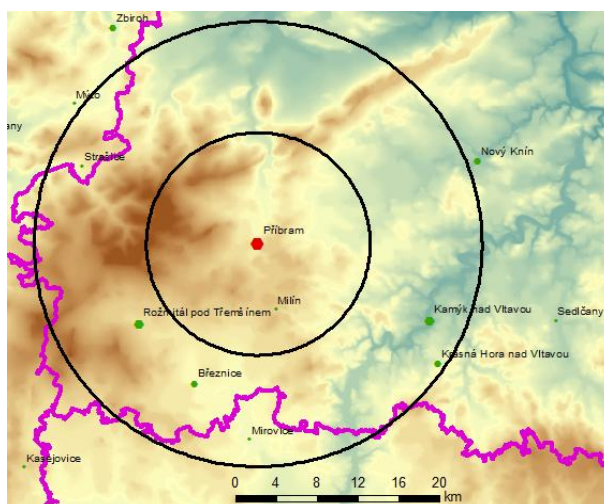
Mapa 24: Struktura centrálních míst okolo Písku a Bechyně v období 1301-1350.

V první polovině 14. století došlo k fundaci mnoha měst v oblasti **Příbramska**. Většina lokalit zde vznikla v důsledku těžby drahých kovů. K Příbrami, která byla do této doby na sledovaném území jedinou lokalitou Příbramského okresu, přibýlo sedm nových městských lokalit (mapa 25), z nichž žádná svou centralitou nepředčila její význam. Nejvíce se jí blížilo královské město Kamýk nad Vltavou, které se z hlediska hodnoty centrality umístilo přímo za Příbramí. Tato lokalita bývala ve 13. století celním místem na Vltavě a svůj městský status získala pravděpodobně roku 1336⁶³. Umístění mezi centrálními místy 38/92 získal šlechtický Rožmitál pod Třemšínem, jeho existence jako města je však v tomto sledovaném horizontu nejistá – k povýšení lokality mělo dojít

⁶³ K. Kuča uvádí lokalitu jako městečko již k roku 1285 (Kuča 2000, 784-787). S. Polák datuje povýšení lokality na město k roku 1336 (Polák 1974-1975, 23), stejný letopočet je rovněž uveden ve Vlastivědném sborníku Podbrdská (Neuvedeno 1982, 127).

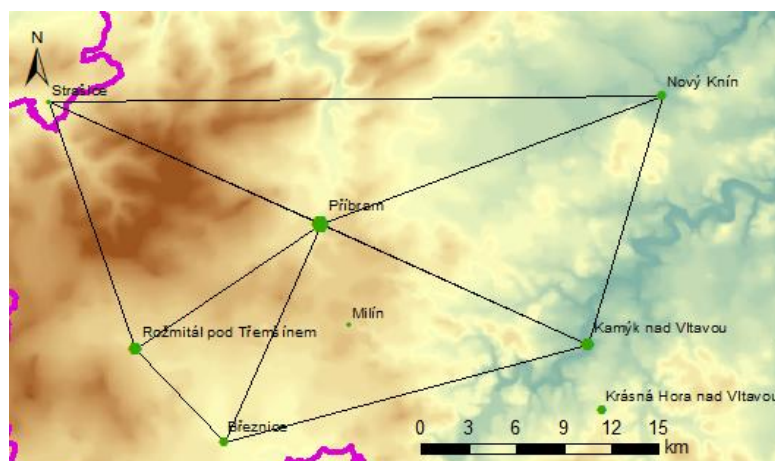
před rokem 1379 (Neuvedeno 1982, 108-115). Podobnou hodnotu centrality získalo v analýze i královské město Nový Knín⁶⁴ a šlechtická Březnice, jež stejně jako Rožmitál pod Třemšínem náležela k majetku rodu Buziců.

Mapa 25: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou milí od Příbrami v období 1301-1350. Červeně označená města existovala již v předchozím sledovaném období.

V tomto období vznikla na Příbramsku také dvě městečka, která náležela k nejnižším centrálním místům. Jsou jimi Rožmberské Sedlčany a komorní město Milín, které je k roku 1336 označováno jako městečko (Neuvedeno 1982, 66-68). Do mílového okruhu Příbrami, jejíž význam lehce poklesl, ale zůstala mezi dvaceti místy s nejvyšší centralitou, spadalo v období 1301-1350 také západočeské město Strašice. Právě tato lokalita, jež patřila Rožmberkům, dotvářela systém centrálních míst nižšího významu kolem Příbrami (mapa 26). Příbram obklopovalo pouze pět centrálních míst.

⁶⁴ Dle V. Smolové byla lokalita královským městem již na sklonku 13. století, nejpozději do roku 1321. Poprvé je ale Knín uváděn jako město roku 1331 a v roce 1350 mu byla potvrzena horní práva (Smolová 2009, 10-11). S. Polák jako dobu vzniku města uvádí interval 1321-1331, kdy došlo k rozdělení Knína na Starý a Nový (Polák 1980, 17).

Mapa 26: Systém centrálních míst okolo Příbrami v období 1301-1350.

Celková struktura centrálních míst pro období 1301-1350 je zobrazena v příloze 11.

8.8.3 Období 1351-1420

V posledním sledovaném chronologickém úseku dochází podobně jako v předchozím období k zahuštění městské sítě a zároveň k vzestupu hodnot centrality většiny centrálních míst⁶⁵. V celém sledovaném regionu po polovině 14. století přibylo 38 lokalit (příloha 14), z nichž 23 se nachází v oblasti jižních Čech. V tomto regionu pokračuje vliv rodu Rožmberků, kteří byli fundátory téměř všech jihočeských lokalit. Většina nově založených měst v celém sledovaném regionu byla šlechtická (30 měst, tedy 79%), královská města vznikla pouze tři – Lišov, Mladá Vožice, Purkarec (Karlshaus). Všechny tyto lokality se nacházejí v jižních Čechách.

Početné budování šlechtických centrálních míst lze dát do souvislosti se snahou šlechty o prosazování jejích zájmů a získání většího vlivu. Jako příklad vzdoru české šlechty vůči panovníkovi lze uvést spor Karla IV. s Rožmberky, k jehož vyvrcholení došlo roku 1356. Spor vznikl kvůli nerespektování zákazu odvolávání se k cizím soudům ze strany

⁶⁵ Kompletní výsledky hodnot centrality jsou uvedeny v příloze 12, příloha 13 obsahuje tabulku s procentuálním vyjádřením změny centrality měst oproti předchozímu období.

Rožmberků. I přes doklady několika sporů si Karel IV. jako vynikající diplomat udržel se šlechtou dobré vztahy (Bobková 2012, 80). Následně za Václava IV., který nebyl natolik silným panovníkem, docházelo k vyostřování situace mezi králem a šlechtou⁶⁶. Toto období se rovněž vyznačuje nárůstem písemných pramenů, zejména četných privilegií, kterými byla města obdařena.

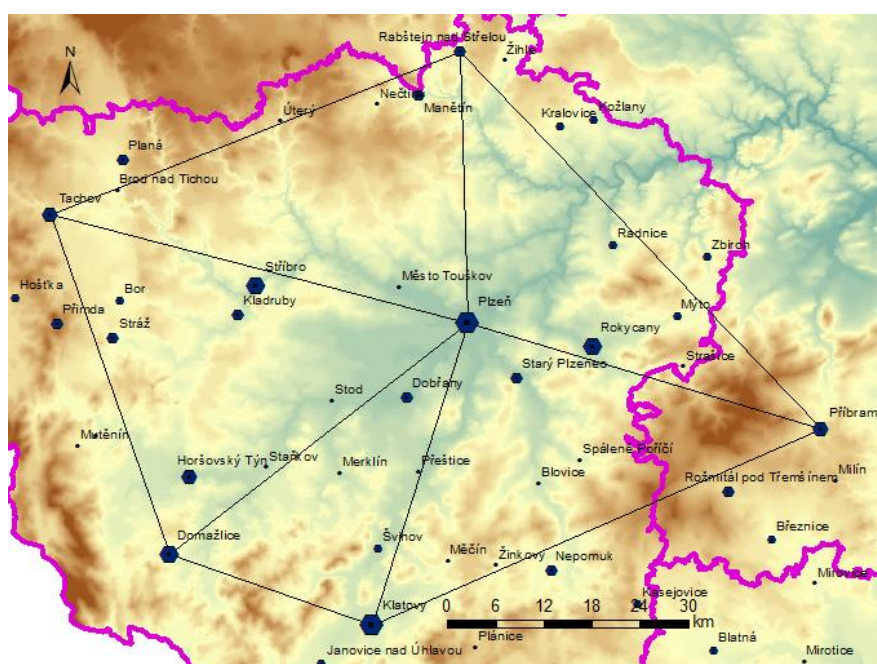
Většina nově vzniklých lokalit se z hlediska centrality řadí k místům s nižším významem. Do první padesátky dle centrality nejvýznamnějších míst se zařadily pouze tři nové lokality s městským statutem, jimiž jsou komorní město Veselí nad Lužnicí (25/130) a šlechtická města Janovice nad Úhlavou (46/130) a Deštná (50/130). Důvody nízké centrality nově zakládaných měst není možné určit. Pravděpodobně si centrální místa již upevnila své postavení z předchozích období a neumožňovala vznik nových významných lokalit. Otázka zda se z některé nově vzniklé lokality postupem času stalo centrální místo vyššího významu, přesahuje již rámec této práce. Nelze ovšem vyloučit možnost, že některá města měla nižší hodnoty centrality pouze kvůli svému pozdnímu založení a později jejich význam vzrostl. Další vývoj lokalit není na základě teorie centrálních míst možné odhadovat, protože husitské války jistě zcela změnili strukturu dosavadního systému centrálních míst.

Základ systému centrálních míst celého regionu, jak byl popsán pro předchozí období, se příliš nezměnil. Rozdílné hodnoty centrality jižní a západní části sledovaného regionu se v tomto období více vyrovnaly. Mezi dominantní dvojici z hlediska centrality nejvýznamnějších míst, kterou tvořily Plzeň a Klatovy, se dostaly České Budějovice. Celkově vznikla mezi šesti nejcentrálnějších místy struktura, v níž se pravidelně střídá západočeská lokalita s jihočeskou (viz příloha 12).

---

⁶⁶ Více k problematice viz Novotný 2012, 664-674.

Plzeňský systém centrálních míst si zachoval svou strukturu, která se utvořila do roku 1350 (mapa 27). Všechna města tvořící vrcholy plzeňského systému si udržela svůj význam a nebyla nahrazena žádnou novou lokalitou. V nejbližším okolí **Plzně** došlo k dalšímu poklesu významu Starého Plzně (6%) a naopak k nárůstu hodnoty centrality Rokycan (185%), které byly ve třetím sledovaném období obdařeny řadou privilegií⁶⁷.

Mapa 27: Systém centrálních míst kolem Plzně v období 1351-1420.

Druhá polovina 14. století je obdobím vystupňování konfliktu mezi centry **Stříbro** a **Kladruby**. Zatímco Stříbro navýšilo svou hodnotu centrality o 53% a podrželo si své postavení z předchozího období, Kladruby zaznamenaly pokles centrality o 7%, což je posunulo mezi centrálními místy na pozici 26/130 (v předchozím období 16/92). Stříbro si velmi hlídalo svůj mílový okruh a trvalo na zrušení několika kladrubských privilegií, která jej narušovala. Takto došlo roku 1382 k odvolání práva

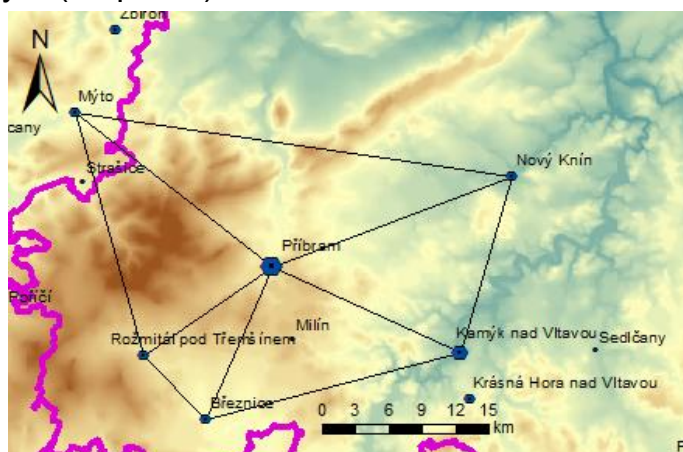
⁶⁷ Roku 1381 právo nucené cesty, roku 1399 právo svobodného odkazu majetku, roku 1374 právo pečeti. Pro Rokycany je rovněž k roku 1404 doložena městská kniha (Pelant 1988, 244; týž 1985, 214; Křížková Červená 34-37).

výstavby hradeb, jež Kladruby získaly o dva roky dříve. Ve stejném roce bylo odvoláno právo nucené cesty a roku 1399 došlo dokonce ke zrušení práva týdenního trhu, který se v Kladrubech konával ve čtvrtek (Pelant 1988, 147).

Vztah konkurenčních měst Tachova a Plané zůstal do husitských válek rovněž neměnný. Planá sice zvýšila svou centralitu a významem se lehce přiblížila k Tachovu, ale jeho postavení stále výrazněji neoslabila.

Systém centrálních míst zůstal pro toto období podobný rovněž na **Příbramsku**, kde vznikla pouze jedna nová lokalita, již byly rožmberské Prčice. Toto město se hodnotou své centrality pohybuje kolem devadesátého místa (umístění 89-97/130). Vzhledem k nízkému významu neměla tato lokalita příliš vliv na již vzniklý příbramský systém centrálních míst. Města, která tvořila tento systém, si zachovala přibližně stejný význam jako v předchozím sledovaném období. Vzhledem k poklesu významu Strašic, které svou centralitou spadají do třicítky nejméně významných lokalit, je možný přesun vrcholu struktury z této lokality do nedalekého Mýta (mapa 28).

Mapa 28: Systém centrálních míst kolem Příbrami v období 1351-1420.

V jižních Čechách v posledním sledovaném období dochází k několika změnám. Celé řadě centrálních míst tohoto regionu stoupl význam a navíc jak již bylo řečeno výše, dochází zde rovněž k nárůstu počtu měst.

V pokračující rivalitě měst **České Budějovice** a **Český Krumlov** získávají v tomto období z hlediska centrality převahu České Budějovice, jejichž centralita se zvýšila o 122%, zatímco Český Krumlov zaznamenal nárůst hodnoty centrality o 82%. Tento vývoj byl způsoben četnými privilegii, jež v posledním sledovaném období České Budějovice získaly⁶⁸. Projevila se zde tedy panovnická síla, jež nebyla v předchozím období využita. Postavení obou měst ovšem nijak neovlivnilo systém centrální míst, který byl utvořen v předchozím období. Význam Českých Budějovic v tomto období dokládá i zpráva o translaci Kamenného Újezda. Toto město údajně nechal jeho majitel Brum přesunout do přesně přeměřené vzdálenosti jedné míle od Českých Budějovic, aby se lokalita mohla více rozvíjet. K tomuto přeměření došlo po roce 1351 (Kovář – Úlovec 2006, 7).

Do konkurenčního vztahu mezi **Bechyní** a **Sezimovým Ústím** vstupuje v tomto období Soběslav, jejíž hodnota centrality vzrostla téměř čtyřikrát oproti situaci před polovinou 14. století. Tento vzestup je doložen získáním práva královských měst, které bylo Soběslavi uděleno roku 1390. Město získalo pro toto období téměř shodnou hodnotu centrality jako Sezimovo Ústí.

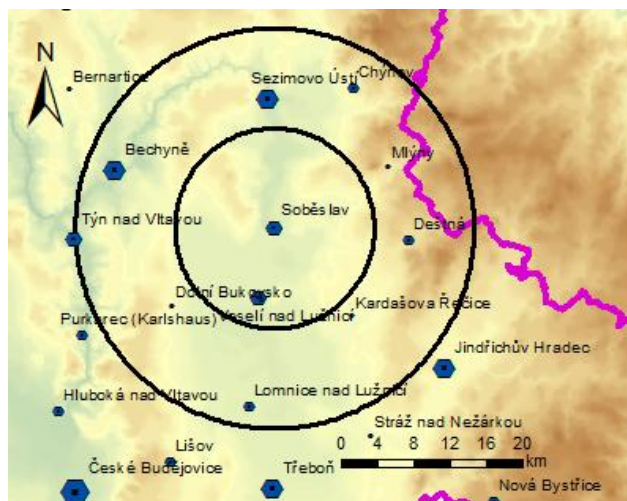
Ve vzdálenosti necelých 8 km od **Soběslavi** je roku 1362 uváděno komorní město Veselí nad Lužnicí (mapa 29), které se svou centralitou umístilo na pozici 25/130 mezi centrálními místy. Toto město se nacházelo v těsné blízkosti Mezimostí nad Nežárkou⁶⁹, jež bylo založeno roku 1322 pány z Landštejna a roku 1369 se stalo majetkem Rožmberků. K povýšení Veselí nad Lužnicí na město přestože se v blízkosti nacházelo již jiné centrální místo, mohlo hypoteticky dojít díky situování města na

---

⁶⁸ Mezi nejvýznamnější z nich patří právo popravky roku 1381, monopolní obchod s dobytkem z Rakous a Uher, který získaly České Budějovice roku 1383 nebo povolení prodeje stříbra a rudy z roku 1385 (Čapek 2012, 148-149).

⁶⁹ Mezimostí je dnes součástí města Veselí nad Lužnicí.

křižovatce obchodních cest. Prostřednictvím analýzy centrálních míst nelze říci, proč takto Karel IV. učinil.

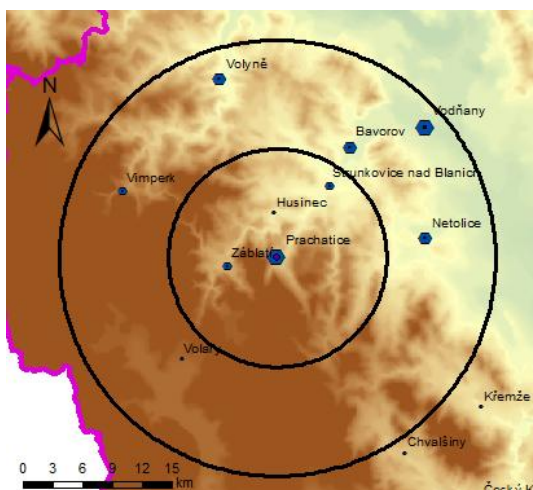
Mapa 29: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Soběslavi v období 1351-1420.

V okruhu dvou mílí od Soběslavi se v tomto období konstitovala tři nová centrální místa nižšího významu, rožmberská města Deštná, Mlýny a město Kardašova Řečice, jež náleželo pánům z Ústí a Hradce. Jak již bylo řečeno výše, Deštná svou centralitou patřila k významnějším nově založeným centřům. Její význam však nebyl až takového rozsahu, aby ohrozila postavení Soběslavi. Kardašova Řečice a Mlýny získaly shodně hodnotu centrality 17, jež je řadí na pozici 89-97/130.

Výrazný vzestup centrality zaznamenaly **Prachatice**, svou hodnotou 106 se dostaly mezi dvacet nejdůležitějších míst jihozápadních Čech z hlediska centrality. Jejich vzestup souvisí s řadou privilegií, která toto město vyšehradské kapituly během druhé poloviny 14. století získalo⁷⁰. Vzestup významu lze také spojovat s nárůstem kolonizace Šumavy. V okruhu jedné míle od Prachatic se v tomto období objevily dvě

⁷⁰ Prachatice získaly roku 1370 právo města Písku, roku 1381 právo skladu soli a hradební právo, roku 1394 právo výročního trhu. Mimo tato privilegia jsou v tomto městě k roku 1383 doloženy denní soudy a k roku 1373 také městská kniha (Fencel – Koutná – Kubů - Mager 2007, 5-24; Starý 2007, 26-31).

nové lokality, jimiž jsou Záblatí a Husinec (mapa 30). Majiteli obou zmíněných centrálních míst byli páni z Janovic. Obě města nenabývala přílišného významu - Záblatí získalo centralitu 31 a Husinec 21. Větší význam mělo Záblatí především díky rýžování zlata v okolí.

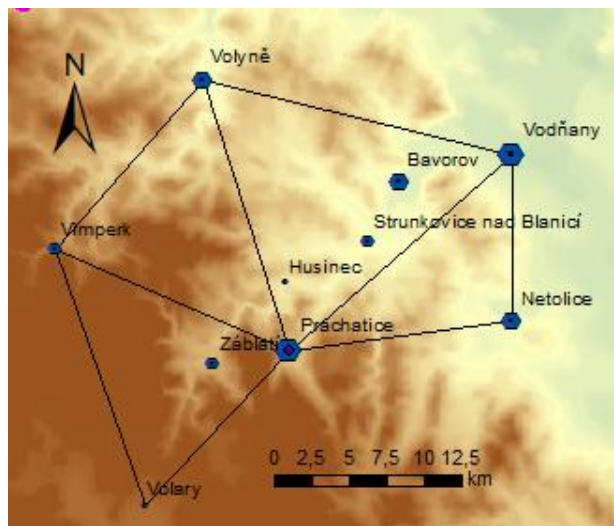

Mapa 30: Rozmístění centrálních míst v okruhu jedné a dvou mílí od Prachatic v období 1351-1420.

Ve vzdálenosti do dvou mílí od Prachatic byly situovány tři nově vzniklé městské lokality. Dvě z nich, Vimperk a Volary, se nacházely na Zlaté stezce. Významnější z nich byl Vimperk, jenž se svou hodnotou centrality zaujal pozici 64/130 mezi centrálními místy předhusitského období. Volary, které jsou jako město Vyšehradské kapituly zmiňovány roku 1359, spadají z hlediska hodnot centrality do desítky nejméně významných centrálních míst. Tato lokalita byla největší soumarskou základnou na Zlaté stezce v úseku mezi Prachaticemi a Pasovem, proto se zdá její centrální význam podhodnocen (Kozák 2006, 9). Při významných obchodních cestách se ovšem vyskytovala i celá řada sídlišť, která status města nezískala, proto nelze pouze na základě přítomnosti Zlaté stezky usuzovat na velký význam sídliště. Třetí nově konstituovanou lokalitou byly Strunkovice nad Blanicí, jež založili roku 1351 Rožmberkové. Význam tohoto města byl srovnatelný s Vimperkem.

Výše zmíněné lokality spolu s městy Volyně a Netolice utvořily nový systém centrálních míst kolem Prachatic (mapa 31). Jihozápadním

směrem není struktura uzavřena, což lze na základě teorie centrálních míst odůvodnit vlivem Českého Krumlova. Určitou roli zde zajisté sehrály i přírodní podmínky, díky nimž byla takto oblast řídce osídlena.

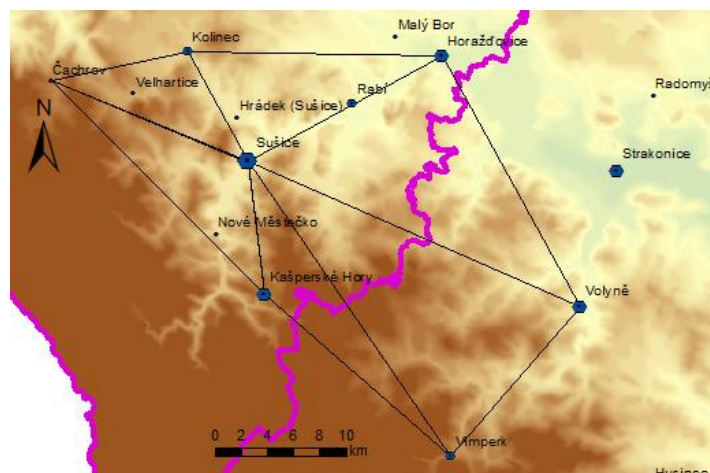

Mapa 31: Systém centrálních míst kolem Prachatic v období 1351-1420.

Jako jeden z vrcholů této soustavy byly vybrány Vodňany, přestože dle teorie centrálních míst by neměl být region kolem města tvořen lokalitami, které dosahují stejného významu. V tomto případě se ovšem z hlediska celkového systému centrálních míst v jižních Čechách jeví použití Vodňan jako nejvýhodnější.

Založení města Vimperk vedlo rovněž k utvoření struktury centrálních míst okolo západočeské **Sušice** (mapa 32), její význam v tomto sledovaném období vzrostl o 85%. Dokladem nárůstu významu této lokality jsou opět četná privilegia, která město získalo⁷¹. Tento systém navazuje na systém centrálních míst vytvořený kolem Klatov, proto byl jako jeden z vrcholů zvolen Čachrov a nikoli blíže situované Velhartice.

⁷¹ Roku 1353 úlevy od královské berně, roku 1358 potvrzení mílového práva, roku 1372 právo vybírat clo z přiháněného dobytka, v témže roce právo svobodného odkazu majetku, k roku 1406 osmidenní výroční trh (Pelant 1988, 273).

Mapa 32: Systém centrálních míst kolem Sušice v období 1351-1420.

Jako následek dílčích změn, jež byly uvedeny výše, došlo k proměně celého vytvořeného systému centrálních míst v oblasti jižních Čech. Rapidní nárůst významu některých lokalit ve spojení se vznikem řady nových centrálních míst způsobil částečnou transformaci systému, kterou lze vysvětlit na základě teorie centrálních míst změnou principu rozmístění centrálních míst. Od prvního sledovaného období byly struktury kolem centrálních míst založeny na obslužném principu. Zvýšením centrality a počtu měst se začala tato struktura proměňovat spíše podle dopravního principu, což znamená, že centrální místa se seskupují více v liniích podél hlavních cest. Na základě tohoto principu náleží jedno centrální místo do čtyř systémů kolem centrálních míst vyššího významu současně⁷².

Struktura centrálních míst v tomto období je již velmi složitá, což značně znemožňuje její interpretaci. S ohledem k předchozím obdobím lze vymezit několik hlavních systémů, které mohly s drobnými změnami přetrvat. Jedná se o systém centrálních míst kolem Českých Budějovic, Českého Krumlova, Písku a Bechyně. Porovnání sítě trojúhelníkovitých struktur z období 1301-1350 a 1351-1420 je zobrazeno v příloze 16.

⁷² Systém centrálních míst v jižních Čechách pro toto období je zobrazen v příloze 15.

Podrobnější analýza tohoto sledovaného období by vyžadovala doplnění komunikační sítě, která by umožnila ověřit platnost hypotézy o přeměně principů systému centrálních míst. Tato data bohužel nebyla v rámci práce nashromážděna. Proto lze pro poslední sledované období pouze konstatovat, že dochází v oblasti jižních Čech ke strukturálním změnám systémů centrálních míst, které vykazují určité pravidelnosti. Pro tento chronologický interval si svůj význam ponechávají místa, která měla vysokou hodnotu centrality již v předchozím období. Tato města tvoří pevnou součást struktury a mění se pouze okolní rozložení míst menšího významu. V příloze 17 je uvedena mapa porovnávající vzniklou síť vztahů s mílovými okruhy nejvýznamnějších lokalit.

Pro období po roce 1350 lze při analýze městské sítě využít zákoník Karla IV. *Maiestas Carolina*, v němž jsou uvedeny nezcizitelné a podmíněčně zcizitelné statky panovníka. Do první kategorie patří ze sledovaného regionu Plzeň, Tachov, Domažlice, Písek a České Budějovice. Podmíněčně zcizitelnými městy v jihozápadních Čechách byly Stříbro, Klatovy a Sušice (Nodl 2012, 244; Šimůnek 2012, 330). Jejich zapojení do struktury centrálních míst v tomto období se nachází v příloze 18. Uvedená města, která považoval Karel IV. za důležitá, odpovídají osmi královským městům s nejvyšší zjištěnou centralitou dle analýzy provedené v této práci. Podle hodnot centrality by do nezcizitelných měst místo Tachova měly patřit spíše Klatovy, neboť je z hlediska centrálního významu převyšují. Tuto drobnou odlišnost zřejmě zapříčinila strategická poloha města a vojenská funkce Tachova, která měla pro panovníka velký význam. Rovněž k ní mohlo dojít během analýzy v důsledku práce s literaturou.

9 ZÁVĚR

Cílem práce bylo prověření výpovědní hodnoty ekonomicko-geografických teorií při studiu vrcholně a pozdně středověké městské sítě v Čechách. Po úvodní části, v níž jsou některé teorie popsány a uvedeny příklady jejich použití v archeologii (zejména zahraniční), následuje případová studie zaměřená na aplikaci teorie centrálních míst na města v jihozápadních Čechách ve třech chronologických horizontech – 1230-1300, 1301-1350, 1351-1420. Celkem bylo v rámci práce analyzováno 132 středověkých měst z Plzeňského kraje, Jihočeského kraje a okresu Příbram.

Pro účely práce byla vytvořena metoda, jež vychází ze základních tezí teorie centrálních míst, které byly zejména pomocí definic středověkého města modifikovány tak, aby co nejvíce vyhovovaly podmínkám středověké společnosti. Použitý způsob byl založen především na sledování centrálních funkcí jednotlivých lokalit prostřednictvím vybraných deskriptorů. Každému městu byla tímto postupem určena hodnota centrality, která vyjadřuje, nakolik toto město plnilo centrální funkce. Zjištěné hodnoty byly pro každé sledované období vyhodnocovány individuálně dle momentálního stavu městské sítě.

Výsledky zjištěné touto metodou byly následně konfrontovány s historickou literaturou. Využitím číselných hodnot pro vyjádření významu města byla umožněna poměrně snadná komparace jednotlivých měst a vyjádření jejich vzájemných vztahů. Celkově lze na základě výsledků říci, že se od počátků zakládání měst až do husitských válek konstitovala městská síť, jejíž hlavní články, tedy města s nejvyšší zjištěnou hodnotou centrality, byly poměrně stabilní. Mezi tyto z hlediska centrality silné lokality patřila Plzeň, Klatovy, Český Krumlov, Domažlice, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Písek, Stříbro, Tachov, Sušice. Pokud je v české historické literatuře uváděno rozdělení měst podle jejich významu, obvykle tak autor činí na základě právního statusu lokality, kdy bývá šlechtickým městům automaticky přisuzován nižší význam než

královským. Metodou určování centrality bylo však zjištěno, že i nekrálovská města, zejména šlechtická, mohla poskytovat velké množství služeb a tím konkurovat královským městům. Nejnápadnější je v tomto ohledu vztah Českého Krumlova a Českých Budějovic – tato města spolu dle zjištěných výsledků soupeřila a jejich úroveň byla z hlediska centrality velmi podobná.

Použitou metodou bylo zjištěno několik pravidel, která se při analýze městské sítě jihozápadních Čech opakovaně projevila. Centralita většiny měst v průběhu času stoupala, a pokud tomu tak nebylo, obvykle propad lokality zapříčinil buď vznik nového města v jeho blízkosti, nebo výrazný vzestup nedalekého města založeného již dříve. Tato pravidelnost se objevuje u několika lokalit, z nichž lze jako příklad uvést např. založení Plzně s vysokou hodnotou centrality a současný pokles hodnot Starého Plzně a Rokycan. Dalším příkladem je nárůst centrality Stříbra a její pokles u Kladruhu, který lze potvrdit i na základě písemných pramenů. Z jižních Čech si takto vzájemně ubírala význam např. Bechyně a Sezimovo Ústí. Druhou velkou zjištěnou pravidelností je zachování principu centrálního města, kolem něhož se nacházejí méně významné lokality. Až na několik málo výjimek, kterými jsou do jedné míle od sebe ležící významná města Domažlice – Horšovský Týn, Plzeň – Starý Plzenec, Starý Plzenec – Rokycany, Stříbro – Kladruhy, jsou významné lokality situovány dále od sebe a v jejich bezprostředním okolí se nacházejí pouze města se zřetelně nižší zjištěnou hodnotou centrality.

Z tohoto hlediska poskytuje teorie centrálních míst analytický nástroj, jehož použitím je možné sledovat vývoj lokalit v čase i prostoru. Je ale nutné porovnávat zjištěné hodnoty s ostatními dostupnými prameny. Při aplikaci této metody je nezbytné brát v úvahu určité faktory, které ji omezují. Z hlediska určení hodnoty centrality je hlavním problémem neúplnost nashromážděných dat, kterou bohužel nelze plně eliminovat. Pro každou lokalitu je vhodné využití co nejvíce dostupných pramenů, což u některých není zejména vzhledem k současnému stavu bádání možné. Data v této práci byla především z časových důvodů

získána pouze z dostupné literatury, jejíž množství a kvalita zpracování se pro jednotlivá města značně liší. Ideálním stavem by bylo použití dat získaných archeologickými výzkumy v kombinaci s dochovanými písemnými prameny. I přes tento nedostatek se domnívám, že výsledky získané v této práci neztrácejí výpovědní hodnotu. Nedostatky, s nimiž je bohužel nutné počítat, se ve větší míře pravděpodobně vyskytují spíše u měst nižšího významu, jejichž pramenná základna je značně torzovitá.

Rozšíření dostupných dat k jednotlivým lokalitám by umožnilo provádět analýzu na základě většího počtu deskriptorů, než jaký byl použit v rozsahu této práce. Vhodné by bylo zejména zařazení údajů týkajících se řemeslné produkce ve městech a středověkého komunikačního systému. Účelná by jistě byla i další kategorizace některých deskriptorů, která by umožňovala lépe postihnout jejich význam (např. rozdělení církevních staveb dle jejich stavebního provedení).

Stejně jako pro dnešní dobu a ostatně i pro prostředí, v němž Christaller teorii centrálních míst koncipoval, neplatí zcela pravidelné prostorové rozložení centrálních míst ani pro období středověku. Základním uspořádáním míst je dle původní teorie soustava pravidelných šestiúhelníků. Tento model by čistě teoreticky mělo být možné na určité úrovni aplikovat i pro středověk. V rámci studia středověkých měst badatelé často hovoří o dodržování mílového práva a vyjadřují jej kružnicí okolo města. Tato kružnice, ať již opsaná či vepsaná, by teoreticky mohla tvořit základ pro pravidelnou šestiúhelníkovou strukturu centrálních míst nižšího významu kolem města. Aby nedocházelo k prolínání vlivů měst, bylo by vhodnější místo kružnice o poloměru jedné míle (11 km) použít míle dvě. Tento teoretický konstrukt ovšem ve skutečnosti neplatí. Již jen na základě porovnání počtu měst s velikostí sledovaného regionu je zřejmé, že mílový okruh nemohl být bezpodmínečně dodržován ve všech případech.

Vytváření systémů středověkých centrálních míst kromě již zmíněné neoptimální povahy analyzovaných dat naráží na dva základní problémy.

Prvním z nich je determinace prostřednictvím vymezeného regionu. Oproti původní aplikaci teorie centrálních míst byl zvolen mnohem menší region, který nedovoluje vyhledávat struktury vyšší úrovně. Rovněž se zde zásadně projevuje omezení prostoru prostřednictvím přírodních podmínek. Velkou část regionu představují pohoří, jež byla osídlena jen okrajově. Protikladem jsou naopak nížiny a oblasti při vodních tocích, kde vzhledem k výhodné poloze docházelo k rychlejší kolonizaci. Tento problém se vztahuje k aplikaci teorie centrálních míst obecně.

Druhý problém je specifický pro období středověku a souvisí s růzností vlastníků měst. Christallerova teorie vytvořená pro kapitalistickou společnost nepočítá s rivalitou centrálních míst způsobenou konfliktem mezi jejich vlastníky. Právě tento prvek se ale projevuje ve středověké městské síti velmi výrazně. Tímto způsobem lze objasnit, proč některá města mohla být situována blízko sebe ve vzájemné symbióze, a jiná si tvrdě konkurovala. Stejně tak na základě tohoto vztahu lze odvozovat, proč v některých oblastech vznikla/nevznikla nová lokalita, či naopak proč některé lokality ztratily svůj význam či dokonce zcela zanikly. Z provedené analýzy vyplývá, že duchovenská a královská města podobného významu se mohla vyskytovat vedle sebe bez konfliktů, zatímco kombinace šlechtické – královské město (např. Sezimovo Ústí – Bechyně) se zdá být mnohem méně přijatelná. Rivalita se mohla objevit i mezi královskou a klášterní lokalitou, jako tomu bylo např. v případě Kladrub a Stříbra. Toto pravidlo ovšem nelze zobecnit a automaticky vztáhnout na všechna města (záleží na konkrétních vlastnicích i sledovaném období).

Klášterní lokality většinou patří k místům s nižším centrálním významem, proto je určení jejich konkurenčních vztahů k městům odlišných vlastníků v podstatě bezpředmětné. Výjimkou jsou významnější města Kladruby, Dobřany, Manětín, Nepomuk a Netolice. Zbývajících patnáct měst náležejících ke klášternímu majetku svou centralitou patří mezi méně významná místa. Tyto výsledky odpovídají často nejasnému právnímu postavení lokalit, jejichž označení kolísá mezi vsí a městečkem.

Rovněž jsou tyto zjištěné hodnoty v souladu s předpokladem, že poddanská města, především klášterní, byla podřizována systému velkostatků jejich vrchnosti. Z výsledků se zdá, že každý klášter si minimálně ve sledované oblasti udržoval jednu poněkud významnější lokalitu městského charakteru a u ostatních převažoval spíše agrární charakter sídliště podobný vsím. Tato hypotéza odpovídá studii R. Nového týkající se chotětovského panství, kde centrální význam plnily zřejmě Dobřany (Nový 1973, 99-101). Pro kladrubské benediktiny byly srovnatelným centrálním místem Kladruby, pro nepomucké cisterciáky Nepomuk a pro zlatokorunský klášter Netolice. Nižšího významu nabývaly Kralovice plaských cisterciáků.

Při aplikaci teorie centrálních míst ve sledovaném regionu byly záměrně vyhledávány struktury tak, aby odpovídaly jejím principům. Uvedené systémy centrálních míst byly vytvářeny na základě kompromisu mezi hodnotami centrality a hexagonální soustavou. Neodrážejí skutečnou situaci, ale jsou pouhou teoretickou konstrukcí, jejímž účelem je pozorování vzájemných vztahů mezi sledovanými městy. Přestože se vytvoření pravidelné hexagonální sítě jeví jako pošetilé, bylo díky této metodě nalezeno několik pravidelností v rozmístění měst, jež jsou v rámci práce podrobně popsány. Jako příklad bych na tomto místě uvedla téměř striktní dodržování mílového okruhu kolem nejvýznamnějších měst v jižních Čechách v období 1230-1300, jehož pravidelnost je až zarážející. I přes tento fakt je třeba mít na paměti, že při aplikaci teorie došlo k řadě odchylek a výsledky vzniklé jejím použitím je nutné brát s velkou rezervou.

Uvedený přístup ke studiu sítě středověkých měst představuje pouze základní rámec pro další studium. Pro ověření aplikovatelnosti metody použité v této práci by bylo vhodné podrobnější zpracování zkoumaného regionu i jeho prostorové rozšíření. Města byla v rámci práce pojímána samostatně, vytržena ze sídelního kontextu. Pro další zpracování by bylo vhodné do práce zahrnout přinejmenším dva další prvky – trhové vsi, které dle mého názoru mohly představovat nižší centra

(někdy srovnatelná z hlediska „poskytování služeb“ s méně významnými městy), a hrady, jež mohly strukturu městské sítě také výrazně ovlivnit. Představená metoda také díky částečné kvantifikaci dat nabízí možnosti dalšího statistického zpracování dat souvisejících se středověkými městy (např. sledování výskytu určitých deskriptorů, rozdělení domnělých centrálních míst podle funkcí, hodnocení celých oblastí podle jejich potenciálu centrality).

Otázkou ovšem zůstává, jak prostor vnímal středověký člověk a co pro něj ve skutečnosti bylo centrálním místem.

10 RESUMÉ

This study is focused on utilization of economic and geographic theories in archaeological research. The main theme is the Central Place Theory which was published in 1933 by German geographer Walter Christaller. This theory uses a geometrization of location places in a regular triangular-hexagonal system. Possibility of using this theory in archaeology is still a theme for discussion.

The theoretical part of this study is concerned on describing geographical and economic theories and showing some examples of their successful application in archaeology. The practical part of this work presents an attempt to analyze the system of medieval towns in south-west Bohemia. Investigated region includes 132 medieval towns which were examined in three time intervals. These established periods are 1230-1300, 1301-1350 and 1351-1420.

Centrality of medieval towns was observed via recognizing their central functions which includes administrative, cultural, religious, social, health (also hygienic), economic and military purposes. This access is based on the Central Place Theory principles.

Obtained structure of medieval towns was compared with historical resources. All towns and their relationships were also mapped. This approach reveals some regularities in a medieval town structure which were omitted by archaeological survey up to now. For example there is obviously no more significant town in one Czech mile (11 km) region of another important town. Another ruler is that significant town needn't to be a king's locality how it was supposed by historians.

This diploma thesis is only a brief study that can serve for further research. There are many additional analyses which could be done with collected set of data.

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Abu-Lughod, J. L. 1989: Before European Hegemony: The World System A. D. 1250–1350. New York - Oxford.

Andersson, H. 2002: Centre – Periphery, World Systems and Medieval Archaeology. In: G. Helmig - B. Scholkmann - M. Untermann (eds.), Centre, Region, Periphery: Medieval Europe Basel 2002, vol 1., Hertingen, 23–34.

Bahlcke, J. - Eberhard, W. - Polívka, M. 2001: Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska. Praha.

Baskin, C. W. 1966: Central Places in Southern Germany. New Jersey.

Bělohávek, M. 1976: Úpadek a doba ponížení 1266-1848. In: Tisíc let Starého Plzně 976-1976, 29-52.

Beran, J. 1947: Staroplzenecké kostely. Po stopách zaniklých kostelů ve Staré Plzni, nyní Starém Plzenci. Plzeň.

Bintliff, J. 2008: "In Praise of the Ancestors". Catchment and Territory in Agricultural Landscapes: Revising the Birth of a Concept in the Light of Current Research in Landscape Archaeology. In: C.Gallou, M. Georgiadis, G. M. Muskett (eds.), DIOSKOUROI. Studies presented to W.G. Cavanagh and C.B. Meeon the anniversary of their 30-year joint contribution to Aegean Archaeology, 216–227.

Bobková, L. 2012: Lucembursko-přemyslovský dědic českého království Karel IV. In: F. Šmahel – L. Bobková (eds.), Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, Praha, 71-85.

Budil, I. 2008: Evropa a vytváření světového systému ve 13. a 14. století. In: P. Sommer – V. Liščák (eds.), Odorik z Pordenone: z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.-14. století, Praha, 117-124.

Campbell, B. M. S. - Galloway, J. A. - Keene, D. - Murphy, M. 1993: A Medieval Capital and its Grain Supply: Agrarian Production and Distribution in the London Region c. 1300. Historical Geography Research Series 30. London.

Cironis, P. 2000: Rokycany na cestě od vesnice k městu. 890 let od první písemné zprávy o Rokycanech a 710 let městem. Rokycany.

Collis, J. 1986: Central Place Theory is Dead: Long Live the Central Place. In: E. Grant (ed.), Central Places, Archaeology and History. Sheffield, 37–40.

Cvrček, J. Z. 2002: Páni ze Strakonice erbu střely. In: Strakonice. Vlastivědný sborník díl 1. – kapitoly z historie, Strakonice, 41-38.

Čapek, L. 2012: Město České Budějovice a jeho zázemí ve vrcholném středověku, *Archaeologia historica* 37, 143-163.

Čechura, J. 1987: Poplatníci v berní knize Českých Budějovic z let 1396-1416, *Jihočeský sborník historický* 56, České Budějovice, 1-12.

Čechura, J. 1999: České země v letech 1310-1378. Lucemburkové na českém trůně I. Praha.

Čechura, J. 2012: Královská komora a královské finance lucemburské epochy. In: F. Šmahel – L. Bobková (eds.), Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, Praha, 319-328.

Čechura, M. 2012: Zaniklé kostely Čech. Praha.

Doležal, J. 2000: K městskému zřízení na středověkém Brněnsku do roku 1411, *Mediaevalia Archaeologica* 2 - Brno a jeho region, Praha, 159–259.

Durdík, T. 2005: Encyklopedie českých hradů. Praha.

Durdík, T. 2012: Opevněná hradní městečka v Čechách, *AH* 37, 175-187.

Dvořáčková-Malá, D. 2005: Václav II. In: P. Sommer – D. Třeštík – J. Žemlička (eds.), Přemyslovci. Budování českého státu, Praha, 398-417.

Ebelová, I. 2010: Klatovy. Historie, kultura, lidé. Praha.

Fencel, P. – Koutná, J. – Kubů, F. – Mager, J. A. 2007: Prachatice. Praha.

Fiedler, J. 1992: Židovské památky v Čechách a na Moravě. Praha.

Haggett, P. – Cliff, A. D. – Frey, A. 1977: Locational Analysis in Human Geography. London.

Hajná, M. 2011: Rožmberkové. Cestovní průvodce. České Budějovice.

Hall, T. D. – Kardulias, P. N. – Chase-Dunn, C. 2011: World-Systems Analysis and Archaeology: Continuing the Dialogue, *Journal of World-System Research* 19, 233-279.

Heighway, C. M. 1972: The Erosion of History. Archaeology and Planning in Towns. A study of historic towns affected by modern development in England, Wales and Scotland. London.

Hledíková, Z. 2002: Biskup. In: M. Nodl – F. Šmahel (eds.), *Člověk českého středověku*. Praha, 139-165.

Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J. 2005: Dějiny správy českých zemí od počátků státu po současnost. Praha.

Hoffmann, F. 1990: K systémové analýze středověkých měst, *Český časopis historický* 88/1990, 252-275.

Hoffmann, F. 1992: České město ve středověku. Praha.

Hoffmann, F. 2002: Řemeslník a kupec. In: M. Nodl – F. Šmahel (eds.), *Člověk českého středověku*, Praha, 364-391.

Horská, P. – Maur, E. – Musil, J. 2002: Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa. Praha – Litomyšl.

Hůrková, J. – Pícka, J. 2008: Archeologický výzkum v areálu dominikánského kláštera uvnitř hradeb v Klatovech. 1. část. In: M. Fišer – J. Hůrková (eds.), Klatovsko. Sborník prací z historie a dějin umění, Klenová, 29-65.

Hůrková, J. – Přerostová, H. – Tejček, M. 2010a: Klatovy a okolí v raném středověku a založení města. In: I. Ebelová ed., Klatovy. Historie/ kultura/ lidé, Praha, 34-44.

Hůrková, J. – Přerostová, H. – Tejček, M. 2010b: Tvář středověkých Klatov. In: I. Ebelová ed., Klatovy. Historie/ kultura/ lidé, Praha, 34-44.

Hus, M. 1991: Plzeňská mincovna ve středověku. In: Sborník západočeského muzea v Plzni. Historie 6, Plzeň, 5-27.

Champion, T. C. 1989: Introduction. In: T. C. Champion (ed.), Centre and Periphery: Comparative Studies in Archaeology, London - New York, 1–21.

Christaller, W. 1980: Die zentralen Orte in Süddeutschland. Darmstadt.

Janáček, J. 1961: Řemeslná výroba v českých městech v 16. století. Praha.

Ježek, M. 1996: Hospodářský region středověkého Berouna. Nепublikovaná diplomová práce na Katedře českých dějin FF UK. Praha.

Ježek, M. 1997: Hospodářský region středověkého města. In: J. Koubková – J. Klápště – M. Ježek – P. Meduna (eds.), Život v archeologii středověku, Praha, 309–320.

Jirásko, L. 1986: Ke genezi Stříbra a jeho středověkých staveb, Minulostí západočeského kraje 22, 131-153.

Jirásko, L. 2007: Jindřichův Hradec. Praha.

Kejř, J. 1987: Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě, Právněhistorické studie 28, 9-41.

Kejř, J. 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha.

Klápště, J. 1984: Archeologie a zázemí středověké Prahy, Archaeologica Pragensia 5, 289–385.

Klápště, J. 1999: Středověké město a jeho region: východiska archeologického projektu, Mediaevalia archaeologica 1, Praha, 13–20.

Klápště, J. 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

Klápště, J. – Smetánka, Z. – Dragoun, Z. 1983: Příspěvek ke studiu zemědělského zázemí středověké Prahy, Archeologické rozhledy 35, 387–426.

Klápště, J. – Smetánka, Z. – Tomášek, M. 2000: The medieval Bohemian town and its hinterland. In: J. Klápště (ed.), Ruralia III, Památky archeologické – supplementum 14, Praha, 294–302.

Klimek, H. – Jankovec, O. – Beneš, B. – Stojčev, D. 2009: Sezimovo Ústí – město, které se zrodilo dvakrát. Sezimovo Ústí.

Kolektiv autorů 1996: Ottův slovník naučný. Díl druhý Alqueire – Ažušak. Olomouc.

Kovář, D. 2008: Českobudějovicko II. pravý břeh Vltavy. České Budějovice.

Kovář, D. 2011: Tvrze, hrady a zámky Českobudějovicka. České Budějovice.

Kovář, D. – Úlovec, J. 2006: Hrad Maškovec a tvrz v Kamenném Újezdě na Českobudějovicku. In: Jihočeský sborník historický 75, České Budějovice, 5-39.

Kozák, R. 2006: Volarsko. Praha – Litomyšl.

Křížková Červená, R. 2011: Rokycany od první písemné zmínky do roku 1498. In: H. Hrachová ed., Rokycany, Praha, 20-50.

Kubíková, A. 2011: Petr I. z Rožmberka a jeho synové. Praha.

Kubů, F. – Zavřel, P. 2007: Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 1. úsek Prachatice – státní hranice. České Budějovice.

Kubů, F. – Zavřel, P. 2008: Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 2. úsek Vimperk – státní hranice. České Budějovice.

Kubů, F. – Zavřel, P. 2009: Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty. 3. úsek Kašperské Hory – státní hranice. České Budějovice.

Kuča, K. 1999: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1. díl A-G. Praha.

Kuča, K. 2000: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 2. díl, H-Kole. Praha.

Kuča, K. 2001: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4. díl, Ml-Pan. Praha.

Kuthan, J. 1975: Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha.

Marková, M. 2009: Hranice přemyslovského státu. In: P. Sommer – D. Třeštík – J. Žemlička (eds.), Přemyslovci. Budování českého státu, Praha, 479-496.

Meduna, P. 1994: Cesty ve středověku – středověk v cestách. In: Mediaevalia archaeologica bohemia 1993, Památky archeologické, Supplementum 2, 108-116.

Minářová, J. 1996: Město Český Krumlov ve světle nejstarších dochovaných písemných dokumentů. In: Českokrumlovsko v době prvních Lucemburků 1310-1380, Český Krumlov, 17-25.

Mundy, J. H. 2008: Evropa vrcholného středověku 1150-1300. Praha.

Murphy, M. 1998: London and its territory: markets, supplies and economic integration, 1300–1600, CMH Tenth Anniversary Conference Papers, 37–43. http://www.history.ac.uk/sites/history.ac.uk/files/CMH_Annual_Report_1997-8.pdf#page=38, [citováno 21. 9. 2010].

Neuberger, K. 2009: Královské horní město Stříbro. Plzeň.

Neustupný, E. 2007: Metoda archeologie. Plzeň.

Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.

Neustupný, Z. 2003: Zázemí Prahy na přelomu raného a vrcholného středověku. Nepublikovaná diplomová práce v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK. Praha.

Neuvedeno 1982: Okresní archive v Příbrami. Průvodce po archivních fondech a sbírkách I. In: Vlastivědný sborník Podbrdská 20, Příbram, 25-161.

Nicolas, G. 2009: Walter Christaller From “exquisite corpse” to “corpse resuscitated”, S.A.P.I.E.N.S. 2/2, 1-29. <http://sapiens.revues.org/843> [citováno 23. 2. 2012].

Nodl, M. 2000: Populační vývoj Stříbra v letech 1380-1419, Minulostí západočeského kraje 35, 7-47.

Nodl, M. 2002: Farář. . In: M. Nodl – F. Šmahel (eds.), Člověk českého středověku, Praha, 192-219.

Nodl, M. 2012: Maiestas Carolina. In: F. Šmahel – L. Bobková (eds.), Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, Praha, 243-244.

Nováček, K. 2004: Západní Čechy v 10. až 13. století. In: J. Kumpera (red.), Dějiny západních Čech 1 (Od pravěku do poloviny 18. století), Plzeň, 44-64.

Nováček, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň.

Novotný, R. 2012: Spor Václava IV. s panstvem. In: F. Šmahel – L. Bobková (eds.), Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, Praha, 667-374.

Nový, R. 1971: Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století, Československý časopis historický XIV, 397–417.

Nový, R. 1973: Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách, Československý časopis historický 21, 73-110.

Pavelec, P. 2010: Počátky hradu a města. In: M. Gaži ed., Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví, České Budějovice, 25-56.

Pelant, J. 1985: Znaky a pečete západočeských měst a městeček. Plzeň.

Pelant, J. 1988: Města a městečka západočeského kraje. Plzeň.

Petersen, A. 2005: The Towns of Palestine under Muslim Rule AD 600-1600. Oxford.

Petráň, Z. – Polanský, L. 2009: Mince posledních Přemyslovců. In: P. Sommer – D. Třeštík – J. Žemlička (eds.), Přemyslovci. Budování českého státu, Praha, 398-417.

Pokorný, R. 2006: Proměny středověkého osídlení v zázemí Plzně v období 12.-15. století. Nepublikovaná diplomová práce na Katedře archeologie FF ZČU. Plzeň.

Polák, S. 1974-75: Pečeť městečka Kamýka nad Vltavou. In: Vlastivědný sborník Podbrdsko, Příbram, 23-25.

Polák, S. 1980: Přehled dějin Nového Knína. In: Vlastivědný sborník Podbrdsko 18, Příbram, 17-26.

Půlpán, M. 2007: Sławomir Moździoch: Centrální místa v piastovském Polsku. Organizace prostoru v raném středověku jako pramen poznání společensko-hospodářského systému, <http://web.ff.cuni.cz>. <http://web.ff.cuni.cz/ustavy/uprav/pages/semi/pulpan1.pdf> [citováno 19. 3. 2013].

Putík, A. – Sixtová, O. 2005: Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I. Od počátků po emancipaci. Praha.

Razím, V. 1995: Městské opevnění. In: J. Fajt ed., Gotika v západních Čechách (1230-1530), Praha, 173-220.

Razím, V. 2000: K některým otázkám vymezení hranic středověkého města, *Archaeologia historica* 25, 43-49.

Razím, V. 2002: K problematice vztahu hrad – královské město v Čechách, *Archaeologia historica* 27, 307-325.

Roper, D. C. 1979: The Method and Theory of Site Catchment Analysis: A Review, *Advances in Archaeological Method and Theory*, Vol. 2, 119-140.

Selmi Wallisová, M. 2010: Fenomén archeologie judaismu. In: I. Fridrichová-Sýkorová ed., *Ecce homo. In memoriam Jan Fridrich*, Praha, 312-325.

Semotanová, E. 2007: Česko. Ottův historický atlas. Praha.

Schofield, J. – Vince, A. 1994: *Medieval Towns*. London.

Skre, D. 2010: Centrality and Places. The central place at Skiringssal in Vestfold, Norway. In: B. Hirschel – B. Ludowici (eds.), *Trade*

and Communication Networks of the First Millennium AD in the northern part of Central Europe. *Neue Studien zur Sachsenforschung* 1, Hannover, 220-232.

Smetánka, Z. 1988: *Život středověké vesnice. Zaniklá Svidna*. Praha.

Smolová, V. 2009: Knín Hor Zlatých – starý nebo nový? In: *Podbrdsko 16, Příbram*, 7-22.

Sokol, P. 2011: Archeologie popravišť jako součást právní archeologie, přednáška na katedře archeologie FF ZČU Plzeň.

Sommer, P. 1982: K postihnutelnosti termínů *ecclesia* a *capella* v archeologických pramenech, *Archeologia historica* 7, 453-469.

Sommer, P. 2009a: Druhá vlna christianizace české společnosti. In: P. Sommer – D. Třeštík – J. Žemlička (eds.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha, 398-417.

Sommer, P. 2009b: Hradská centra. In: P. Sommer – D. Třeštík – J. Žemlička (eds.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha, 182-184.

Starý, V. 2007: Příspěvek ke starším dějinám Prachatic a okolí. In: *Zlatá stezka 14. Sborník Prachatického muzea*, 13-40.

Svoboda, P. 2009: Středověké a raněnovověké špitály v českých zemích, *Medical Tribune* 11. www.tribune.cz.
<http://www.tribune.cz/clanek/13703> [citováno 2. 4. 2013].

Šedinová, J. 1997: Židé v Čechách a na Moravě. In: *Židé – dějiny a kultura*, Praha, 35-54.

Šimůnek, R. 2012: Královská města. In: F. Šmahel – L. Bobková (eds.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha, 329-338.

Široký, R. 1996: K počátkům mendikantských klášterů v českých zemích. In: Sborník západočeského muzea v Plzni. Historie 13, Plzeň, 79-90.

Široký, R. 2011: Mezi Plzní a Prahou. Počátky biskupského poddanského města Rokycan. In: J. Douša (ed.), Minulostí západočeského kraje 46, Plzeň, 7-27.

Široký, R. – Nováček, K. – Kaiser, L. 2004: Zapomenutá Plzeň. Počátky města pod přemyslovským hradem, Archeologické rozhledy 56, 798-827.

Šmilauer, V. 1957: Revise českých pomístních jmen, nase-rec.ujc.cz. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4581> [citováno 2. 4. 2013].

Tejček, M. 2008: Dominikánský klášter v Klatovech uvnitř hradeb. Několik poznámek k jeho stavebním dějinám ve světle písemných pramenů. In: M. Fišer – J. Hůrková (eds.), Klatovsko. Sborník prací z historie a dějin umění, Klenová, 67-85.

Tejček, M. 2010: Tvář středověkých Klatov, In: I. Ebelová ed., Klatovy, Praha, 45-104.

Tomas, J. 1999: Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu. Litoměřice.

Tomášek, M. – Starý, J. 1999: Čáslav und das Čáslaver Land, Mediaevalia archaeologica 1, 305–311.

Velímský, T. 1999: Mikulášské zasvěcení kostelů a počátky trhových sídlišť a měst v Čechách, Mediaevalia Historica Bohemica 6, 7-62.

Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

Wagner, J. 1975: Domažlice. In: Paměť měst. Městské památkové rezervace v českých zemích, Praha, 35-52.

Žalud, Z. 2012: Jan Lucemburský a česká šlechta. In: F. Šmahel – L. Bobková (eds.), Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy, Praha, 47-53.

Žemlička, J. 1986: Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století. Praha.

Žemlička, J. 2011: Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha.

ArcČR 500. <http://www.arcdata.cz/produkty-a-sluzby/geograficka-data/arccr-500/> [citováno 2. 4. 2013].

<http://geography.about.com/od/urbaneconomicgeography/a/vonthunen.htm> [citováno 21. 10. 2012].

<http://ndp.treasury.gov.za/Courses%20Library/2007,%2029%20Oct-2%20Nov%20-%20TTRI%20Overview%20Course,%20Midrand/Day%202%20-%2030%20Oct%202007/Reading%20Central%20Place%20Theory%20Christaller.pdf>, [citováno 28. 2. 2012].

http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/docs/cz/region_histor_cirdej.xml?style=printable [citováno 2. 4. 2013].

[http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/zajimavosti_o_kraji_eu/\\$FILE/char.pdf](http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/zajimavosti_o_kraji_eu/$FILE/char.pdf) [citováno 2. 4. 2013].

http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_pribram [citováno 2. 4. 2013].

Zdroje použité pro vytvoření databáze

- Adámek, J. – Fröhlich, J, - Čížek, J. 2004: Písek. Historický průvodce. Písek.
- Bahlcke, J. - Eberhard, W. - Polívka, M. 2001: Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska. Praha.
- Bartošová, J. 2007: Sušice. Praha.
- Bělohlávek, M. 1976: Úpadek a doba ponížení 1266-1848. In: Tisíc let Starého Plzeňce 976-1976, 29-52.
- Beran, J. 1947: Staroplzenecké kostely. Po stopách zaniklých kostelů ve Staré Plzni, nyní Starém Plzenci. Plzeň.
- Bezděka, J. V. 1974-75: K počátkům města Březnice nad Vlčavou. In: Vlastivědný sborník Podbrdsko, Příbram, 327-328.
- Cironis, P. 1993: Historie města Rokycan I. díl. Rokycany od 10. stol. do konce třicetileté války. Rokycany.
- Cironis, P. 2000: Rokycany na cestě od vesnice k městu. 890 let od první písemné zprávy o Rokycanech a 710 let městem. Rokycany.
- Cukr, J. 2008: Novohradské Hory. Průvodce zajímavými místy po obou stranách hranice. České Budějovice.
- Cvrček, J. Z. 2002: Páni ze Strakonice erbu střely. In: Strakonice. Vlastivědný sborník díl 1. – kapitoly z historie, Strakonice, 41-38.
- Čáka, J. 2001: Podbrdskem od městečka k městu. Praha – Litomyšl.
- Čapek, L. 2012: Město České Budějovice a jeho zázemí ve vrcholném středověku, Archaeologia historica 37, 143-163.
- Čechura, J. 1995: Kladruby v pohledu devíti staletí. Plzeň.

Čechura, M. 2012: Zaniklé kostely Čech. Praha.

Děták, J. 1959: Českokrumlovsko. Praha.

Doležal, D. 1994: Příbramský městský znak, jeho vznik, vývoj a současná podoba. In: Podbrdsko 1. Sborník Státního okresního archivu v Příbrami, Příbram, 39-47.

Durdík, T. 1995: Památky Rabštejna nad Střelou a jeho nejbližšího okolí. In: Z. Hazlbauer ed., Historické kamnové kachle z Rabštejna nad Střelou, Písek, 35-45.

Durdík, T. 2005: Encyklopedie českých hradů. Praha.

Durdík, T. – Adámek, J. – Fröhlich, J. – Chotěbor, P. 1998: Vybrané středověké památky Prácheňska. Praha.

Durdík, T. – Hořec, J. – Sklenář, K. 1996: Dějiny Kamýka nad Vltavou. Praha.

Dvořáková, V. 1963: Horšovský Týn. Praha.

Ebelová, I. 2010: Klatovy. Historie, kultura, lidé. Praha.

Fajt, J. 1995: Gotika v západních Čechách (1230-1530). Praha.

Fencel, P. 2005: Prachatice. Prachatice.

Fencel, P. – Koutná, J. – Kubů, F. – Mager, J. A. 2007: Prachatice. Praha.

Fiedler, J. 1992: Židovské památky v Čechách a na Moravě. Praha.

Fröhlich, J. 1995: K počátkům Horní Stropnice, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 32, 153-155.

Fröhlich, J. 1997: Písecko v zrcadle archeologie. Písek.

Gaži, M. – Pavelec, P. 2010: Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví. České Budějovice.

Hajná, M. 2011: Rožmberkové. Cestovní průvodce. České Budějovice.

Hajník, R. 2007: Vimperk. Praha – Litomyšl.

Hazlbauer, Z. 1995: Historické kamnové kachle z Rabštejna nad Střelou. Písek.

Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J. 2005: Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu po současnost. Praha.

Hoffmann, F. 1990: K systémové analýze středověkých měst, Český časopis historický 88, 252-275.

Hofman, K. Staré rokycanské domy I. Rokycany.

Horejsková, L. – Růžička, R. 2006: Vítejte na Táborsku. Tábor.

Horpeniak, V. 2007: Střední Šumava. Praha.

Horpeniak, V. a kol. 1990: Kašperské Hory a okolí. Příroda, historie, památky, místopis, kultura. Plzeň.

Hrachová, H. 2001: Rokycany. Historie, kultura, lidé. Praha.

Hrubý, P. 2001: Městečko Dolní Bukovsko a zaniklé sídliště Staré město, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 38, 187-198.

Hůrková, J. 1997: Archeologický výzkum v Sušici v roce 1996. In: Sborník západočeského muzea v Plzni. Historie 14, Plzeň, 114-125.

Hůrková, J. – Pícka, J. 2008: Archeologický výzkum v areálu dominikánského kláštera uvnitř hradeb v Klatovech. 1. část. In: M. Fišer – J. Hůrková (eds.), Klatovsko. Sborník prací z historie a dějin umění, Klenová, 29-65.

Hus, M. 1991: Plzeňská mincovna ve středověku. In: Sborník západočeského muzea v Plzni. Historie 6, Plzeň, 5-27.

Chvojka, O. 2003: Archeologický výzkum městského opevnění ve Vodňanech v roce 1999. In: Zlatá stezka 10. Sborník Prachatického muzea, 151-168.

Janáček, J. 1961: Řemeslná výroba v českých městech v 16. století. Praha.

Ježek, E. 1979: Z dějin města Sedlčan. In: Vlastivědný sborník Podbrdská 15. Sedlčanský sborník 2, Příbram, 7-17.

Jirásko, L. 1986: Ke genezi Stříbra a jeho středověkých staveb, Minulostí západočeského kraje 22, 131-153.

Jirásko, L. 2007: Jindřichův Hradec. Praha.

John, J. 1979: Vimperk. Město pod Boubínem. České Budějovice.

John, J. – Poláková, P. 2006: Mé, tvé, naše Trhové Sviny. České Budějovice.

Kadlec, J. 2004: Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni. Praha.

Karel, T. – Krčmář, L. 2006: Panská sídla západních Čech. České Budějovice.

Kejř, J. 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha.

Klímek, H. – Jankovec, O. – Beneš, B. – Stojčev, D. 2009: Sezimovo Ústí – město, které se zrodilo dvakrát. Sezimovo Ústí.

Koblasa, P. 2007: Krajem lesů a rybníků. Putování od města Třeboně na sever. České Budějovice.

Koblasa, P. 2012: Místopis Jindřichohradecka. Seznámení s krajem zlaté růže a Českou Kanadou. České Budějovice.

Koblasa, P. – Kovář, D. 2003: Panská sídla jižních Čech. České Budějovice.

Kovář, D. 2004: Lišov 1334-2004. Lišov.

Kovář, D. 2006a: Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran. Praha.

Kovář, D. 2006b: České Budějovice I. díl. Vnitřní město. Praha – Litomyšl.

Kovář, D. 2006c: České Budějovice II. díl. Předměstí. Praha – Litomyšl.

Kovář, D. 2007: Zaniklý hrad v Trhových Svinech, Jihočeský sborník historický 76, 5-29.

Kovář, D. 2008a: Českobudějovicko I. levý břeh Vltavy. České Budějovice.

Kovář, D. 2008b: Českobudějovicko II. pravý břeh Vltavy. České Budějovice.

Kovář, D. 2011: Tvrze, hrady a zámky Českobudějovicka. České Budějovice.

Kovář, D. – Koblasa, P. 1996: Město jménem Hluboká. Jelmo.

Kovář, D. – Úlovec, J. 2006: Hrad Maškovec a tvrz v Kamenném Újezdě na Českobudějovicku. In: Jihočeský sborník historický 75, České Budějovice, 5-39.

Kozák, R. 2006: Volarsko. Praha – Litomyšl.

Kříž, M. 2008: Janovice nad Úhlavou. Toulky minulostí města. Klatovy.

Kříž, M. 2009: Klatovsko. Praha.

Kubíková, A. 2011: Petr I. z Rožmberka a jeho synové. České Budějovice.

Kubíková, A. – Mašková, V. – Minářová, J. – Veselý, J. 1996: Českokrumlovsko v době prvních Lucemburků. Český Krumlov.

Kubíková, A. 1996: K historii českokrumlovských radnic, Jihočeský sborník historický 65, 144-147.

Kubíková, A. 1998: Českokrumlovský špitál a kostel sv. Jošta, Jihočeský sborník historický 66-67, 104-110.

Kuča, K. 1992: Urbanistická kompozice středověkých měst a městeček v jižních Čechách, Archaeologia historica 17, 115-130.

Kuča, K. 1999: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1. díl, A-G. Praha.

Kuča, K. 2000: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 2. díl, H-Kole. Praha.

Kuča, K. 2001: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 4. díl, Ml-Pan. Praha.

Kuča, K. 2002: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3. díl, Kolí-Mi. Praha.

Kuča, K. 2002: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 5. díl, Par-Pra. Praha.

Kuča, K. 2004: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 6. díl, Pro-S. Praha.

Kuča, K. 2008: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 7. díl, Str-U. Praha.

Kuča, K. 2011: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 8. díl, V-Ž. Praha.

Kumpera, J. 2003: Západní Čechy od A do Z. Praha – Plzeň.

Kupka, J. 2002: Sakrální architektura ve Strakonících. In: Strakonice, kapitoly z historie 1. Vlastivědný sborník, Strakonice, 149-196.

Kuthan, J. 1975: Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha.

Kuthan, J. 1993: Jižní Čechy – kulturní „provincie“ na pomezí země, Jihočeský sborník historický 62, 30-50.

Lavička, R. – Šimůnek, R. 2011: Městský farní kostel ve středověkých Čechách. Trhové Sviny 1280-1520. České Budějovice.

Mařík, J. 2002: Paměti městyse Strunkovic. Strunkovice nad Blanicí.

Matouš, F. 1972: Třeboň. Praha.

Michálek, J. – Zavřel, P. 1996: Archeologické nemovité památky v okrese Český Krumlov. České Budějovice – Český Krumlov.

Minářová, J. 1996: Město Český Krumlov ve světle nejstarších dochovaných písemných dokumentů. In: Českokrumlovsko v době prvních Lucemburků 1310-1380, Český Krumlov, 17-25.

Nechvátal, B. 1997: Středověká křtitelnice v Radomyšli u Strakonice, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, 253-257.

Nechvátal, B. 1999: Radomyšl. Raně středověké pohřebiště. Praha.

Nejedlý, F. 1994: Z dějin Křemžska. Křemže.

Neuberger, K. 2009: Královské horní město Stříbro. Plzeň.

Neuberger, K. – Jiskra, J. 2006: Kniha o stříbrském hornictví. Stříbro.

Neuvedeno 1982: Okresní archive v Příbrami. Průvodce po archivních fondech a sbírkách I. In: Vlastivědný sborník Podbrdsko 20, Příbram, 25-161.

Nováček, K. 1994: K počátkům Březnice. In: Podbrdsko 1. Sborník Státního okresního archivu v Příbrami, Příbram, 17-37.

Nováček, K. 2004: Západní Čechy v 10. až 13. století. In: J. Kumpera (red.), Dějiny západních Čech 1 (Od pravěku do poloviny 18. století), Plzeň, 44-64.

Nováček, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň.

Nováček, K. 1997: K vývoji sídelní struktury Kralovic (1183-1400). In: Gryspekové a předbělohorská šlechta, Kralovice a poddanská města, Mariánská Týnice, 74-78.

Nový, R. 1963: Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526. Praha.

Nový, R. 1973: Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách, Československý časopis historický 21, 73-110.

Olejník, J. 2006: Bavorov. Kapitoly z minulosti a současnosti města. Písek.

Pelant, J. 1985: Znaky a pečete západočeských měst a městeček. Plzeň.

Pelant, J. 1988: Města a městečka západočeského kraje. Plzeň.

Píša, M. 2007: Počátky nejstarších dějin města Kaplice, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 44, 294-313.

Pletzer, K. 1992a: Týn nad Vltavou na konci 14. století, Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 29, 81-88.

Pletzer, K. 1992b: Týn nad Vltavou. Stručný přehled historie města. Týn nad Vltavou.

Podhorský, M. 2009: Jihočeský kraj. Praha.

Polák, S. 1974-75: Pečeť městečka Kamýka nad Vltavou. In: Vlastivědný sborník Podbrdsko, Příbram, 23-25.

Polák, S. 1977: Vlastivědný sborník Podbrdsko 11-12. Privilegia města Příbramě.

Polák, S. 1980: Přehled dějin Nového Knína. In: Vlastivědný sborník Podbrdsko 18, Příbram, 17-26.

Polák, S. 1981: Okresní archiv v Příbrami. Vlastivědný sborník Podbrdsko 20. Průvodce po archivních fondech a sbírkách 1. Příbram.

Prášek, J. 1991: Historie Chýnova v datech. Chýnov.

Procházka, Z. 2002: Plánsko a Tachovsko. Domažlice.

Psíková, J. – Ziegler, J. 2009: Třeboň. Praha.

Putík, A. – Sixtová, O. 2005: Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I. Od počátků po emancipaci. Praha.

Sakař, V. 1980: K počátkům města Nového Knína. In: Vlastivědný sborník Podbrdsko 18, Příbram, 27-31.

Schusser, F. 2007: Putování za růží a lilií. Cesty a stezky času od Maše a Vltavy. České Budějovice.

Schusser, F. 2009: Druhé putování za růží a lilií. Úpatím Blanského lesa k Horní Plané. České Budějovice.

Smolová, V. 2009: Knín Hor Zlatých – starý nebo nový? In: Podbrdsko 16, Příbram, 7-22.

Sommer, P. 1982: K postihnutelnosti termínů ecclesia a capella v archeologických pramenech, *Archeologia historica* 7, 453-469.

Starý, V. 2007: Příspěvek ke starším dějinám Prachatic a okolí. In: *Zlatá stezka 14. Sborník Prachatického muzea*, 13-40.

Sudová, M. 2005: Znaky pražských arcibiskupů ve městě Týně nad Vltavou, *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 42, 28-35.

Sudová, M. – Kovář, D. 2006: *Tvrze, hrady a zámky jižních Čech*. Olomouc.

Sudová, M. – Procházka, L. 2007: *Vltavotýnsko*. Praha.

Sulitková, L. 2009: Porovnání výsadních práv českých a slovenských měst ve 13. století. In: J. Žuftová (ed.), *Trnava a počiatky stredovekých miest*, Trnava, 125-134.

Šedinová, J. 1997: Židé v Čechách a na Moravě. In: *Židé – dějiny a kultura*, Praha, 35-54.

Šimek, R. – Šimková, J. 2012: Panský mlýn v Rožmitále pod Třemšínem, řečený Podbranský či Bácův. In: *Podbrdsko 19, Příbram*, 30-45.

Šimůnek, R. 2000: K dějinám Deštné ve 14. - 15. století, *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 37, 32-37.

Šimůnek, R. 2009: *Historický atlas města Plzně. Plzeň – Praha*.

Šimůnek, R. – Lavička, R. 2011: *Páni z Rožmberka 1250-1520. Jižní Čechy ve středověku*. České Budějovice.

Široký, R. 1996: K počátkům mendikantských klášterů v českých zemích. In: *Sborník západočeského muzea v Plzni. Historie* 13, Plzeň, 79-90.

- Široký, R. 2011: Mezi Plzní a Prahou. Počátky biskupského poddanského města Rokycan. In: J. Douša (ed.), *Minulostí západočeského kraje* 46, Plzeň, 7-27.
- Široký, R. – Nováček, K. – Kaiser, L. 2004: Zapomenutá Plzeň. Počátky města pod přemyslovským hradem, *Archeologické rozhledy* 56, 798-827.
- Šmíd, Z. 2005: Lužnice. Putování s řekou. Praha.
- Šmrha, V. 2008: Historie obce Velký Bor u Horažďovic v dějinných souvislostech. Velký Bor.
- Tejček, M. 2008: Dominikánský klášter v Klatovech uvnitř hradeb. Několik poznámek k jeho stavebním dějinám ve světle písemných pramenů. In: M. Fišer – J. Hůrková (eds.), *Klatovsko. Sborník prací z historie a dějin umění*, Klenová, 67-85.
- Telcl, R. 1996: Zpráva o středověké městské knize z Týna nad Vltavou z roku 1416, *Jihočeský sborník historický* 65, 142-143.
- Tetour, M. 2008: Stručně o středověké fortifikaci Sušice. In: M. Fišer – J. Hůrková (eds.), *Klatovsko. Sborník prací z historie a dějin umění*, Klenová, 19-27.
- Úlovec, J. 2002: Kamýk nad Vltavou. Přehled historie hradu a jeho držitelů. In: *Podbrdsko* 9, Příbram, 21-34.
- Večeřová, P. 2009: Židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku. Praha.
- Velfl, J. 2010: Příbram. Praha.
- Velímský, T. 1999: Mikulášské zasvěcení kostelů a počátky trhových sídlišť a měst v Čechách, *Mediaevalia Historica Bohemica* 6, 7-62.

Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

Vysloužilová, M. 2001: Mladá Vožice. Praha.

Vyšohlíd, Z. – Procházka, Z. 2001: Čím ožívá krajina. Průvodce historií západních Čech č. 6. Plzeň.

http://www.antikvariatcz.com/files/josef_svehla_-_za_stredovekym_mestem_hradistem.pdf [citováno 12. 1. 2013].

12 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1. Struktura databáze.

Příloha 2. Mapa sledovaného regionu zobrazující všechna města existující v období od roku 1230 do 1420.

Příloha 3. Mapa sledovaného regionu zobrazující všechna města dle jejich původního základního právního statusu.

Příloha 4. Výsledky určení centrality měst v jihozápadních Čechách v období 1230-1300.

Příloha 5. Mapa sledovaného regionu zobrazující města dle jejich centrality v období 1230-1300.

Příloha 6. Mapa sledovaného regionu zobrazující nejvýznamnější lokality s okruhy ve vzdálenostech jedné a dvou mílí od města v období 1230-1300.

Příloha 7. Vyobrazení systémů centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1230-1300.

Příloha 8. Srovnání hodnot centrality pro interval 1230-1300 a 1301-1350 s procentuálním vyjádřením jejich nárůstu/poklesu.

Příloha 9. Výsledky určení centrality měst v jihozápadních Čechách v období 1301-1350.

Příloha 10. Mapa sledovaného regionu zobrazující města dle jejich centrality v období 1301-1350.

Příloha 11. Vyobrazení systémů centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1301-1350.

Příloha 12. Výsledky určení centrality měst v jihozápadních Čechách v období 1351-1420.

Příloha 13. Srovnání hodnot centrality pro interval 1301-1350 a 1351-1420 s procentuálním vyjádřením jejich nárůstu/poklesu.

Příloha 14. Mapa sledovaného regionu zobrazující města dle jejich centrality v období 1351-1420.

Příloha 15. Vyobrazení systémů centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1351-1420.

Příloha 16. Porovnání trojúhelníkových sítí vytvořených kolem nejvýznamnějších centrálních míst v období 1300-1350 a 1351-1420.

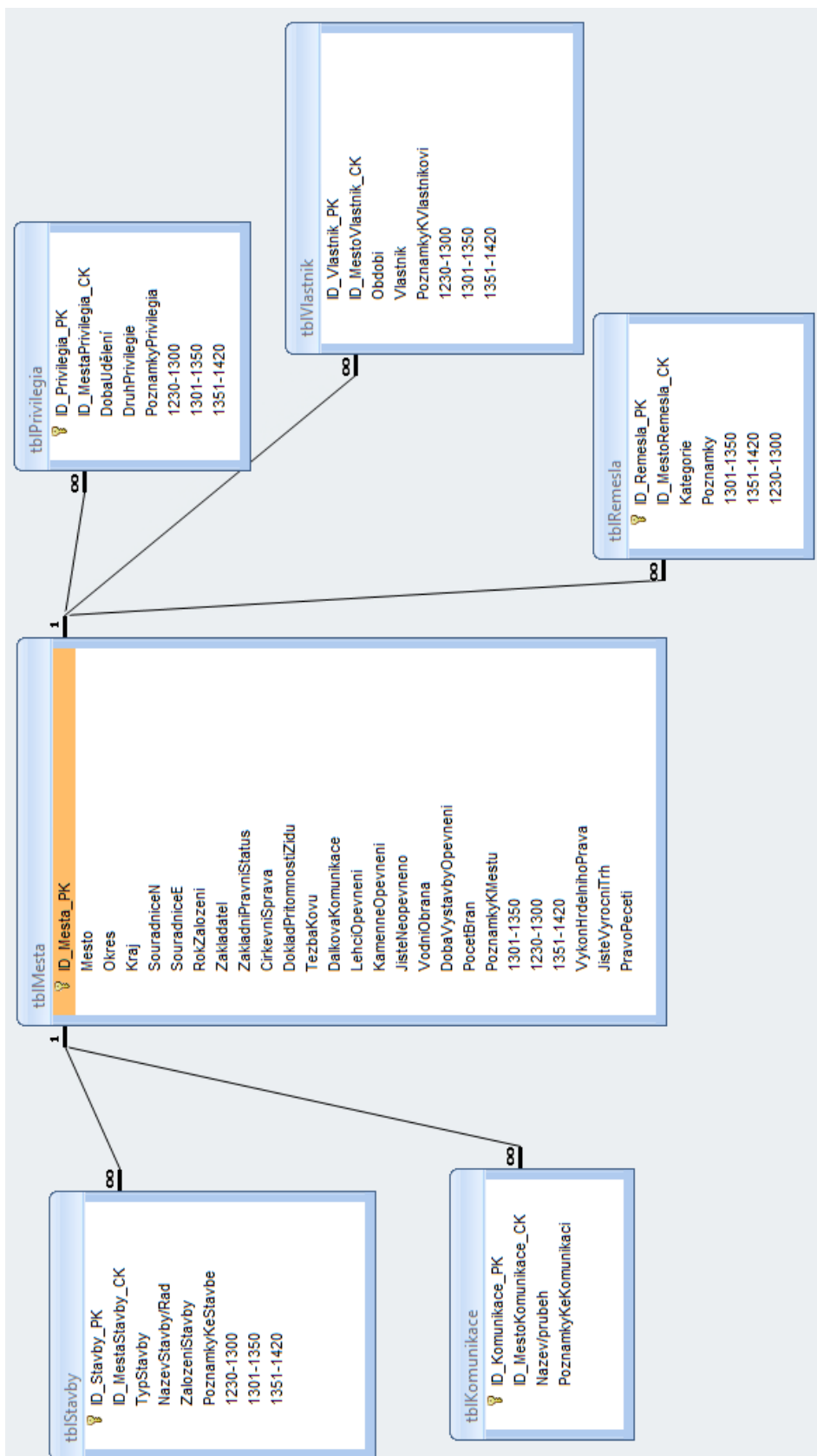
Příloha 17. Vyobrazení systému centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1351-1420 spolu s mílovými okruhy nejvýznamnějších měst.

Příloha 18. Mapa zobrazující zasazení měst uvedených v Maiestas Carolina do systému centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1351-1420.

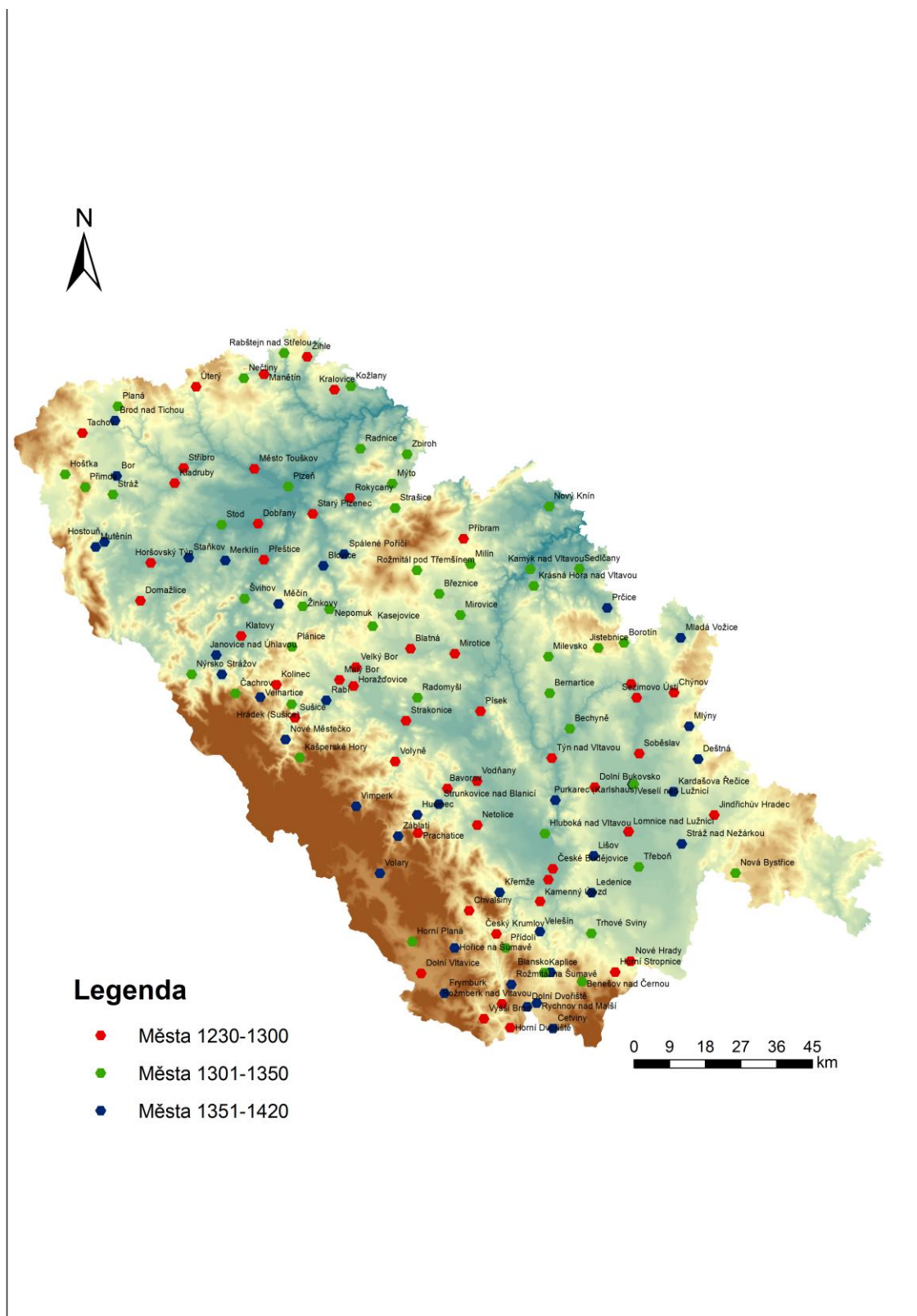

13 PŘÍLOHY

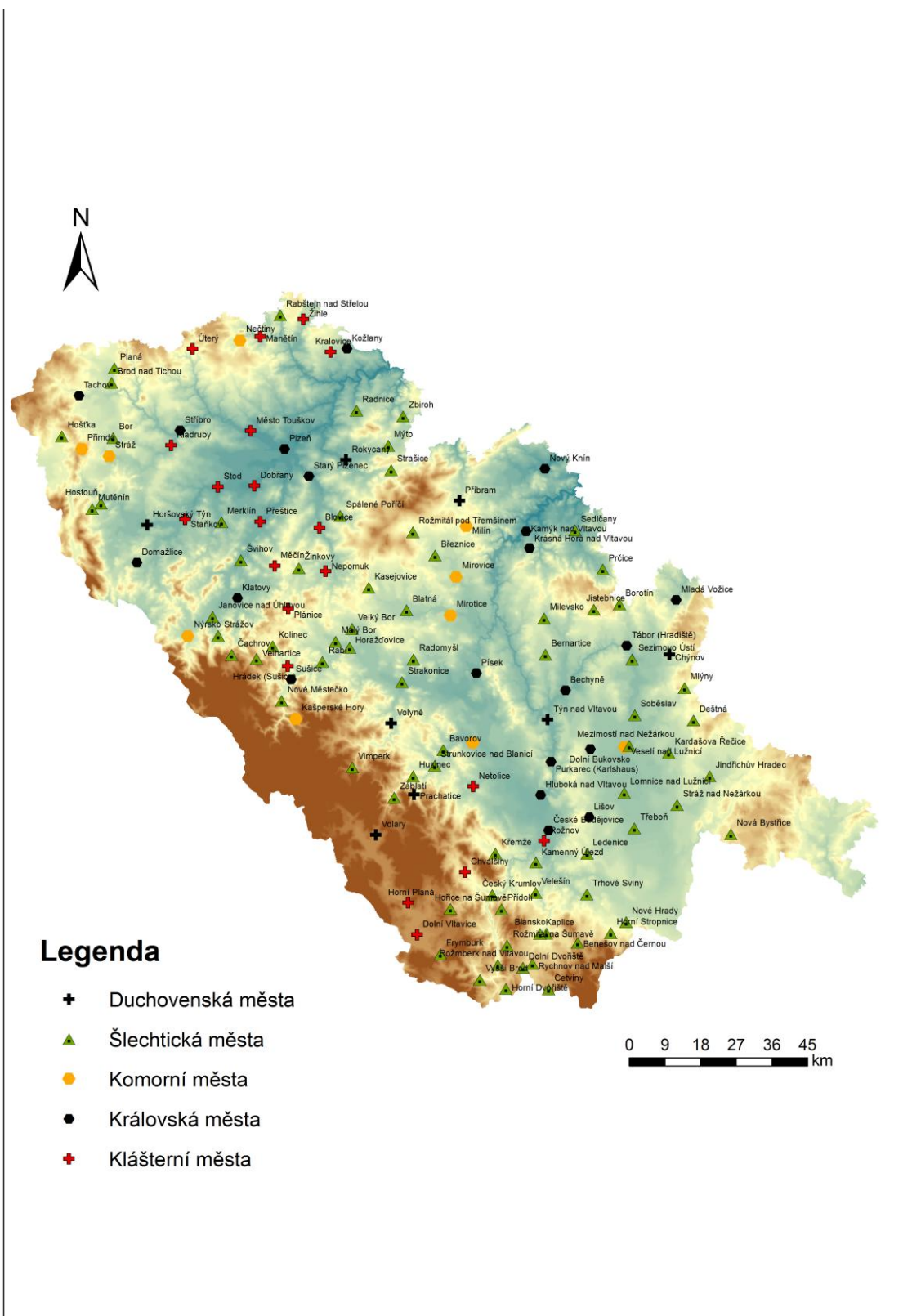
Příloha 1. Struktura databáze.

Příloha 2. Mapa sledovaného regionu zobrazující všechna města existující v období od roku 1230 do 1420.

Příloha 3. Mapa sledovaného regionu zobrazující všechna města dle jejich původního základního právního statusu.

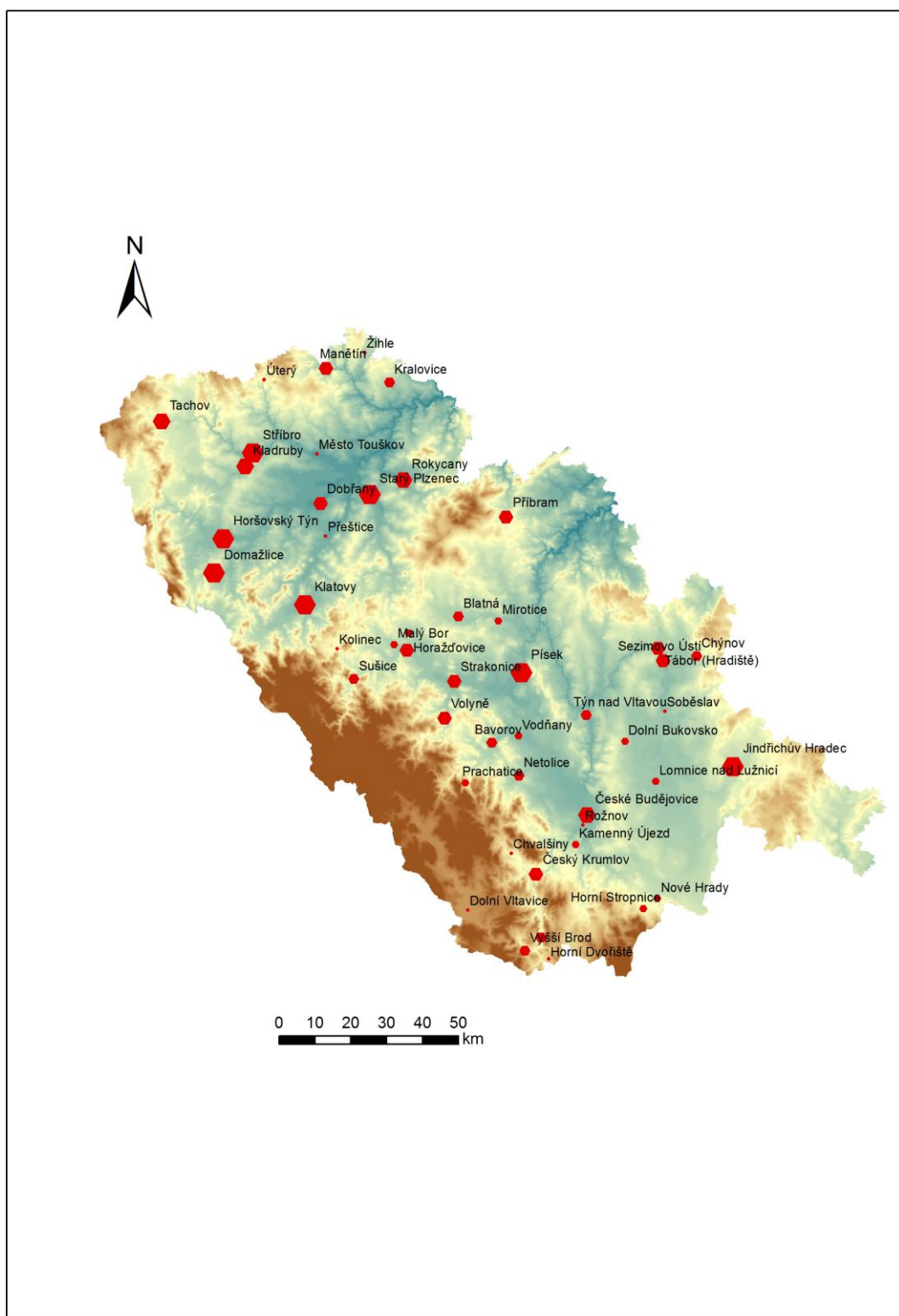

Příloha 4. Výsledky určení centrality měst v jihozápadních Čechách v období 1230-1300 (lokality jsou řazeny sestupně dle centrality).

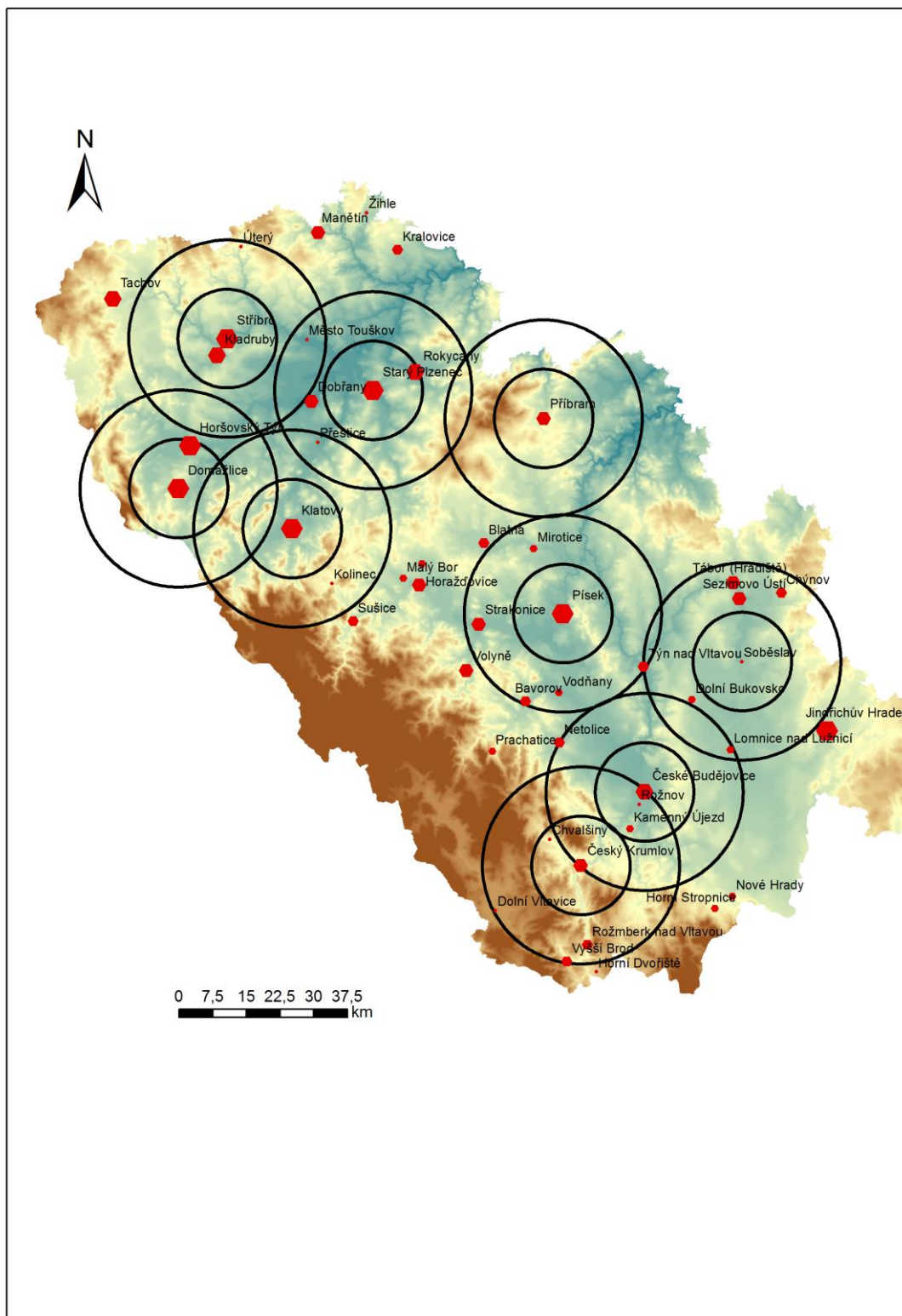
centralita	město	kraj
156	Klatovy	Plzeňský
105	Starý Plzenec	Plzeňský
103	Domažlice	Plzeňský
96	Horšovský Týn	Plzeňský
93	Stříbro	Plzeňský
92	Jindřichův Hradec	Jihočeský
89	Písek	Jihočeský
77	Rokycany	Plzeňský
63	České Budějovice	Jihočeský
62	Tachov	Plzeňský
61	Kladruby	Plzeňský
49	Volyně	Jihočeský
45	Český Krumlov	Jihočeský
45	Příbram	Středočeský
44	Dobřany	Plzeňský
44	Sezimovo Ústí	Jihočeský
43	Horažďovice	Plzeňský
41	Tábor (Hradiště)	Jihočeský
39	Manětín	Plzeňský
38	Strakonice	Jihočeský
33	Rožmberk nad Vltavou	Jihočeský
33	Sušice	Plzeňský
27	Bavorov	Jihočeský
26	Týn nad Vltavou	Jihočeský
26	Vyšší Brod	Jihočeský
24	Chýnov	Jihočeský
24	Netolice	Jihočeský
23	Blatná	Jihočeský
23	Kralovice	Plzeňský
21	Nové Hrady	Jihočeský
18	Vodňany	Jihočeský
17	Horní Stropnice	Jihočeský
17	Lomnice nad Lužnicí	Jihočeský
17	Mirotice	Jihočeský
17	Velký Bor	Plzeňský
15	Prachatice	Jihočeský
13	Dolní Bukovsko	Jihočeský
13	Kamenný Újezd	Jihočeský
13	Malý Bor	Plzeňský
11	Město Touškov	Plzeňský

centralita	město	kraj
9	Dolní Vltavice	Jihočeský
9	Horní Dvořiště	Jihočeský
9	Kolinec	Plzeňský
9	Rožnov	Jihočeský
9	Soběslav	Jihočeský
5	Chvalšiny	Jihočeský
5	Přeštice	Plzeňský
5	Úterý	Plzeňský
5	Žihle	Plzeňský

Příloha 5. Mapa sledovaného regionu zobrazující města dle jejich centrality v období 1230-1300.

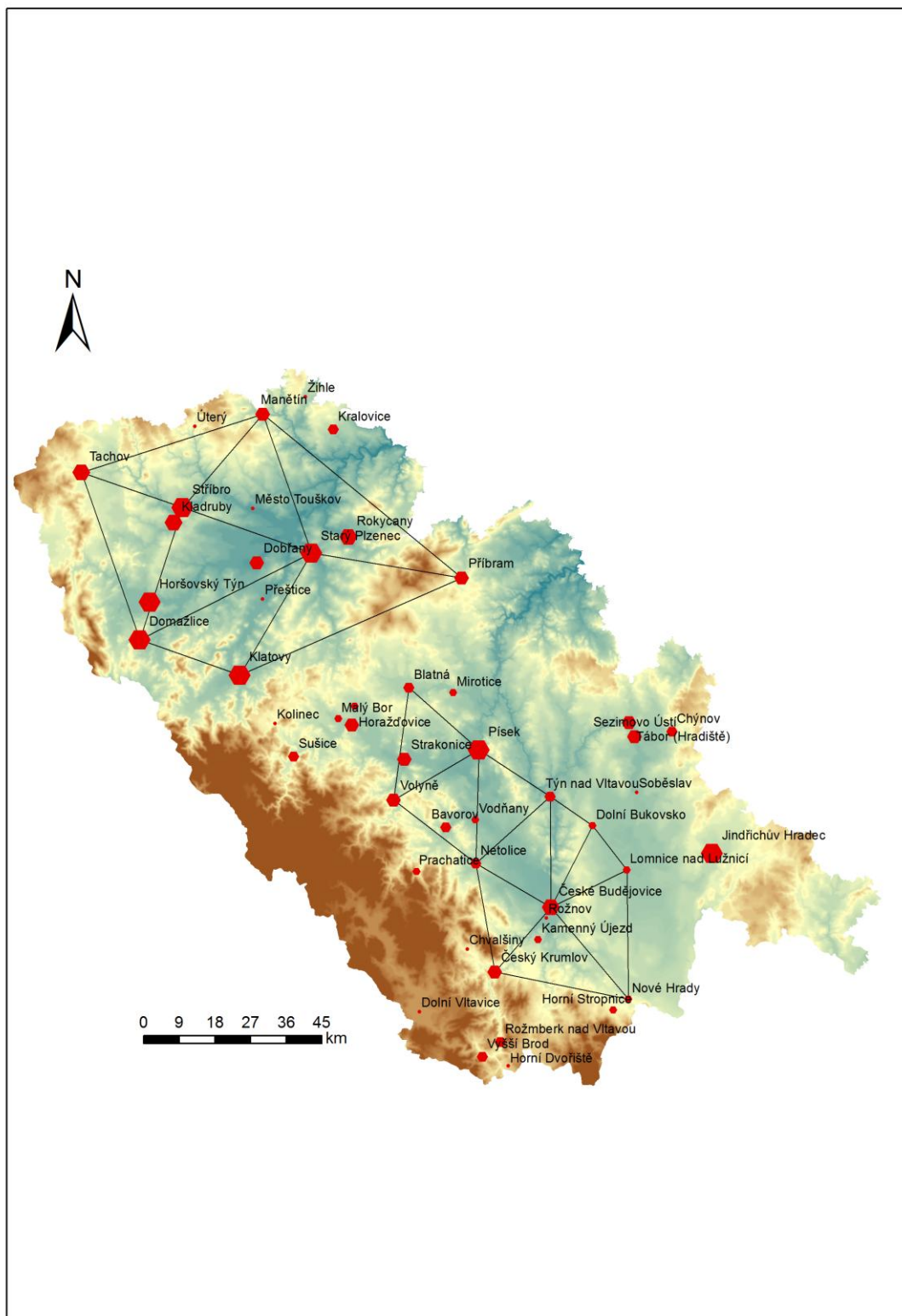

Příloha 6. Mapa sledovaného regionu zobrazující nejvýznamnější lokality s okruhy ve vzdálenostech jedné a dvou mílí od města v období 1230-1300.

Příloha 7. Vyobrazení systémů centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1230-1300.

Příloha 8. Srovnání hodnot centrality pro interval 1230-1300 a 1301-1350 s procentuálním vyjádřením jejich nárůstu/poklesu (lokality jsou řazeny sestupně dle abecedy).

město	centralita 1230-1300	centralita 1301-1350	nárůst/pokles centrality [%]
Bavorov	27	27	0
Blatná	23	35	52
České Budějovice	63	129	105
Český Krumlov	45	149	231
Dobřany	44	50	14
Dolní Bukovsko	13	21	62
Dolní Vltavice	9	9	0
Domažlice	103	134	30
Horažďovice	43	66	53
Horní Dvořiště	9	9	0
Horní Stropnice	17	29	71
Horšovský Týn	96	87	-9
Chvalšiny	5	5	0
Chýnov	24	36	50
Jindřichův Hradec	92	126	37
Kamenný Újezd	13	19	46
Kladruby	61	68	11
Klatovy	156	190	22
Kolinec	9	27	200
Kralovice	23	11	-52
Lomnice nad Lužnicí	17	17	0
Malý Bor	13	13	0
Manětín	39	37	-5
Město Touškov	11	11	0
Mirotice	17	11	-35
Netolice	24	30	25
Nové Hradky	21	17	-19
Písek	89	118	33
Prachatice	15	40	167
Přeštice	5	5	0
Příbram	45	59	31
Rokycany	77	71	-8
Rožmberk nad Vltavou	33	48	45
Sezimovo Ústí	44	79	80
Soběslav	9	24	167
Starý Plzenec	105	64	-39
Strakonice	38	73	92
Stříbro	93	118	27
Sušice	33	87	164
Tachov	62	75	21

město	centralita 1230-1300	centralita 1301-1350	nárůst/pokles centrality [%]
Týn nad Vltavou	26	26	0
Úterý	5	5	0
Velký Bor	17	17	0
Vodňany	18	38	111
Volyně	49	52	6
Vyšší Brod	26	44	69
Žihle	5	5	0

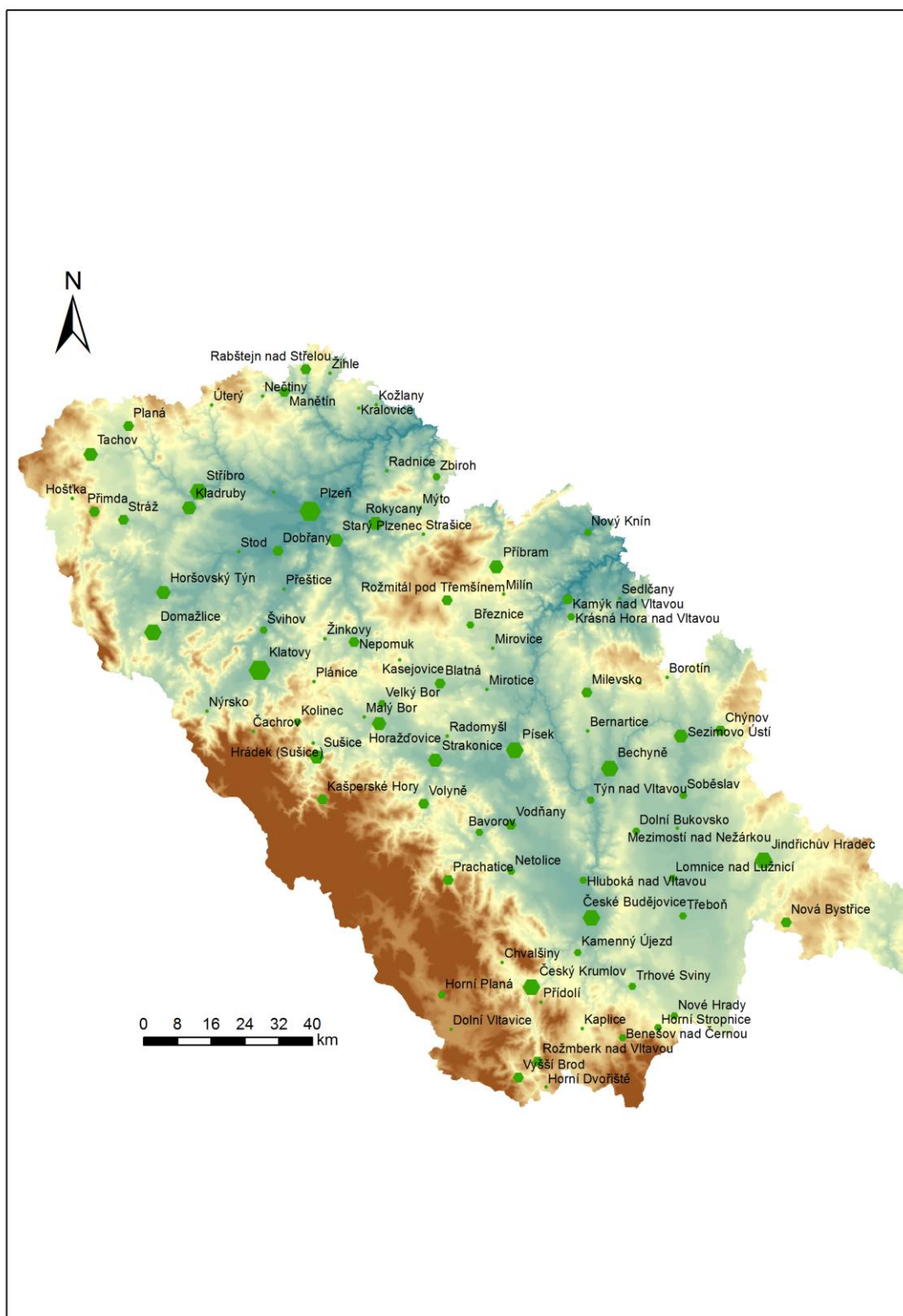
Příloha 9. Výsledky určení centrality měst v jihozápadních Čechách v období 1301-1350 (lokality jsou řazeny sestupně dle centrality).

centralita	město	kraj
261	Plzeň	Plzeňský
190	Klatovy	Plzeňský
149	Český Krumlov	Jihočeský
134	Domažlice	Plzeňský
129	České Budějovice	Jihočeský
126	Jindřichův Hradec	Jihočeský
118	Písek	Jihočeský
118	Stříbro	Plzeňský
105	Bechyně	Jihočeský
87	Horšovský Týn	Plzeňský
87	Sušice	Plzeňský
79	Sezimovo Ústí	Jihočeský
75	Tachov	Plzeňský
73	Strakonice	Jihočeský
71	Rokycany	Plzeňský
68	Kladruby	Plzeňský
66	Horažďovice	Plzeňský
64	Starý Plzenec	Plzeňský
59	Příbram	Středočeský
54	Kamýk nad Vltavou	Středočeský
54	Stráž	Plzeňský
52	Volyně	Jihočeský
50	Dobřany	Plzeňský
50	Přimda	Plzeňský
48	Rožmberk nad Vltavou	Jihočeský
46	Rabštejn nad Střelou	Plzeňský
44	Nepomuk	Plzeňský
44	Vyšší Brod	Jihočeský
43	Planá	Plzeňský
40	Milevsko	Jihočeský
40	Prachatice	Jihočeský
39	Kašperské Hory	Plzeňský
38	Vodňany	Jihočeský
37	Manětín	Plzeňský
36	Chýnov	Jihočeský
36	Nová Bystřice	Jihočeský
35	Blatná	Jihočeský
35	Rožmitál pod Třemšínem	Středočeský
32	Hluboká nad Vltavou	Jihočeský
31	Nový Knín	Středočeský
31	Švihov	Plzeňský
30	Březnice	Středočeský

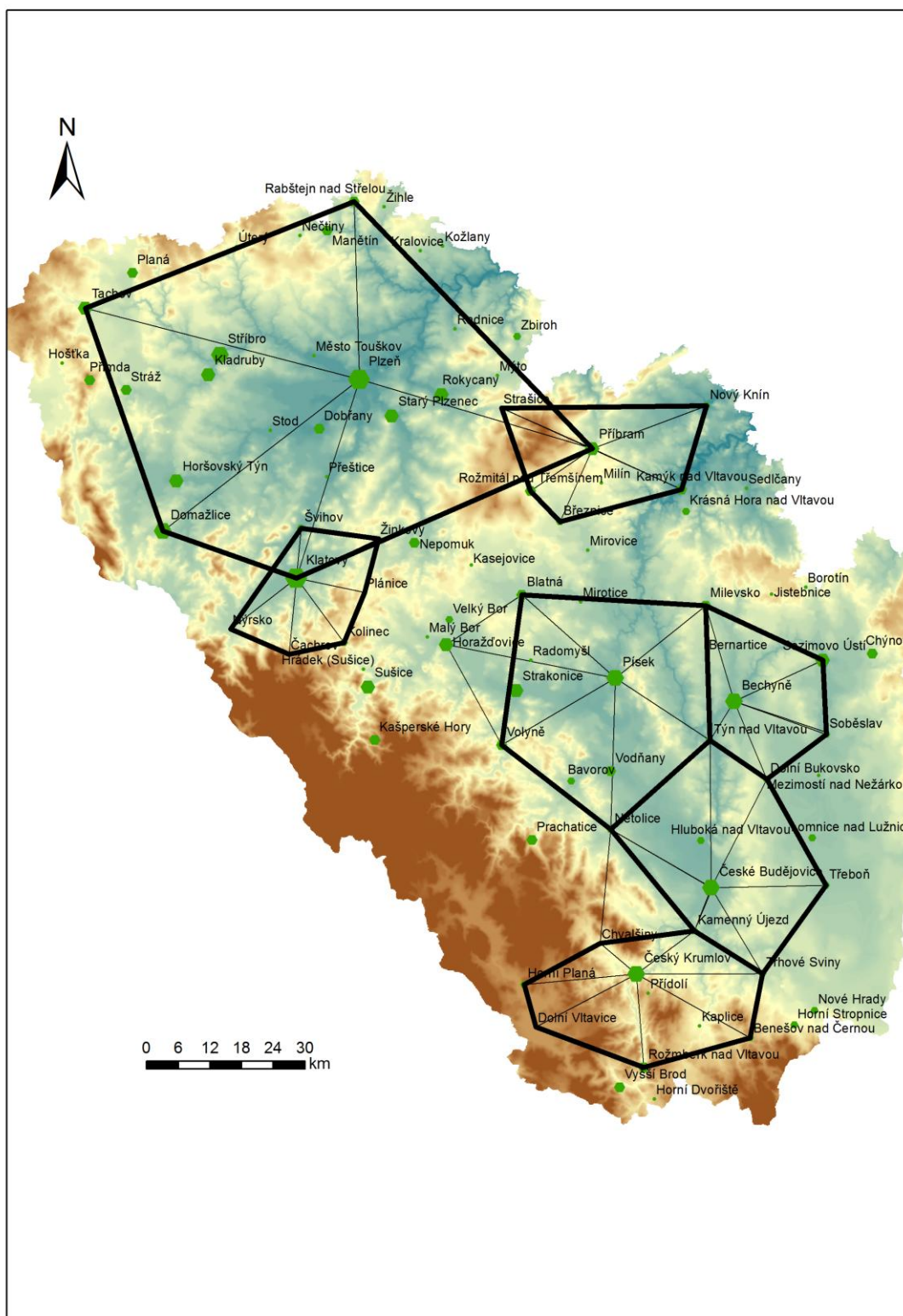
centralita	město	kraj
30	Netolice	Jihočeský
29	Horní Stropnice	Jihočeský
27	Bavorov	Jihočeský
27	Kolinec	Plzeňský
26	Týn nad Vltavou	Jihočeský
24	Benešov nad Černou	Jihočeský
24	Soběslav	Jihočeský
23	Zbiroh	Plzeňský
22	Krásná Hora nad Vltavou	Středočeský
22	Třeboň	Jihočeský
21	Dolní Bukovsko	Jihočeský
21	Horní Planá	Jihočeský
19	Kamenný Újezd	Jihočeský
17	Lomnice nad Lužnicí	Jihočeský
17	Nové Hradky	Jihočeský
17	Trhové Sviny	Jihočeský
17	Velký Bor	Plzeňský
15	Přidolí	Jihočeský
13	Kasejovice	Plzeňský
13	Malý Bor	Plzeňský
13	Mýto	Plzeňský
13	Strašice	Plzeňský
12	Žinkovy	Plzeňský
11	Kralovice	Plzeňský
11	Město Touškov	Plzeňský
11	Mirotice	Jihočeský
10	Hrádek (Sušice)	Plzeňský
9	Dolní Vltavice	Jihočeský
9	Horní Dvořiště	Jihočeský
9	Kaplice	Jihočeský
9	Radomyšl	Jihočeský
9	Stod	Plzeňský
8	Kožlany	Plzeňský
8	Mezimostí nad Nežárkou	Jihočeský
8	Radnice	Plzeňský
7	Mirovice	Jihočeský
7	Plánice	Plzeňský
5	Borotín	Jihočeský
5	Hošťka	Plzeňský
5	Chvalšiny	Jihočeský
5	Přeštice	Plzeňský
5	Úterý	Plzeňský
5	Žihle	Plzeňský
4	Čachrov	Plzeňský
4	Milín	Středočeský
4	Nýrsko	Plzeňský

centralita	město	kraj
1	Sedlčany	Středočeský
0	Bernartice	Jihočeský
0	Jistebnice	Jihočeský
0	Nečtiny	Plzeňský

Příloha 10. Mapa sledovaného regionu zobrazující města dle jejich centrality v období 1301-1350.

Příloha 11. Vyobrazení systémů centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1301-1350.

Příloha 12. Výsledky určení centrality měst v jihozápadních Čechách v období 1351-1420 (lokality jsou řazeny sestupně dle centrality).

centralita	město	kraj
357	Plzeň	Plzeňský
287	České Budějovice	Jihočeský
275	Klatovy	Plzeňský
271	Český Krumlov	Jihočeský
215	Domažlice	Plzeňský
206	Písek	Jihočeský
202	Rokycany	Plzeňský
182	Jindřichův Hradec	Jihočeský
180	Stříbro	Plzeňský
161	Sušice	Plzeňský
132	Horšovský Týn	Plzeňský
129	Bechyně	Jihočeský
123	Tachov	Plzeňský
122	Třeboň	Jihočeský
110	Vodňany	Jihočeský
106	Prachatice	Jihočeský
104	Příbram	Středočeský
99	Sezimovo Ústí	Jihočeský
94	Soběslav	Jihočeský
89	Volyně	Jihočeský
88	Bavorov	Jihočeský
79	Rabštejn nad Střelou	Plzeňský
79	Strakonice	Jihočeský
78	Rožmberk nad Vltavou	Jihočeský
67	Veselí nad Lužnicí	Jihočeský
63	Kladruby	Plzeňský
63	Stráž	Plzeňský
62	Horažďovice	Plzeňský
62	Kašperské Hory	Plzeňský
60	Starý Plzenec	Plzeňský
60	Dobřany	Plzeňský
60	Manětín	Plzeňský
58	Planá	Plzeňský
57	Horní Stropnice	Jihočeský
54	Nepomuk	Plzeňský
53	Nové Hradky	Jihočeský
50	Přimda	Plzeňský
49	Vyšší Brod	Jihočeský
48	Kamýk nad Vltavou	Středočeský
48	Netolice	Jihočeský
48	Trhové Sviny	Jihočeský
48	Týn nad Vltavou	Jihočeský

centralita	město	kraj
45	Nová Bystřice	Jihočeský
44	Rožmitál pod Třemšínem	Středočeský
41	Blatná	Jihočeský
41	Janovice nad Úhlavou	Plzeňský
40	Milevsko	Jihočeský
39	Radnice	Plzeňský
37	Březnice	Středočeský
37	Deštná	Jihočeský
37	Kožlany	Plzeňský
37	Velešín	Jihočeský
35	Lišov	Jihočeský
33	Zbiroh	Plzeňský
32	Hluboká nad Vltavou	Jihočeský
32	Mladá Vožice	Jihočeský
31	Chýnov	Jihočeský
31	Kamenný Újezd	Jihočeský
31	Ledenice	Jihočeský
31	Přídolí	Jihočeský
31	Švihov	Plzeňský
31	Záblatí	Jihočeský
28	Mýto	Plzeňský
28	Vimperk	Jihočeský
27	Frymburk	Jihočeský
27	Krásná Hora nad Vltavou	Středočeský
27	Lomnice nad Lužnicí	Jihočeský
27	Nový Knín	Středočeský
27	Rabí	Plzeňský
27	Rožmitál na Šumavě	Jihočeský
27	Strunkovice nad Blaníci	Jihočeský
26	Kaplice	Jihočeský
25	Benešov nad Černou	Jihočeský
25	Purkarec (Karlshaus)	Jihočeský
23	Hošťka	Plzeňský
23	Kolinec	Plzeňský
21	Bor	Plzeňský
21	Dolní Bukovsko	Jihočeský
21	Horní Planá	Jihočeský
21	Husinec	Jihočeský
21	Kasejovice	Plzeňský
21	Kralovice	Plzeňský
21	Nýrsko	Plzeňský
21	Stráž nad Nežárkou	Jihočeský
19	Horní Dvořiště	Jihočeský
19	Stod	Plzeňský
18	Mutěňín	Plzeňský
18	Velhartice	Plzeňský

centralita	město	kraj
17	Borotín	Jihočeský
17	Brod nad Tichou	Plzeňský
17	Čachrov	Plzeňský
17	Kardašova Řečice	Jihočeský
17	Křemže	Jihočeský
17	Mlýny	Jihočeský
17	Prčice	Středočeský
17	Velký Bor	Plzeňský
17	Žinkovy	Plzeňský
15	Dolní Dvořiště	Jihočeský
15	Mirovice	Jihočeský
15	Nové Městečko	Plzeňský
14	Mezimostí nad Nežárkou	Jihočeský
13	Bernartice	Jihočeský
13	Malý Bor	Plzeňský
13	Plánice	Plzeňský
13	Spálené Poříčí	Plzeňský
13	Strašice	Plzeňský
11	Blovice	Plzeňský
11	Cetviny	Jihočeský
11	Hostouň	Plzeňský
11	Jistebnice	Jihočeský
11	Město Touškov	Plzeňský
11	Mirotice	Jihočeský
11	Sedlčany	Středočeský
10	Hrádek (Sušice)	Plzeňský
9	Dolní Vltavice	Jihočeský
9	Hořice na Šumavě	Jihočeský
9	Chvalšiny	Jihočeský
9	Měčín	Plzeňský
9	Radomyšl	Jihočeský
9	Rychnov nad Malší	Jihočeský
9	Staňkov	Plzeňský
9	Volary	Jihočeský
5	Blansko	Jihočeský
5	Merklín	Plzeňský
5	Přeštice	Plzeňský
5	Úterý	Plzeňský
5	Žihle	Plzeňský
4	Milín	Středočeský
1	Nečtiny	Plzeňský
-1	Strážov	Plzeňský

Příloha 13. Srovnání hodnot centrality pro interval 1301-1350 a 1351-1420 s procentuálním vyjádřením jejich nárůstu/poklesu (lokality jsou řazeny sestupně dle abecedy).

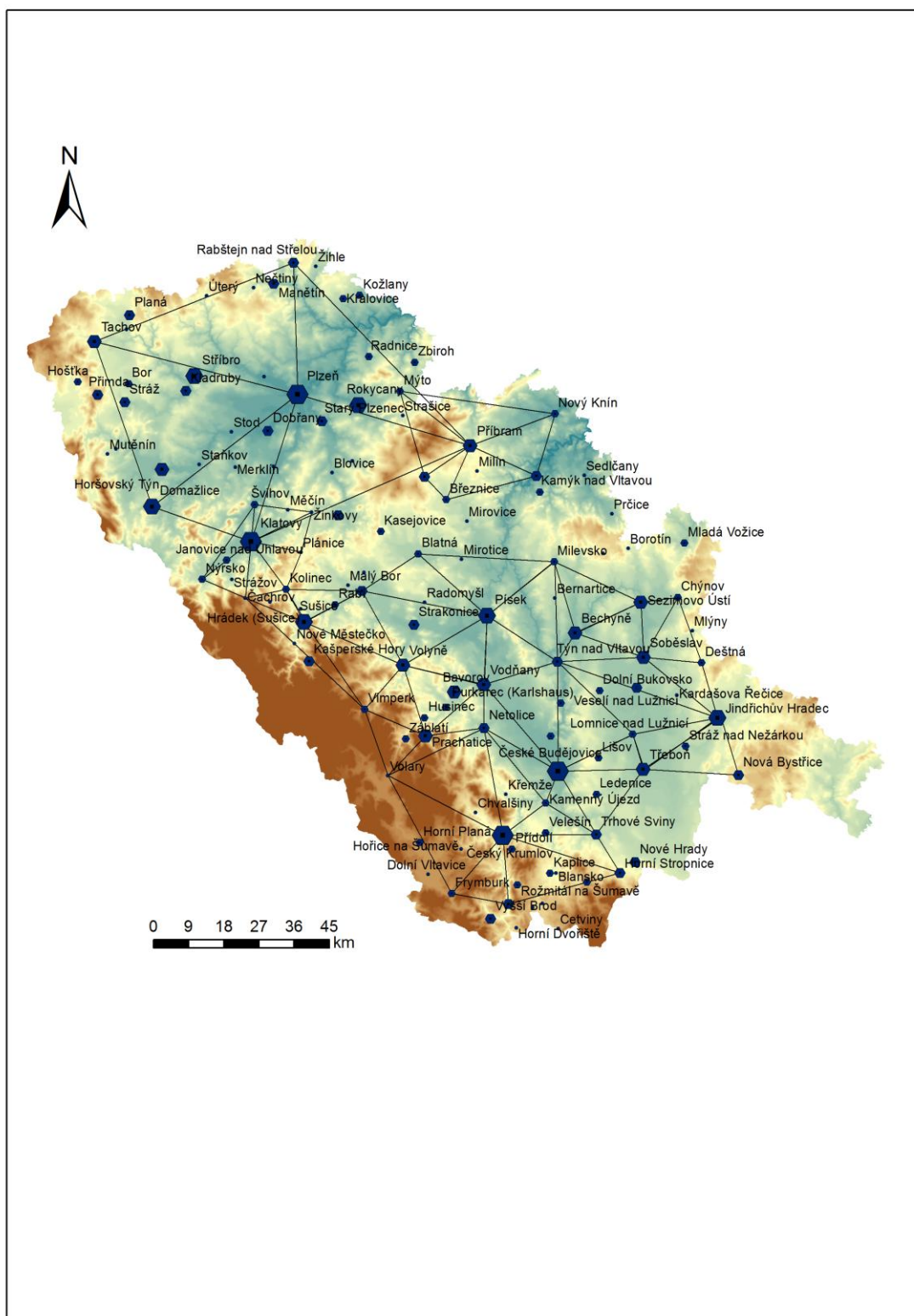
město	centralita 1301-1350	centralita 1351-1420	nárůst/pokles centrality [%]
Bavorov	27	88	226
Bechyně	105	129	23
Benešov nad Černou	24	25	4
Bernartice	0	13	nedefinováno
Blatná	35	41	17
Borotín	5	17	240
Březnice	30	37	23
Čachrov	4	17	325
České Budějovice	129	287	122
Český Krumlov	149	271	82
Dobřany	50	60	20
Dolní Bukovsko	21	21	0
Dolní Vltavice	9	9	0
Domažlice	134	215	60
Hluboká nad Vltavou	32	32	0
Horažďovice	66	62	-6
Horní Dvořiště	9	19	111
Horní Planá	21	21	0
Horní Stropnice	29	57	97
Horšovský Týn	87	132	52
Hošťka	5	23	360
Hrádek (Sušice)	10	10	0
Chvalšiny	5	9	80
Chýnov	36	31	-14
Jindřichův Hradec	126	182	44
Jistebnice	0	11	nedefinováno
Kamenný Újezd	19	31	63
Kamýk nad Vltavou	54	48	-11
Kaplice	9	26	189
Kasejovice	13	21	62
Kašperské Hory	39	62	59
Kladruby	68	63	-7
Klatovy	190	275	45
Kolinec	27	23	-15
Kožlany	8	37	363
Kralovice	11	21	91
Krásná Hora nad Vltavou	22	27	23
Lomnice nad Lužnicí	17	27	59
Malý Bor	13	13	0
Manětín	37	60	62

město	centralita 1301-1350	centralita 1351-1420	nárůst/pokles centrality [%]
Město Touškov	11	11	0
Mezimostí nad Nežárkou	8	14	75
Milevsko	40	40	0
Milín	4	4	0
Mirotice	11	11	0
Mirovice	7	15	114
Mýto	13	28	115
Nečtiny	0	1	nedefinováno
Nepomuk	44	54	23
Netolice	30	48	60
Nová Bystřice	36	45	25
Nové Hrady	17	53	212
Nový Knín	31	27	-13
Nýrsko	4	21	425
Písek	118	206	75
Planá	43	58	35
Plánice	7	13	86
Plzeň	261	357	37
Prachatice	40	106	165
Přeštice	5	5	0
Příbram	59	104	76
Přidolí	15	31	107
Přimda	50	50	0
Rabštejn nad Střelou	46	79	72
Radnice	8	39	388
Radomyšl	9	9	0
Rokycany	71	202	185
Rožmberk nad Vltavou	48	78	63
Rožmitál pod Třemšínem	35	44	26
Sedlčany	1	11	1000
Sezimovo Ústí	79	99	25
Soběslav	24	94	292
Starý Plzenec	64	60	-6
Stod	9	19	111
Strakonice	73	79	8
Strašice	13	13	0
Stráž	54	63	17
Stříbro	118	180	53
Sušice	87	161	85
Švihov	31	31	0
Tachov	75	123	64
Trhové Sviny	17	48	182
Třeboň	22	122	455
Týn nad Vltavou	26	48	85
Úterý	5	5	0

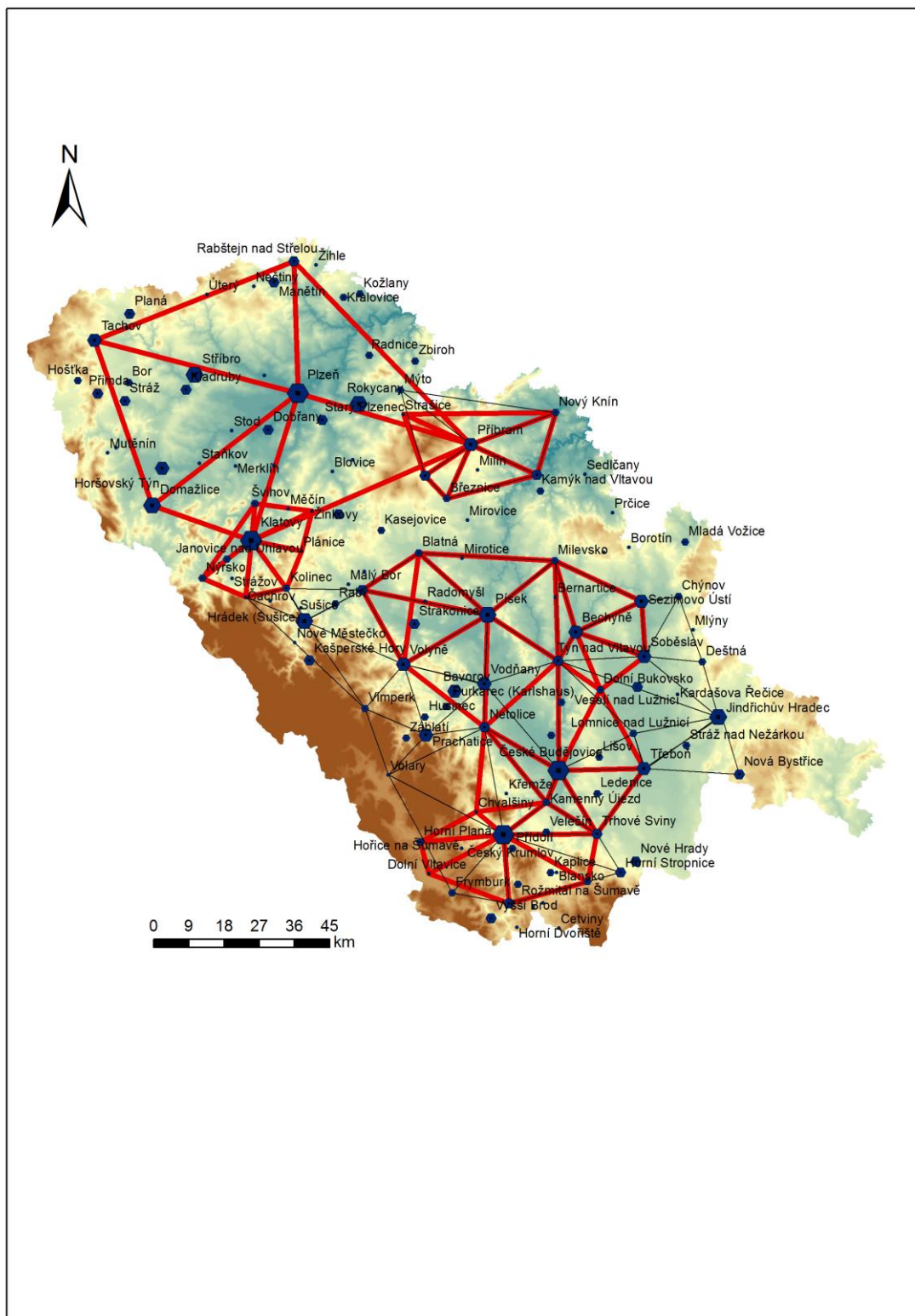
město	centralita 1301-1350	centralita 1351-1420	nárůst/pokles centrality [%]
Velký Bor	17	17	0
Vodňany	38	110	189
Volyně	52	89	71
Vyšší Brod	44	49	11
Zbiroh	23	33	43
Žihle	5	5	0
Žinkovy	12	17	42

Příloha 15. Vyobrazení systémů centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1351-1420.

Příloha 16. Porovnání trojúhelníkových sítí vytvořených kolem nejvýznamnějších centrálních míst v období 1300-1350 a 1351-1420. Červeně je zobrazen systém z období 1300-1350.

Příloha 18. Mapa zobrazující zasazení měst uvedených v *Maiestas Carolina* do systému centrálních míst v jihozápadních Čechách v období 1351-1420. Červeně zobrazené lokality představují nezczizitelná města, zelené podmíněčně zczizitelná.

